

Pargisuitaja teejuht

Põhja-Eesti pargid

Töö tellija: Keskkonnaamet

Koostaja: Katrin Möllits

Keeletoimetaja: Scriba OÜ

Illustratiivne materjal: Andres Miller, Anneli Feršel, Elle Pent, Inge Kiisler, Ivari Kandima, Kaie Hlusova, Kaili Viilma, Katrin Möllits, Kreeto Sipilgas, Kristel Tatsi, Kärt-Mari Paju, Marica-Maris Paju, Sulev Nurme, Tiina Napp, Tõnis Padu, Valdeko Lukken.

Raamat on valminud Kesk-Läänemere INTERREG IV A programmi projekti
“Sustainable historic park management and development in Finland and Estonia” raames.

KESKKONNAAMET

Trükist jagatakse tasuta.

ISBN 978-9949-9201-9-8 (kogu teos)

ISBN 978-9949-9354-0-6 (1. kd.)

roheline trükis | Trükitud keskkonnateadlikus trükiettevõttes Ecoprint

Maardu mõisa park

asub Harju maakonnas, ajalooliselt Harjumaa Jõelähtme kihelkonnas.

Maardu mõisa mainiti esmakordselt 1397. aastal. Sajandite jooksul on mõisal olnud palju omanikke. 1529. aastal omandasid selle von Taubed. 1663. aastal ostis mõisa F. von Fersen, kelle ajal ehitati praegune peahoone. Aastail 1715–1729 keisrinna Katariinale kuulunud mõis müüdi H. J. von Bohniile. 1747. aastal läks mõis abielu kaudu P. von Brevernile. Kuni võõrandamiseni 1919. aastal oli mõis von Brevernite perekonna omanduses. Aastail 1919–1956 tegutses peahoones kool, seejärel majandikeskus, 1982. aastast Tallinna linnuvabrik-sovhoos. 1992 omandas mõisa Eesti Pank.

- 17. saj II poolest pärinev peahoone
- 18. saj pärinevad esinduslikud kõrvalhooned
- vanimad tammed peahoone ees
- põlised valged männid
- paest laotud kallastega tiigid
- von Bohni mälestuskivi

Maardu mõisa härrastemaja on kahekorruseline kõrge sokli ja kelpkatusega tugevasti liigendatud hoone. Selle barokne keskosa ehitati 1660. aastail J. Stael von Holsteini projekti järgi (sama põhiplaaniga on ka Aa ja Palmse härrastemajad). 19. sajandil lisati juurde madalamad tiivad koos talveaiaga. Peahoones säilinud laemaalingud on pärit 19. sajandi lõpust. Aastail 1976–1978 renoveeriti mõisa peahoone Kostivere sovhoosi esindushooneks, 1990. aastatel restaureeriti mõis teist korda. Mõisaansamblisse kuuluvad ka 18. sajandil ehitatud esinduslikud

kõrvalhooned. Härrastemaja ees moodustavad auhoovi teenijatemajad, ait ja kaaristuga tall-tõllakuur. Säilinud on ka nelinurkse siseõuega karjalaudad, mis pärinevad 18.–19. sajandist.

Härrastemaja koos kõrvalhoonete ja pargiga on muinsuskaitse all. Park on looduskaitse all aastast 1963, selle pindala on 8 hektarit.

Peahoone taguse ala kujundus pärineb 18. sajandist. Mõisnik H. J. von Bohn palkas iluaeda edendama B. Focki, õppinud aedniku Saksamaalt. Vabakujunduslik planeering on tehtud 20. sajandi alguses. 1920.–1940. aastail istutati juurde puid ja põõsaid ning muudeti pargi kujundust. Pargis murdis palju puid 1967. aasta torm. Peahoone esist ja parki täiendati pärast 1978. aastat torkavate kuuskede, harilike ebatsuugade, värtnulgude, sirelite jt ilupuudega. 1990. aastail istutati lõunapoolse piirdemüüri äärde suurelehiseid pärnasid.

Tallinn-Narva maanteelt viib mõisasüdamesse kolme kilomeetri pikkune sirge tee, mis suundub otse peahoone keskteljele. Tee lääneküljele 19. sajandi lõpul istutatud kaherealise tamme-pärna puistest on alles üksikud puud. Peahoone ees on ringtee avara muruplatsiga, mis on külgedelt ääristatud puuderühmadega. Kolm vana tamme on arvatavasti istutatud von Brevernite ajal. Peatrepi ees kasvavad kaks sammasjat elupuud. Talli taga pargi lääneservas on tiik, mille keskel on põlistammedega väike saar. Vabaplaneeringuline park läheb põhja pool üle tamme ja musta lepaga puisniiduks; läänes piirneb park sanglepikuga. Kivimüüri ümbritsetud segastiilis park paikneb peahoone taga. Sinna pääseb läbi kaarväravate hoone otstes. Pargi kujunduses on tähtsad puude read, mis kulgevad piki ida- ja lõunapoolset piirdemüüri. Need on vanimad säilinud pargielemendid. Härrastemaja tagune iluaed oli kahetasandiline – ülemine aed, kuhu olid sirgete ridadena istutatud pärnad, vahtrad, saared, ning alumine aed viljapuude ja mesitarudega ning kahe kalatiigiga. Peahoonele lähim aia osa oli veel 20. sajandi algul liigendatud looklevate teede ja lillepeenardega. Säilinud on ligi 100 m pikkune meetri kõrgune paekivist müür, mis kindlustas aedadevahelist astangut. Tänapäeval on astangu kõrgemas idaosas püगतud pärnapuistee. Madalamas osas on siiani säilinud õunapuid ja paest laotud kallastega tiigid. Pargi lõunaservas puude all on von Brevernite perekonna matmispaik, millest on säilinud mõned hauatähised. Mõisa omanikule H. J. von Bohnile, kes rahastas eestikeelse piibli väljaandmist (1739) ja asutas talle kuulunud mõisate maadel 16 külakooli, on mõisa ette püstitatud mälestuskivi (M. Karmin, 1999).

Park on keskmise liigirikkusega, seal kasvab 32 taksonit puid ja põõsaid, võõrliike on 24 (2004). Peamised puuliigid on vaher, tamm ja saar, lisaks neile pärn ja jalakas. Vähemal määral kasvab siin halle ja hõbehaabasid, pupleid, kuuski, lehiseid ja ebatsuugasid. Jämedaim puu pargis on saar (Ü = 402 cm, mõõdetud 2006). Suurimate mõõtmetega on tamm (Ü = 340 cm), hall haab (Ü = 334 cm), pärn (Ü = 330 cm) ja vaher (Ü = 328 cm). Haruldased on eakad valged männid (H = 27 m, Ü = 283 cm ja H = 24,5 m, Ü = 190 cm), alpi seederännid (H = 21,5 m, Ü = 195 cm ja H = 21 m, Ü = 175 cm) ja peitõieline kuslapuu. Peahoone taga kasvab kaks harilikku jugapuu kultivari 'Dovastoniana', millest üks on laiuv ja teine rohkem kõrgusesse pürgiv. Tähelepanuväärsed on suured kuused, millest seitse esindavad looduslikku vormi 'viminalis' ehk vitskuusk, mille teise järgu oksad ei harune, vaid ripuvad. Kõrgeimad kuused küündivad 27 meetrini.

Mõisas asub Eesti Panga õppekeskus, kus saab korraldada seminare ja pidulikke üritusi. Täiendav teave: <http://www.maardumois.ee/>

Paruni luukere hauas

Koolimaja taga rohuaias, kus asub nüüd aedniku talu, on kaks vana parunite hauda. Üks haud on õõnsa hauakambri moodi, milles veel on alles säilinud inimese luukere ja metallist hallid puusärgi jalad nagu karu käpad. Hauasuu-auk on küll mullaga kinni maetud, aga vallatud poisid kisuvad hauasuu-augu lahti ja käivad hauas paruni luukeret vaatamas ja isegi "orjakeppi" andmas. Parunil, kes on sinna maetud, oli üks lollakas poeg. Poeg oli haua lahti teinud ja isa pealuu välja toonud. Pannud mõisa trepile, ise hakanud püssiga pihta laskma. Pärast visanud isa pea parkis olevasse tiiki.

ERA II 224, 55/9 (2) < Tallinn < Kose khk, Paunküla m Valdeko Ploompuu < isalt, 54 a, endine Maardu kooli juhataja (1939)

Jahilossi pime piinakelder ja viirastus

Maardu algkool on üks vanemaid koole Eestis, sest mineval aastal pühitses ta oma kahesajast juubelipäeva. Praeguses majas, mis on endine Maardu mõisa härrastemaja, töötab kool küll vast kakskümmend aastat. Kool asutati Saha külas, kus tuli õpetajal ja õpilastel palju vaeva näha. Mõlemate koolimajade iga ulatub kaugesse minevikku. Maardu mõisa ehitamise aastat keegi ei mäleta, aga

niipalju on teada, et maja keskpaik olnud juba Vene keiser Peeter Suure ajal jahilossiks ja lossi ümber kasvanud tol ajal põline mets, kus keiser Peeter oma kõrgete riigimeestega seltsis Tallinna külastamise puhul jahil käinud.

Koolimaja all võib veel praegu näha varem kinnimüüritud keldrikoopaid, kus rahva jutu järele olla tõrkujaid orje sisse müüritud, aga keegi pole vaevaks võtnud vaatama hakata. Selgemat tunnistust orjade nuhtlemisest annab pime piinakelder keskel maja all. Sääil on veel võlvid laes näha kuus roostetanud raudrõngast, kuhu orje üles riputati. Peksupingid olla aga alles aastat kolmkümmend tagasi mõisa kartulivõtjad – Muhu tüdrukud – endale tulepuudeks katki saaginud. Nii räägivad vanad mõisateenijad, kes alles elavad. Ka ei puudunud majas tondid, isegi ühe koolipreili emagi alles kuusteist aastat tagasi rääkis minu isale, et tema ka näinud viirastust. Keegi uhke proua mustas kahisevas siidkleidis tulnud peale päikeseloojangut mööda koridori tema korteri ukse tagant mööda välisukse poole. Tema astunud ka omast toast välja, hakanud mööda koridori uhkele prouale järele minema, aga ettekotta jõudes pole enam mustakuue-kandjat kusagil näinud. Vist oli viimane see, kes majast välja põgenes.

ERA II 224, 55/9 (2) < Tallinn < Kose khk, Paunküla m Valdeko Ploompuu < isalt, 54 a, endine Maardu kooli juhataja (1939)

Kolga mõisa park

*asub Harju maakonnas Lahemaa rahvusparki territooriumil,
ajalooliselt Harjumaal Kuusalu kihelkonnas.*

- ↪ *von Stenbockide vapp peahooneel*
- ↪ *suletud siseõued peahoone ees ja taga*
- ↪ *tõllapesukanalid*
- ↪ *maakividest mälestusmärk
talupoegade mässule*

Kolga mõis oli 1230. aastatest kuni 1519. aastani Ojamaa (Gotlandi) tsistertslaste mungakloostri omanduses. Mõis vahetas korduvalt omanikke, kuni 1581. aastal kinkis Rootsi kuningas Johan III Kolga maavaldused Pontus De la Gardie'le. Abielu kaudu sai 1658. aastal mõisa omanikuks G. O. von Stenbock, kelle järglaste käes püsis mõis 20. sajandini. Von Stenbockidelt natsionaliseeriti mõis 1940. aastal. Kahala sovhoosi käes olnud Kolga mõis anti 1984. aastal S. M. Kirovi nimelisele näidiskalurikolhoosile. Mõis tagastati Stenbocki Perekonna Fondile 1993. aastal.

Suurejooneline klassitsistlik härrastemaja on kahekorruseline, esikülje keskosa ja eenduvad tiivad kolmekorruselised. Esifassaadil on läbi kahe korruse ulatuv kuue sambaga portikus, viilul von Stenbockide vapp. Peahoone ehitati mitmes järgus. Keskaegse kloostrimõisa hoonete kohale ehitati 1642. aastal kivimaja, mis on jäänud hilisemate sisse. 1765–1768 ehitati hilisbarokne keskosa, 1820. aastatel

hoonet laiendati ja see sai praeguse välisilme. 18. sajandi lõpuks kujunes välja stiilne hooneterohke mõisaansambel. Kõrvalhooned moodustasid kaks siseõue. Auhoovi raamisid kaks talli ja töllakuuri ning tiigid koos kaevumajaga. Peahoone taga tekitasid kinnise õue valitsejamaja, teenijatemaja ning ait, millest on säilinud kaaristu. Kaugemal on teisigi majandushooneid. Osa hooneid restaureeriti 1980. aastate lõpus. Paljud hooned on varemetes, kuid mõis jätab praegugi suursuguse mulje.

Härrastemaja koos kõrvalhoonete ja pargiga on muinsuskaitse all. Park on looduskaitse all aastast 1960, selle pindala on 12,8 hektarit.

Algselt oli peahoone lähedal mitmeks osaks jaotatud ja geomeetriliselt kujundatud suur aed, kus kasvatati kõögivilju ja lilli ning viljapuid ja marjapõõsaid. Kolga mõisa ilu- ja puuviljaaias oli 1667. aastal kaks lehtlat, ilupõõsastest labürindid, lilledest istutatud päikesekell, mustsõstrapõõsad, sadu õuna- ja kirsipuid ning kolm kalatiiki.

Park rajati 18. sajandi II poolel. 1830. aastatel tehti ulatuslikke töid – ehitati kaks kasvuhoonet ja pikk paekivist müür kirsside ja ploomide spaleeri jaoks, mis on tänapäevani osaliselt säilinud. Kaugem pargiosa muudeti vabakujunduslikuks: rajati looklevad teed, istutati mitmeid võõrpuuliike ja põõsagruppe. 19. sajandi algul kujundati olemasolev park kohalike puuliike ja maastiku omapära arvestades inglise metsapargi stiilis ümber.

Pargi rajamisel kasutati ära klinditerrass ja sealt Pudisoo jõe poole valguvad veed. Peahoone esiküljele jääv ala on suhteliselt kõrgem. Uhkel esiväljakul oli hoonetega piiratud ringtee. Regulaarse kujundusega esiväljaku lõpetasid neljakandilised tõllapesukanalid, mille vahelt läks sild loodusparki. Kunagiste terrasside jälgedega astanguliselt langev maapind kerkib pargi sügavuses, kus asuvad 14.–15. sajandist pärit varemed, mis kuulusid kloostri majandushoonele. Vahepealne madalam ala on kraavitatud. Pargi kahte tiiki toitis loodepoolse tõllakuuri müüri alt välja voolav allikas. Ülemise tiigi juures asub praegu varemetes kaevumaja. Alumine suurem tiik on umbekasvanud. Pargi äärealad on loodusliku ilmega. Mõisa südamesse suundub lõunast umbes 700 meetri pikkune osaliselt säilinud segaallee, mis istutati 19. sajandil. Sissesõitu mõisa tähistavad pargi piiril kahel pool teed asuvad väravamajad. Pargis on maakividest laotud mälestusmärk talupoegade vastuhakule – 1858. aasta Kolga mässule.

Park on liigivaene, võõrliike kasvab seal 6 (1984). Valdavad on kodumaised liigid: haab, vaher, tamm, lisaks jalakas, sanglepp, pihlakas ja kuusk. Vähesel määral esineb pärnasid ja hobukastaneid.

Pargist on leitud haruldast halli härmasamblikku.

Pargis on infotahvel ja peahoone seinal mõisaansambli plaan. Peahoones on pood, restaureeritud valitsejamajas paikneb Kolga muuseum ning noortekeskus, tallis on praegu postkontor.

1764. aasta 24. juulil tegi teel Tallinnasse Kolgas peatuse Vene keisrinna Katariina II ning kohtus mõisahärra C. M. von Stenbockiga.

Tondi mägi

Kolga mõisa juures asuvat mäge nimetab rahvas Tondi mägi. Mõisa juurest kuni Tondi mäeni kaevatud vanasti maa-alune käik. Käik on nüüd kohati juba sisse

langenud. Sama käik läbis maa alt läbi ka mõisa parki. Seal, Tondi mäel, põletatud kunagi inimesi, arvatakse et katkude ajal...

Kunagi läinud üks naine pojaga ka Tondi mäge vaatama, et olevat kuulnud mäelt vaimude nägemist ja polevat seda uskunud. Tema tahtnud seda oma silmaga näha. Äkki ilmunud nende ette noore naisterahva kuju. Nemad nimetanud ilmutust mõisapreiliks. Tont vastanud: "Olen jaa, mõisapreili, olen jah," ja samas jälle kohe kerkinud maast õhku ja kadunud. Ei ole palju keegi sinna Tondi mäele minna julgenud ja kes julges, näinud ikka tonte kohe päeva ajalgi. Sellel mäel olevat näha nagu põlenud luude puru maas ja mitmesuguseid nõõpegi leiduvat seal hulgas. Ega just päris ilmaaegu ikka muiduseid jutte ei oska inimesed rääkida alati ka.

RKM II 276, 130/1 (77) < Kuusalu khk, Kolga k – Õilme Aasmaa < Eliisabet Sang snd 1902 (1970)

Punapäine nõid kummituste lossis

Kolga mõis on nagu kummituste loss. Vanasti, kui veel Kolga mõisas krahvid elasid, olid kummitused või vaimud neid häirinud ja kimbutamas käinud. Mõisahoone parempoolse tiiva kolmandal korrusel asuvad külaliste jaoks ehitatud toad. Nendes tubades juhtub aga üsna kummalisi lugusid. Õösiti hakkavad kummitused uksi paugutama ja hirmsaid hääli tegema. Seal võib kohtuda terve trobikonna kummitustega. Tonditamine lõpeb alles siis, kui päike tõuseb ja väljas valgeks läheb. Sellised lood juhtuvad aga mõisahoone külalistetiivas.

Teistes mõisa ruumides kummitab valgetes riietes noor punaste juustega naine. See nõid pidi olema väga õel ja salakaval. Ta ilmub ühel hetkel ja samas ka kohe kaob. Punapäise nõia silmades võib näha tuleleeki. Nõid aga ei salli meesterahvaid. Kui talle tee peale mõni mees ette jääb, võtab nõid tal käest kinni, siis on see mehepoeg neetud. See tähendab seda, et ta peab surema täpselt aasta pärast. Ühesõnaga, kui mõni meessoost isik mõisat külastab, peab ta käed enda püksitasku panema. Naiste vastu pole punapäisel nõial midagi. Arvatakse, et punaste juustega nõid on krahvinna, kelle üks Kolga mõisa krahvidest kunagi armukadedushoos põõningul kirvega maha löi. Tänapäevalgi võib näha mõisaakendel valges kleidis naist, eriti veel õhtuti.

EFA II 37, 207/8 (1-2) < Kuusalu khk, Kolga k – Merlin Rõõm < Ulvi Meier (1999).

Anija mõisa park

*asub Harju maakonnas, ajalooliselt Harjumaaal
Harju-Jaani kihelkonnas.*

Vanimad teated Anija mõisa kohta pärinevad 1482. aastast, kui mõisa omanik oli H. Zoega. 1671. aastal ostis mõisa J. Stael von Holstein. 1840. aastast kuulus mõis von Ungern-Sternbergide suguvõsale.

1905. aasta rahutuste järel müüdi mõis M. von Wahlile, kelle valdusse jäi mõis kuni võõrandamiseni 1919. aastal. 1924. aastal kolis mõisahoonesse kool, mis suleti 1975, taasavati 1990 ning pandi teist korda kinni 2002. aastal. Nõukogude ajal kasutas peahoone ruume sovhoosi osakonnakeskus. Praegu kuulub mõis Anija vallale ning ruumides asuvad raamatukogu, koduloomuuseum ja rahvamaja.

Kahekordne kelpkatusega hilisbarokne peahoone valmis 1801.–1802. aastal. Maja fassaadid on rikkalikult kaunistatud, ainulaadsed on putode ja vaasidega stukktahvlid. 19. sajandi II poolel ehitati kõõgi tarbeks juurde ühekordne osa. 20. sajandi alguses lisati peahoone tagaküljele väike historitsistlik veranda. Peahoone seinal on mälestustahvel Anija koolile (2004). Hooneterohkest mõisaansamblist on säilinud enamik 18.–19. sajandil ehitatud kõrvahoonetest.

- ❖ *putode ja vaasidega stukktahvlid peahooneel*
- ❖ *kõrge kaaristuga kahekorruseline ait*
- ❖ *suur ja liigirikas park*
- ❖ *omapäraselt kujundatud paviljoniasse*
- ❖ *suurte mõõtetega hallid päklikpuud*
- ❖ *märkimisväärse ümbermõõduga jalakas*

Esiväljaku äärde jäävad 19. sajandi I veerandil püstitatud valitsejamaja ja kõrge kaaristuga aidahoone, mis on harvaesinevalt kahekorruseline. Peahoone vastas asub oma algse välimuse kaotanud karjakastell. Kaugemal on aednikumaja, kuivati, moonakatemaja ja sepikoda. 20. sajandi algul historitsistlikus stiilis ehitatud meierei asub peahoonest 300 meetrit põhja pool. See on kahekorruseline puhta vuugiga laotud maakividest ja tellistest ilus torniga hoone. Ajalooliselt Piibe maanteelt suundub mõisasüdamesse 1,5 km pikkune sirge tee, mis algselt suubus peahoone esisele auringile.

Härrastemaja koos kõrvalhoonete ja pargiga on muinsuskaitse all. Park on looduskaitse all aastast 1958, selle pindala on 16,9 hektarit.

Väike regulaarne park rajati 19. sajandi algul. Pargi vanem osa asus härrastemaja vahetus ümbruses; maja ees oli ovaalne auring, väljaku küljel tiik. Peahoone taga asus suletud barokkaed lillepeenardega. Viljapuuaed ja kasvuhood koos aednikumajaga jäid selle küljele. Looduslikus stiilis park kujundati tõenäoliselt 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi alguses. Von Wahlide ajal suurendati pargi pindala mitmekordseks ja istutati juurde võõrpuuliike. Vabakujunduslikku parki ei seotud varasemaga. Uus maastikupark ümbritseti ligi kahe meetri kõrguse maakivist ja paekivist laotud müüri, milles on mõned kaaravaga väravad. Suured okaspuugrupid, arvukalt dekoratiivseid põõsaid ja eraldav kivimüür muudavad Anija pargi Põhja-Eesti parkide seas ainulaadseks.

Härrastemaja ees on muruväljak üksikute vanade puude ning dekoratiivpõõsastega. Pargis on kolm tiiki. Peahoone tagaküljelt avaneb vaade üle pika ja kitsa

aasa suurele tammede grupile pargi tagaservas. Väljak on ääristatud suurte üheliigiliste puuderühmadega. Pargi kujunduses on kasutatud värvitoonilt ja vormilt kontrastseid okas- ja lehtpuid. Servaaladele on istutatud peamiselt kuused, siberi nulud, hallid ebatsuugad, seederännid. Nende all on tihe kontrastsetes toonides põõsastik, ohtralt esineb viirpuid. Pargi kagu- ja idaosa puistu koosneb peamiselt lehtpuudest ja erinevatest põõsastest. Lagendike servades kasvavad puude- ja põõsaste grupid moodustavad loodusliku lookleva piirde. Pargi tagaosas oli paviljon, mille juurde suundus tee läbi suure lehtpuude grupi. Pargimajake on lagunenud, kuid selle puudest raamistus alles – kummalgi küljel kasvavad neli, taga kolm tamme. Vaade läbi latvipidi kokkukasvanud pärnadest moodustatud tunneli on suunatud pargi lääneservas kasvavatele viirpuudele. Sellise ümbrusega paviljon on meie parkides harv.

Park on keskmise liigirikkusega, võõrliike on 37 (2005). Peamised puuliigid pargis on jalakas, vaher ja saar. Lisaks neile leidub suuri saarvahtraid, harilikke ja suurelehiseid pärnasid, mitmeid paju- ja paplilike. Pargi tagaservas kasvab kolm ilusat halli pähklipuud. Rohkete dekoratiivpõõsaste hulgas on viirpuud, sirelid, ebajasmiinid, kuslapuud, enelad, lodjapuud, kontpuud, läiklehine tuhkpuu, lumimari, kikkapuu, punane leeder, Thunbergi kukerpuu, harilik liguster, kollaselehine lodjap-põisenelas, sarapuu, kurdlehine roos ja nutka vaarikas. Haruldasematest liikidest kasvavad pargis harilikud valgepöögid ($H_{\max} = 18$ m, $\ddot{U}_{\max} = 200$ cm) ja selle kitsalehine teisend ($\ddot{U} = 155$ cm), hõbevaher ($\ddot{U} = 61$ cm), paberikask, punane tamm ($H = 25$ m, $\ddot{U} = 140$ cm), läiklehine pärn ($\ddot{U} = 81$ cm), pensilvaania saared ($H_{\max} = 20$ m, $\ddot{U}_{\max} = 145$ cm) ja alpi kuslapuud. Peahoone lähedal kasvab põline jalakas ($\ddot{U} = 409$ cm).

Mõisa ruume ning parki kasutatakse mitmesuguste sündmuste tähistamiseks. Hoone on avatud vaatamiseks kõikidele soovijatele.

Anija nimi on tuntud E. Vilde romaanist „Kui Anija mehed Tallinnas käisid“. 1858. aasta suvel nõudsid talupojad teokoormise vähendamist. Saamata mõisalt õigust, läksid nad seda Tallinnast otsima, aga peksti julmalt läbi.

Vaesest kirjutajast mõisahärraks

Möödunud sajandi algul töötanud Anija mõisas parun Unger-Sternbergi juures kirjutajana von Wahlide vaesunud aadliperekonnast pärit usin noormees. Ühel päeval ennustas mustlane talle käejooni vaadates tulevikus tohutut rikkust. Seda kuuldes visanud noormees mustlastele ka oma kuue, sest rikkal mehel pole kehva kuube vaja. Ennustus läks täide – mees sai nii jõukaks, et ostis Anija mõisa endale.

Saku mõisa park

asub Harju maakonnas, ajalooliselt Harjumaal Keila kihelkonnas.

- ↪ *hilisklassitsistlik peahoone*
- ↪ *kääruliseks ehitatud jõekallas*
- ↪ *ristikujuline tiikidesüsteem*
- ↪ *arvukad vanad elupuud*
- ↪ *president K. Pätsi istutatud tamm*

Saku mõisa mainiti esmakordselt 1489. aastal. Sajandite jooksul on mõisal olnud palju omanikke. 1765. aastal ostis mõisa O. M. von Rehbinder, 1843 müüdi mõis R. von Patkulile. 1849–1919 olid omanikeks von Baggehufwudtid. Aastail 1924–1940 asus peahoones kodumajanduskool, 1944–1948 Uuemõisa Põllumajandustehnikum, 1948–1958 Saku Maakorralduse ja Maaparanduse Tehnikum, 1959–1961 Saku Põllumajandustehnikum. Aastal 1960 anti maja Eesti Maaviljeluse Instituudile; mõisahoones on olnud ka vallavalitsus, lasteaed ja raamatukogu. 2002. aastal rentis mõisa AS Saku Maja.

Hilisklassitsistlik härrastemaja on üks kauneimaid Eestis. 1820. aastatel rajatud esindusliku mõisahooned on oletatavasti kavandanud kuulus Peterburi arhitekt C. Rossi. Rikkalikult kaunistatud hoonel on uhked sammastportikused ja omapärsed kolmeosalised nn veneetsia aknad. Hoonet restaureeriti aastail 1960–1984 ja seda on jätkatud ka alates 2002. aastast. Kõrvalhooneid ei ole säilinud.

Härrastemaja koos pargiga on muinsuskaitse all. Park on looduskaitse all aastast 1959, selle pindala on 11,1 hektarit.

Tõenäoliselt oli park olemas juba 19. sajandi algul. 1804. aastal tegeles pargiga krahv Rehbinderi tellimisel kärnermeister Demoulin. Koos mõisahoonde ehitusega 1820–1830. aastatel kujundati ka seda ümbritsev park. 20. sajandi alguses oli mõisal oma puukool ja lillekasvatus.

Hiljem on parki täiendatud ning arhitektuurilist lahendust muudetud, tähtis roll on veepeeglitel. Pargi keskel Vääna jõe vasakul kaldal asub uhke peahoone. Nii esi- kui tagaväljakult avaneb vaade veele. Jõe kallast on paekividega kindlustatud, laiendatud ja kääruisemaks muudetud ning jõkke on rajatud saar. Pargis on neli tiiki. Peahoonega ühel teljel asub ümara kujuga tiik. Lõunapoolsed veekogud moodustavad kanalitega ühendatud ristkujulise tiikidesüsteemi. Üle kanalite viinud sillakesed on hävinud. Tiigiäärseid teid ääristavad kitsad pärnaalleed. Pikema tiigi otsast algab vahtrapuistee, mis suundub lõunasse. Mõisapargi osa oli ka Vääna jõe teisel kaldal asuv ulatuslik metsapark, mida läbisid sirged ristuvad alleed. Pargi põhjavärvas on dolomiitplaatidega kaetud piirdemüüri pargi valdaja nimi ja pargi rajamise sajand. Edelasse, Üksnurme viiva sirge tee ääres on kilomeetri ulatuses säilinud allee.

Saku pargi liigirikkus on keskmine, võõrliike on 45 (1984). Pargis murdis hulga puid 1967. aasta augustitorm. Parki on korduvalt täiendatud, nooremate puude hulgas on valge ehk kanada kuuse ja hariliku ebatsuuga gruppe. Pargi lõunaosa on põhjaosast mitmekesisem – seal kasvavad vanad pärnad ja suured kuused, vahtrad, tammed, jalakad, arukased. Võõrliikidest kasvavad pargis üksikud lehised, hallid ebatsuugad ja arvukalt vanu elupuid. Pargi kaguserv on rikas okaspuurühmade poolest. Siin kasvavad lehised, ebatsuugad, sirgetüvelised siberi nulud, mitmed kuuseliigid – torkav kuusk, Engelmanni kuusk ja valge ehk kanada kuusk, harilikud männid ja alpi seederännid. Lehtpuudest leidub siin lisaks mägivahtraid ja hobukastaneid. Põõsad kasvavad pargi servaaladel. Levinud on ebajasmiin, kitseenelas, harilik ja ungari sirel ning suur läätspuu. Haruldustest kasvab pargis altai siniienelas. Tähelepanuväärne on punaseleheline harilik pöök 'Atropunicea' peahoonest läänes. Silmapaistvate mõõtmatega on siberi lehised (Ü = 264 cm), kanada kuused (H = 19 m ja 23 m, Ü = 80 cm ja 118 cm) ning harilikud elupuud (Ü = 119 cm). Saku pargis kasvab 1938. aastal president K. Pätsi istutatud tamm.

Pargis elab kaitsealune põhja-nahkhiir.

K. F. von Rehbinderi 1820. aastal asutatud väikesest pruulikojast tegi V. von Baggehufwudt 1876. aastal suure aurujõul töötava tehase, mis tegutseb Eesti suurima õlletehasena mõisa naabruses tänini.

Saku mõisas on puhke- ja seminarikeskus. Täiendav teave: <http://www.sakumois.ee>

Tänaseni säilinud härrastemaja valmis enamlevinud legendi kohaselt krahv P. E. Rehbinderi tellimusel vahemikus 1825–1830 ning arhitektiks arvatakse olnud olevat C. Rossi. Siiski ei saa seda dateeringut õigeaks pidada, kuivõrd mõisa hind ei ole vahemikul 1820–1845 praktiliselt muutunud – see on mõlemal juhul veidi üle 90 000 hõberubla. Niiugune hoone maksis aga toonastes hindades vähemalt 35 000 hõberubla. Seega pidi häärber valmima enne 1820. aastat. Pigem oli ehitise tellija juba krahv C. F. Rehbinder (surnud 08.XI.1841; maetud perekonnarahulasse Keila kirikuaias), kes ei saanud oma elukoha poolest alla jääda oma vanemale vennale krahv G. D. Rehbinderile. Viimane oli lasknud oma kodu Udrikul väikeseks paleeks välja ehitada. Samuti oli Carl Friedrichi abikaasa, Nassau krahvitar ja Lecki valduste pärijanna, harjunud tunduvalt uhkema elujärgjega kui seda juba veidi vanamoodne Saue või lausa elamiskõlbmatu häärberiga Saku taolised provintsimõisad sajandivahetusel pakkuda võisid. Saku mõisa elamu kuulub kahtlemata õnnestunuimate klassistsistlike hoonete hulka, mis kunagi Eestimaale püstitatud on. See omakorda sunnib otsima tema kavandajat Venemaa tolaeagsete nimekamate arhitektide hulgast. Võimalik, et selleks oli

1780. aastal Peterburi saabunud Giacomo Quarenghi (1744–1817), keda teatakse olevat ka Tallinna toomkirikus asuva admiral Greighi monumendi kavandi autori.

http://et.wikipedia.org/wiki/Saku_m%C3%B5is

Kardetav krahv Rehbinder

Sakus olla kord mõisnikuks krahv Rehbinder olnud. Ta olla rahvast väga peksnud. Ta öelnud: "Sa ei ole küll midagi teinud, aga nüüd on sinu kord ja sellepärast saad peksa." Peale surmagi teda kardetud, teda nähtud pööningul käivat.

EKLA, f 200, m 15:1 l 51 < Keila khk, Saku majapidamiskool – Paula Heidemann < Leena Ibus (1930)

Vääna mõisa park

asub Harju maakonnas, ajalooliselt Harjumaal Keila kihelkonnas.

- ↪ *peahoone kuppelkatusega tornid*
- ↪ *vasallilinnuse varemed*
- ↪ *19. saj keskpaigast säilinud pargikompositsioon*
- ↪ *vanimad puud 18. saj I poolest*
- ↪ *suur hall pähklipuu*
- ↪ *suur hõbevaher*
- ↪ *naturaliseerunud kirjuliilia*

Esimesed teated Väana mõisa kohta pärinevad 1325. aastast. Sajandite jooksul olid mõisa valdajateks paljud tuntud aadliperekonnad – von Tiesenhausenid, von Taubed, von Dückerid jt. 1774. aastal sai mõisa omanikuks O. C. von Stackelberg. Von Stackelbergide kätte jäi mõis kuni 1919. aasta võõrandamiseni. 1920. aastal asus mõisa kool.

Vääna mõisa hilisbarokne peahoone ehitati tundmatu Itaalia arhitekti kavandite järgi aastatel 1784–1797. Kõrge soklikorrusega pika ehitise otstes on galeriidega ühendatud ümartornid. Suhteliselt lamedat katust kaunistasid algselt kohalikust liivakivist tahutud kujud, mis aga ei pidanud ilmastikule vastu. Rikkalikult kaunistatud hoone peakse ees on kaldtee (pandus). Sellise arhitektuuriga mõisahoone on Eestis erandlik. Tänapäeval on hoonet restaureeritud. Härrastemajaga ühtsesse ansamblisse kuuluvad majandushooned – kaaravadega tall-tõllakuur ja triiphoon ehitati 1840. aastatel. Enamik korrapäratute gruppidega peahoone lähikonnas paiknenud kõrvalhoonetest on oma algse kuju minetanud.

Härrastemaja koos kõrvalhoonete ja pargiga on muinsuskaitse all. Park on looduskaitse all aastast 1959, selle pindala on 12,7 hektarit.

19. sajandi alguses oli Väänas väike park. Pimeaia vanimad puud on istutatud 18. sajandi alguses. Praegune pargi kujundus pärineb 1840. aastatest, kui mõisa omanikuks sai O. C. G. von Stackelberg. Inglise stiilis vabakujuline park rajati mõisaproua Pauline valmistatud plaanide järgi. Puude istutamiseks õhukesele paepealsele raiuti süvendid ja toodi mulda juurde. Härrastemaja lähim ümbrus oli korrapärase kujundusega, seda kaunistasid vaippeenrad ja üksikud valitud puude ja põõsate rühmad. Peahoone lõunaküljel oli lillerikas sümmeetriline terrass.

Park on rajatud segastiilis, kasutatud on regulaarset ja vabaplaneeringut. Peahoone põhjaküljel on avar väljak, mille keskel asub ümmargune valatud bassein. Kunagi oli siin puskkaevuga istumisplats. Muru raamisid kontrastsed puudegrupid, tänapäevani on kummalgi pool säilinud suured lehised ja pähklipuud. Peahoonest läänes on 19. sajandil ümberehitatud varemed, mis võivad olla ka keskaegse vasallilinnuse jäänused. Väljaku tagaosas paikneb nelinurkne kanalitega ühendatud tiikide süsteem, mille keskel asub omapärane nn Pimeaed. Rangelt korrapärase kujundusega tiikidevahelise ala keskelt hargnevad teed tähekujuselt laiali. Teede ristumiskohal võis kunagi olla paviljon või romantiline katusealune. Pimeaia pärnad on kõverad ja kaldu kasvanud. Varem kasvasid valgusküllasel saarel korrapäraselt pügatud puud ja hekid. Üks tiikidest on tühjaks lastud ja umbekasvanud. Arvatakse, et algselt olid need kalatigid. Pargi põhjaküljel, tiigi

kaldal, paiknes triiphoone ehk oranžerii. Tänapäeval on hoone osaliselt varemetes. Kasvuhoonest läänes asus suur puuviljaaed. Põhjast ja kirdest oli park piiratud umbes 1,8 meetri kõrguse paekivist müüriaga, mis on osaliselt säilinud. Pargi kirdeservalt viib saare-, vahtra-, tamme- ja sanglepapiestee metsaparki, kus asuvad I maailmasõja päevil rajatud paekiviga vooderdatud kaevikud. Väana pargi teid ääristasid graniitpostid. 1933. aastal viidi pargist ära 110 tahutud kiviposti Nõmme linna paraadplatsi ümbritsemiseks. Praeguseks on alles kõrged väravapostid, madalad kivipostid esiväljakul ja kuus kivikuuli, mis pooleldi asfalti maetuna ääristavad peahoonest lõunasse suunduva tee lõpus ovaalset platsikest. Peahoonest lõunasse jääb vabakujunduslik maastikupark. Legendike servad on piiratud tiheda lookleva joonega servahaljastusega, üldiselt hõredas puistus on lehise- ja kuusegrupe ning põõsaid. Kunagise suure pargiaasa kohal asub praegu kooli staadion.

Park on keskmise liigirikkusega, seal kasvab 35 liiki puid ja põõsaid, võõrliike on 29 (1984). Põhipuuliigid on vaher, pärn, saar, tamm ja toomingas. Rohkesti on ka kuuski, valget ja musta leppa, lehiseid ja suurelehiseid pärnasid. Pargile on iseloomulik sirelite rohkus. Suurt kahju tekitas pargile 1967. aasta augustitorm, mis murdis maha palju põlispuid. Haruldasemad liigid, mis kasvavad peahoone lähikonnas, on hõbevaher (H = 18 m, Ü = 205 cm), hall pähklipuu (H = 17 m, Ü = 258 cm), mandžuuria pähklipuu (H = 11 m, Ü = 151 cm), alpi seedermand (H = 14 m, Ü = 143 cm), harilik valgepöök, harilik robiinia, hariliku saare leinavorm 'Pendula'. Tähelepanuväärne on rohkelt viljuv südajalehine aktiniidia kasvuhooone varemetel.

Pargis on naturaliseerunud kirju liilia.

Väana parki läbib 27 km pikkune matkarada, mis algab Harkujärve kooli juurest ja lõpeb Keila-Joa pargis.

Keila-Joa mõisa park

*asub Harju maakonnas, ajalooliselt Harjumaal Keila kihelkonnas
Keila jõe alamjooksul.*

Keila-Joa kujunes iseseisvaks mõisaks 1659. aastal. Sajandite jooksul oli mõisa valdajateks mitmed aadliperekonnad – von Wrangellid, von Tiesenhausenid, von Dehnid, von Pohlmannid jt. 1827. aastal sai mõisa omanikuks A. von Benckendorff.

Abielu kaudu läks mõis 1856. aastal vürst G. Volkonski valdusesse. Volkonskite perekonna kätte jäi mõis kuni võõrandamiseni. 1917. aastal rüüstasid Vene sõdurid mõisa. 1920. aastal anti Keila-Joa mõisakompleks Välisministeeriumile. 1940. aastast alates oli mõis sõjaväe kasutuses: esialgu Nõukogude, hiljem Saksa Abwehri luurekooli valduses (1942–1944), edasi taas Nõukogude armee käes. 1993. aastal tagastati mõis Välisministeeriumile; 2010. aastal müüdi mõisasüda, jõe paremal kaldal asuv pargiosa kuulub RMK-le.

Neogooti stiilis romantiline loss ehitati Keila jõe lähedale jõe kõrgele paremale kaldale Peterburi arhitekti A. Stackenschneideri projekti järgi aastail 1833–1835. Kahekorruseline peahoone on liigendatud põhiplaaniga. Hoone lõunanurgal on kaheksatahuline torn. Uste kohal paiknevad pitsilised malmist baldahhiinkatused.

- ❖ *neogooti stiilis peahoone*
- ❖ *tiikidesüsteem*
- ❖ *võimsuselt kolmas juga Eestis*
- ❖ *tsaar Nikolai I istutatud puud*
- ❖ *suur rändrahn Tohtrikivi e Santsukivi*
- ❖ *Meremõisa peahoone varemed*

Luksusliku rüütli lossi kujundusest on hilisemate ümberehituste käigus palju kaduma läinud. Mõisaansamblist kuuluvad kõrvalhooned ehitati peahoonega samal ajal. Sakmeliste nurgatornidega tallid ja karjakastellid kahel pool sissesõiduteed meenutavad süngeid linnuseehitisi. Säilinud on väike väravahoone, külalistemaja koos kabeliga, töölistemaja, kelder, talveaed-kasvuhoone ja keskaegse kindluse sarnane sepikoda jõe ääres. Omapärane on tornikesega kõõgihoone (1801) joa kõrval. 19. sajandil ehitatud vesiveski asemele rajati 1920. aastal hüdroelektrijaam (restaureeritud 2006).

Härrastemaja koos kõrvalhoonete ja pargiga on muinsuskaitse all. Park võeti riigipargina kaitse alla 1935. aastal, looduskaitse all on see aastast 1959. Selle pindala on 79,8 hektarit.

Suurejoonelist parki hakati rajama pärast 1827. aastat. A. von Benckendorff lasi kujundada stiilse vabakujundusliku maastikupargi, kasutades ära kõik paiga looduslikud eeldused. Keila-Joa park oli Eesti pargikujunduse suur eeskuju. Mõisa ühes kasvuhoones asus eksootiline talveaed. Kasvuhoone lähedal oli üks esimesi kiviktaimlaid Eestis (rajaja A. Keyserling). Parki rekonstrueeriti 1890. aastatel arhitekt F. Winkleri projekti järgi ja aastail 1935–1936 tegi taastamistöid Riigiparkide Valitsus.

Pargi teljeks on jõgi, millest kahel pool paiknevad eriilmelised pargi osad. Juga langeb kuni 70 meetri laiuselt klindiastangult ligi 500 m pikkusesse vee uuristatud

kanjonorgu, kukkudes kokku 6,1 meetrit. Kärestikulise jõe suudmealal on liivarand. Jõeorgu on kaevatud mitmeid tiike. Paremalt kaldal asub suur pargiaas, vasakul kaldal on väikeste välude süsteem, mis lõpeb allikalise kõrgendikuga. Pargi reljeef on vahelduv, kohati järsk. Teed kulgevad erinevatel kõrgustel veepiiril, kaldaterrassil, luiteplatool. Tihedate jalgradade võrgustik on osaliselt alles. Paremkalda pargiosa suurte puuderühmade ja pargiaasade vaheldumine on üldjoontes säilinud, väljakute ääres on palju dekoratiivpõõsaid. Kõrgematel kohtadel olid varemalt vaatekohad lossile, pargiaasale või jõe. Enamik arvukaist pargiehitistest ja väikevormidest on hävinud ja vaated osaliselt sulgunud. Väikese regulaarse pargiosa moodustab esiväljak, mis asub kõrvalhoonete rangejoonelise grupi ja peahoone vahel. Lossi juurde viib maanteelt vahtrapuiestee, maja ees asub auring. Peahoone taga on terrass, mis lõpeb järsu astangu äärel kitsa väljakuga. Vaated avanevad piki jõge Meremõisa suunas ning joale. Peahoone juurest piki jõe kallast laskuva pargiosa puude hulgas on tsaar Nikolai I külaskäiku tähistavad 14 puud, mis osalt ka tema poolt istutatud. Mõisa keskusest kaugemal läheb kodumaiste puu- ning põõsaliikidega park üle looduslikuks männikuks. Lookleva jõe kohal kulgevad kaks rippisild, millelt avanevad ilusad vaated. Kettidega rippisild rajati 19. sajandi lõpul insener A. F. Lvovi projekti järgi ehitatud kaarsilla (1833) asemele. Keila jõe vasakul kaldal, lossi vastas, asuvad suured varemed – endine Meremõisa lõpetamata peahoone muudeti 19. sajandil pargikujunduse huvides romantilisteks varemeteks. Metsapargi lääneosas kõrgel luitelael paikneb mõisa kalmistu. Väikese kabeli juurde viivad paetrepid. Kabelimäe ehk Haualageda mäe läheduses kasvavad seederdännid. Parkmetsas asub Tohtrikivi ehk Santsukivi. Lameda rändrahnu (Ü = 21,5 m, H = 1 m) loodeküljel on rist ja saksakeelne kiri, mille lasi kivisse raiuda vürstinna V. Volkonskaja oma ihuarsti dr Schanzi (1877–1910) mälestuseks.

Park on liigirikas, võõrliike kasvab seal 91 (1984). Kodumaistest okaspuuliikidest on valdav mänd, lehtpuudest tamm, pärn ja vaher. Pargile on iseloomulik tammedest alusmetsaga looduslik männik. Peahoone lähedal kasvab hobukastaneid ja mägivahtraid. Suurimate mõõtmetega on vene lehised ($H_{\max} = 37$ m, Ü = 275 cm). Vanadest puudest on tähelepanuväärsed punaselehine harilik pöök, punaselehine harilik vaher 'Schwedleri' ja alpi seederdännid. Haruldased on amuuri toomingas ja kuriili lehised.

Suudmest joani on Keila jõgi oluline lõhe ja forelli kudemispaik. Jões elavad kaitsealused kalad: võldas, hink ning paksukojaline jõekarp; jõe kallastel kiilline rohe-vesihobu ning põhja-nahkhiir.

Keila-Joa pargis on 3 km pikkune õpperada. Raja alguses parklas on infotahvel kaardiga, rajal kaheksa väiksemat infotahvlit. Pargis lõppeb 27 km pikkune Harku

matkarada, mis algab Harkujärve kooli juures, ning siin algab 16 km pikkune Lohusalu matkarada: mõlemad on rahvusvahelise rannikuraja osad.

Keila juga on hea vaadelda pargis, jõe vasakul kaldal joast allavoolu, kuhu on kujundatud mitmetasapinnalised terrassid ning paremal kaldal, hüdroelektrijaama taastamise käigus rajatud vaateplatvormil. Radade järskudel nõlvadel on palkastmed ning madalamates kohtades purded.

A. von Benckendorff oli Vene riigi salapolitsei ülem ja dekabristide ülestõusu mahasuruja. Nikolai I lähikonda kuulunud krahv sai valitsejalt 1827. aastal kingiks miljon kuldrubla. Ta ostis Keila jõe suudmealal paiknevad maad ning lasi rajada sinna uskumatult uhke historitsistliku mõisakompleksi. Esindusliku Keila-Joa lossi sisseõnnistamisel osales 1833. aasta mais keiser Nikolai I kaaskonnaga. Siis toimus ka A. F. Lvovi loodud Vene tsaaririigi hümn „Jumal, keisrit kaitse sa“ esmaettekanne. Pärast pala lõpetamist heitnud autor viiulipoogna enda konstrueeritud sillalt jõkke, et sellega keegi enam mängida ei saaks. A. von Benckendorff ostis 1837.–1838. aastal ära ka naabruses asuvad Meremõisa ja Käesalu mõisad. Nendest kolmest moodustas ta Keila-Joa majoraadi – jagamatu pärandmõisa.

Löwenruh' park

asub Tallinnas Kristiine linnaosas Mustamäe tee ja Linnu tee nurgal.

1653. aastal kinkis Rootsi kuninganna Kristina raele Tallinna lähedal asunud heinamaadeala. Christinenthaliks ehk Kristiine oruks nimetatud alale rajati 1656. aastaks suvemõisad, mis Põhjasõja ajal maha põletati.

- *allikalise toitumisega kalatiigid*
- *Saksamaalt toodud lõviskulptuur*
- *kanalid ja vana kivisild*
- *võimsad sanglepad ja hobukastanid*

Üks suurematest sõjast puutumata jäänud mõisatest anti pärast 1710. aastat F. von Löwenile, kelle perekonnanimest on tulnud ka pargi nimetus. 18. sajandi lõpus said omanikuks von Rosenid, kelle järgi kutsuti mõisa ka Roosna mõisaks. 1798. aastal avati seal lõbustus-, kumblus- ja raviasutus. Aastail 1804–1811 töötas mõisas F. Noltkele kuulunud äädikat, šokolaadi, värve ja salpeetrit tootnud ettevõtte. 1930. aastail tegutses Löwenruh's A. Grafi kalakasvatusemajand. 1936. aastal ostis majandi AS Kopli Kinnisvarad, aastail 1945–1948 toimis see EKP põllumajandusliku abimajandina. Aastail 1948–1949 tegutses kalakasvatus Löwenruh, mis 1950. aastal muudeti Tallinna Kalurikolhoosiks. Forelle ja karpkalu kasvatatud kalamajand likvideeriti 1957. aastal. 1960. aastatel tegutses seal puukooli keskus, mis varustas linnaelanikke viljapuude- ja marjapõõsaistikute, kiviktaimla taimede, lillesibulate ja -taimedega.

Kunagise Löwenruh' suvemõisa peahoone hävis aastal 1886. Mõisa hoonetest on säilinud ümberehitatud tall-tõllakuur ja paekivist jääkelder. 1976. aastal ehitati pargi põhjaservale Pioneeride ja Koolinoorte Palee (arhitekt V. Lukk), praegune huvikeskus „Kullo“.

Park on looduskaitse all aastast 1993, selle pindala on 6,5 hektarit. Löwenruh' park on üks väheseid Tallinnas säilinud vanu mõisaparke.

Park rajati endisele Kristiine liigniiskele heinamaale 18. sajandi lõpul; ristkülikukujuline kanalitega piiratud keskosa oli regulaarstiilis, ümbritsev ala oli inglise stiilis maastikupark, kus kasvas mitmeid haruldasi puid. Kanalitesüsteem sai vee Tondi liiviku allikatest, vesi voolas ära Kopli lahte suubuva Mustjõe kaudu. Allikad olid raua- ja väävliirikad. Löwenruh' park on Kadrioru pargi eakaaslane. 19. sajandi keskel kujundati park looduslähedaseks, rajati looklevad rajad ja väikevormid ning 19 suurt kalatiiki. Pargi praegune planeering pärineb 19. sajandi lõpust ja 20. sajandi algusest. 2004. aastast alates on parki põhjalikult korras-
tatud – puhastati veekogusid, kindlustati nende kaldaid, istutati noori puid, hooldati teid ja rajati valgustus.

Nelinurkse kujuga park asub keset linna ja on ümbritsetud hoonetega. Selle tuumik on riskikülkukujuline igast küljest veega piiratud puistu. Pargi kirdeosas on veel mitu tiiki. Ringtiigiga ümbritsetud ala on ehitamiseks liiga vesine ja tänu sellele säilinud pargina. Kitsast kanalikujulisest tiigist viib üle paekivist laotud kaaravaga sild. Varem paiknesid kahel pool silda kaks 19. sajandi keskpaigas Saksamaalt ostetud lõviskulptuuri. Praegu valvab üksik restaureeritud lõvikuju pargi sissepääsu.

Löwenruh' park on liigirikas, seal kasvab umbes 50 taksonit puid ja põõsaid (2008). Peamised puuliigid on sanglepp ja vaher, mis moodustavad üle poole puistust. Lisaks kasvab seal remmelgaid, saari jt, põõsaid on vähe. Põlispuude hulgas on jämedaid sangleppi ($\bar{Ü}_{\max} = 302$ cm). Tiigiga ümbritsetud alal kasvab mitu väga jämedat hõberemmelgat ($\bar{Ü}_{\max} = 437$ cm), vene lehist ($\bar{Ü}_{\max} = 240$ cm), hobukastanit ($\bar{Ü}_{\max} = 312$ cm) ja pärna ($\bar{Ü}_{\max} = 314$ cm). Haruldasemad puud on põhjatamm ehk punane tamm, jugapuu, rabe remmelgas 'Bullata' ja punaselehine harilik vaher 'Schwedleri' (H = 20,5 m; $\bar{Ü} = 187$ cm). Löwenruh' pargis kasvab Tallinna suurim alpi seedermand ($H = 23,5$ m; $\bar{Ü} = 197$ cm).

Pargi väravas asub pargi ajalugu tutvustav suur infotahvel, looduse õpperajal on 14 infotahvlit. 2008. aastal avati pargis keskaegset kindlust meenutav kogu pere mänguväljak.

Kopli kalmistupark

asub Tallinnas Kopli poolsaarel.

↪ suurte mõõtmetega põlistamm ja valge mänd

Kopli kalmistule rajati kalmistu pärast 1772. aasta Vene senati ukaasi, mille aluseks oli keisrinna Katariina II korraldus. Kirikutesse matmine keelati ning uued surnuaiad pidid asuma linnamajadest vähemalt 100 sülla ehk 213 meetri kaugusel. Arhitekt J. Schultz koostas 1774. aastal kalmistu piirile jäävate kabelite asendiplaanid, samal aastal maeti pühitsetud mulda esimene surnu. Ainuke värv asus kalmistu põhjapoolsel küljel, praeguse Kopli tee ääres. Kalmistu põhjalõunasuunalisest peateest lääne pool asus Niguliste ja ida pool Oleviste koguduse matmispaik. 18. sajandi lõpus ja 19. sajandi I poolel ehitatud enam kui 30 kabelit olid arhitektuuriliselt silmapaistva kujundusega. Haudadele püstitati rohkesti uhkeid monumente. Sellele surnuaiale maetute hulgas oli nii maailmakuulsaid kui ka Eesti kultuuriloos olulisi isikuid, eriti baltisakslasi. Kuni 1940. aastani oli hästikorrastatud rikkaliku haljastusega kalmistu populaarne jalutuskoht. Aastail 1951–1952 tegi nõukogude võim kalmistu maatasa, ehitus- ja kunstimälestised lõhuti ning veeti Russalka piirkonda pinnatäiteks, metallaiad ja sepised lammutati vanarauaks. Metsakalmistule maeti 1951. aastal ümber ainult E. Bornhöhe, K. Türrpu ja N. Pinna põrmud. „Tööliste puhkepargiks“ muutmine kestis 1950. aastate lõpuni. Kalmistule ehitati tantsuplats ning õllekioskid. Aastail 1960–1980 rajati pargiks muudetud kalmistule laste mänguväljakud, kõlakoda ja lõbustuspark. Aastail 2002–2006 rekonstrueeriti hävitatud rahupaik arhitekt K. Lootuse projekti järgi kalmistupargiks.

Kopli kalmistu on muinsuskaitse all. Endine surnuaed on pargina looduskaitse all aastast 1993, selle pindala on 8,6 hektarit.

Ristuvad teed jagavad kalmistupargi neljaks. Telgede ristumiskohal pargi keskel asub mälestustähis, kus arhitektide S. Vallneri ja I. Peili kavandatud madala basseini keskel langeb vesi lahtise haa kujulisse avausse. Kavas on uuesti paigaldada säilinud kaunid mälestussambad, mis on pühendatud langevarjuhüppel Tallinna lahe kohal hukkunud õhupallilenduri C. Leroux'le ja lauljanna G. E. Marale. Kunagiste hauaplatside paigutust märgivad sirgete ridadena kasvavad pärnad.

Kopli kalmistu kujunes aja jooksul liigirikkaks pargiks, kus kasvas ka põlistammesid. Jämedaim tamm on umbes 350 aastat vana ($\bar{U}_{\max} = 424$ cm). Tänapäeval on kalmistupark keskmise liigirikkusega, seal kasvab 55 taksonit puid ja põõsaid (2008). Enamuses on vahtrad, pärnad ja tammed. Niiskemas idaosas on sookaski ja sangleppi, pargi lääneosas on palju hobukastaneid. Haruldus on keskalleel kasvav rippuvate okstega jalakas 'Pendula' ($\bar{U} = 143$ cm). Pargi kaguosas kasvavad vihmavarjukujulise võraga jalaka kultivar 'Camperdownii' ($\bar{U} = 117$ cm) ja valge mänd ($\bar{U} = 204$ cm). Pargis on jämedad höheremmelgad ($\bar{U} = 395$ cm; 360 cm), alpi seederännid ($\bar{U} = 154$ cm; 152 cm) ning mitu leinasaart 'Pendula' ($\bar{U}_{\max} = 110$ cm). Noorte puude hulgas on punaselehine harilik vaher 'Schwedleri' ja hõbevaher. Liigirohkes põõsarindes on haruldane Lange viirpuu, virgiinia toomingas 'Shubert', jaapani ja tuhkur enela sordid, ebajasmiiin 'Manteu d'Hermine', lodjap-põisenelas 'Diabolo' jt. Pargis on naturaliseerunud metstulp ja kasvab kollane kuldtäht.

Kopli parki ümbritseb piirdeaed, istepinkidega pargiteed on valgustatud, väikelastele on mängulinnak ja kiiged. Pargi värvavas paikneb infotahvel.

Kalamaja kalmistupark

asub Tallinnas Põhja-Tallinna linnaosas mere lähedal.

↪ *18. saj pärinev kella- ja väravatorn*
↪ *ajalooline teedejoonis*

1545. aastal ehitati Kalaranda kirik, seda peetakse kalmistule matmistele algusajaks. Esimesed kirjalikud teated kalmistust pärinevad 1561. aastast, kui sinna maeti umbes 2000 rootsi sõdurit. Surnuaed kuulus Pühavaimu ja Jaani kirikute eesti kogudustele, kuid sinna maeti ka soome-rootsi Mihkli koguduse ning saksa koguduse liikmeid. Praeguseni säilinud kella- ja väravatorni rajas 1780. aastal P. Duborgh. Kalamaja kalmistule maeti kuni 1964. aastani. 1960. aastail muudeti räämas surnuaed pargiks. Kalamaja kalmistupark rekonstrueeriti 2009. aastal, projekti koostasid maastikuarhitektid A. Pääsukene ja T. Veensalu. Renoveerimisel järgiti ajaloolist teede paiknemist kalmistul, täiendati parki põõsaste ja madalate puudega ning rajati kaks purskkaevu.

Kalamaja kalmistu on muinsuskaitse all. Endine surnuaed on pargina looduskaitse all aastast 1993, selle pindala on 6,7 hektarit.

Praegu on endine kalmistu looklevate teedega vabakujunduslik park, hauatähiseid pole säilinud. Puistu on läbipaistev, põõsad peaaegu puuduvad. Parki ümbritseb osaliselt kahe meetri kõrgune metallvarbaed, osaliselt sama kõrge puitlippaed, milles on kokku seitse väravat. Kalmistupargi kirdeosas peateede ristumiskohal ja Tööstuse tänava poolse värava juures pihustavad purskkaevud õhku imeväikeseid veesakesi, mis näivad eemalt vaadates udupilvena.

Kalmistupark on liigivaene, seal kasvab 30 taksonit puid ja põõsaid (2008). Peapuuliigid on vaher ja saar, lisaks pärn; palju on hobukastaneid. Võõrliikide seas on euroopa, siberi ja kuriili lehised. Suurimad puud omasuguste seas on vaher (H = 18 m; Ü = 289 cm), saar (H = 21 m; Ü = 279 cm), pärn (H = 14 m; Ü = 283), jalakas (H = 14 m; Ü = 239 cm), hobukastan (H = 13 m; Ü = 257 cm) ja punakas remmelgas (H = 20 m; Ü = 248 cm). Põlispuudele lisaks on parki istutatud dekoratiivkirse ja -õunapuid, sireleid jt ilutaimi ning tuhandeid tulpe ja

crookuseid. Naturaliseerunud on metstulp, kirju liilia ja pargi lõunaosas kevadel tooni andvad massiliselt õitsevad harilikud siniliiliad. Pargis kasvavad hajusalt kollane kuldtäht ja virvatulikas.

Kalmistu väravatorni võlvkaare alla on välja pandud säilinud hauakive. Puuteekraaniga infokioskis saab ülevaate kalmistu ajaloost, on võimalik vaadata vanu pilte ja tutvuda maetute nimekirjadega. Valgustatud pargiteede äärtesse on paigaldatud istepingid. Lastemänguväljak rajati värav-kellatorni lähistele, kus ajalooliselt asus kalmistuvahi elamu; seal on ka trenaažöörid täiskasvanutele.

Kadrioru park

asub Tallinnas mere ja Lasnamäe paekalda vahel.

17. sajandi II poolel ehtasid viis jõukat kodanikku mere äärde linna karjamaadele suvemõisad. Vene tsaar Peeter I ostis 1714. aastal umbes 100 ha suuruse krundi endale suvituspaigaks. Sel aastal külastas Tallinna Peetri abikaasa Katariina. Tsaaripere majutamiseks kohandati Fonnenthali mõisa peahoone. Tänapäeval nimetatakse seda Peeter I majaks.

- ❖ *barokkloss*
- ❖ *regulaarpark*
- ❖ *maastikupark*
- ❖ *jaapani aed*
- ❖ *musterpeenrad*
- ❖ *luigetiik*
- ❖ *pargi rajamisaegsed puud*

22. juulil 1718. aastal mõõtsid tsaar ja itaallasest arhitekt N. Michetti välja sobiva koha lossi ja seda ümbritseva pargi jaoks. Seda kuupäeva peetakse Kadrioru pargi sünnipäevaks. Uhke barokkstiilis lossi rajamist alustati kahel küljel eraldipaiknevatest tiibhoonetest. Alates 1720. aastast juhtis ehitamist vene arhitekt N. Zemtsov, silmapaistva hoone põhiosa valmis 1725. aastal.

Tagafassaad ehitati ümber 1933–1934 A. Vladovsky projekti järgi. 1921. aastast asus lossi muuseum, 1929. aastast riigivanema (presidendi) residents ja alates 1946 kunstimuuseum.

Peeter I soovil võisid pargis vabalt viibida kõik huvilised, see oli algusest peale avalik park. Katariina I auks nimetati 1740. aastal paik Catharinenthaliks, 20. sajandil hakati piirkonda kutsuma Kadrioruks.

Loss koos kõrvalhoonete ja pargiga on muinsuskaitse all. Park on 1935. aastast riigipark, looduskaitse all aastast 1959; selle pindala on 72,8 hektarit.

Kadrioru park on kujunenud ligi 300 aasta jooksul. Kõigist sajanditest on jäänud parki iseloomulikud jäljed. 18. sajandist on säilinud regulaarne osa (arhitekt N. Michetti); 19. sajandi lõpust tollal kujundatud inglise stiilis maastikupark (arhitekt G. Kuphaldti projekt 1897. aastast), 20. sajandist rahvuslikus stiilis rahvapark (arhitektid A. Soans, A. Kotli jt) ja 21. sajandil kujundatud jaapani aed (jaapani aednik M. Sone). Regulaarpargina oli algselt kavandatud väike osa kogu pargialast. Suuremas osas säilitati puisniiduilmeline aasade ja metsatukkadega maastik, mida läbisid sirded puiesteed. Kiirema tulemuse saamiseks toodi parki täiskasvanud puid:

1722. aastal istutasid soldatid parki 550 puud. Osa puudest, sh sel ajal haruldased hobukastanid, kavatseti Peterburi aedadesse üle viia, kuid Peeter I surma järel jäi see tegemata. Lossi lähikonnas asusid korrapärase kujundusega Alumine ja Ülemine aed, kaugemad piirkonnad olid

loodusliku ilmega. Loss asus astangul, selle ette rajati ristkülikukujuline Alumine aed musterpeenarde ning püगतud puudest ja pöösastest roheliste kabinettidega, mida kaunistasid purskkaevud, skulptuurid ja vaasid. Aeda raamisid seinu moodustavad hekid, puude võrade alused kaetud teed ja kanalid ning nende kallastel kaherealised puiesteed. Ülemine aed paiknes kahel tasapinnal. Nn Lilleaed moodustas lossitaguse sisehoovi, mille külgi piirasid võrestikkäigud ja kuhu kujundati esinduslik lillepeenar, nn hakitud parter. Kõrgemale astangule rajati balustraadiga ümbritsetud Miraaži tiik ja veekaskaadiga sein. Pargi algne plaanilahendus säilis 19. sajandi lõpuni. 20. sajandi alguses kujun-

dati vabakujuline looduspark lookleva teedevõrgu ja avatud merevaadetega. 1930. aastatel piirati lossiesine Alumine aed sepispiirdega, diagonaalteed mätastati ja kanalid täideti. Ülemine aed eraldati kõrge kivimüüri, Miraaži tiik likvideeriti, sein kujundati ümber, ehitati neobarokkstiilis administratiivhoone (arhitekt A. Kotli 1938), aeda rajati purskkaev ja istutati roosid. Mulda toodi pargi kirdeosast, tekkinud süvend muudeti Kirdetiigiks, kuhu juhiti kivirikas oja: Väike Hundikuristik. Aastail 1935–1937 kujundati korrapärane Luigetiigi väljak, vöökirjas lillepeenardega päikesekella ümbrus ja Kivisilla kolmnurk. Noortepargis olid sulistamisbassein, liivakastid ja mänguväljakud. Lasnamäe nõlva alla ehitati kontsertväljak, kuhu Luigetiigi juurest suundus lillepeenarde ja kiviktaimlaga ääristatud sirge tee. Pärast II maailmasõda oli Ülemises aias kunstimuuseumi skulptuuride välja-panek ning lossi ees purskkaevud. Alumisse aeda istutati juurde puid. Noortepargi kohale ehitati ujula ja jäähall, kontsertväljakul asus kõlakoda. 1990. aastal alustati pargi renoveerimist. Täielikult uuendati Mere ja Kaarna alleed, Kirdetiik ja Luigetiigi ümbrus. Taastati lossi Lilleaed ja purskkaevud (2000. aastal), ehitati üles Miraaži sein, kaskaadiorva paigaldati 2005. aastal M. Karmini pronksskulptuur „Neptun“ ning taasrajati Kontsertväljak. L. Späthi firma 1930. aastate kavandite järgi taastati purskkaevuga roosiaed. 1938. aasta pargikujunduse projekt nägi ette Ülemise aia terrasside tugiseina orvadesse presidentide büstide paigutamist, esimesed olid 2006. aastal K. Pätsi ja L. Meri rinnakujud. Korrastati Luigetiigi ja Kumu vaheline pargiosa koos Noortepargiga. 2011. aastal avati pargi kirdeosas jaapani aed, mille kivide paigutus on inspireeritud Tallinna vanalinna katusemaastikust. Taastamisel on kanalite süsteem ja Peeter I maja aia riskülükujuline alleedestruktuur.

Kadrioru lossi- ja pargiansambel on kõige suurejoonelisem barokkrajatis Eestis ning seda ümbritsevad eri stiilides kujundatud pargialad. Pargi reljeef on mitmekesine: järsk rusukaldega paekallas Hundikuristiku oja oru ja joaga, kivikülviga rannaastang, liigniiske tasandik. Lossi lähikonnas ja Luigetiigi ümbruses on pargil regulaarne kujundus geomeetriliste lillepeenarde, labürindi, pügatud puude ning purskkaevudega. Tiigisaarel on sammastega ümarpaviljon (V. Seidra, 1935), vaateplatvorm ja luigemaja. Kontsertväljakul on hekkidest kulissid ja trepistik. Korrapärase teedevõrguga ala lossist läänes on tiheda puistuga. Suurem osa pargist on vabakujunduslik. Mitmed sirged alleed ja ringtee viivad läbi puudesalude ja avatud alade. Mere ääres, Kadrioru lossi eest algava promenaadi otsas on ingliskujuline mälestusmärk (A. Adamson, 1902) soomuslaevale Russalka, mis uppus 1893. aastal. Belvedere Apollo malmskulptuur toodi Kadrioru parki 1937. aastal Alatskivi lossi parkmetsast. Pargis on mitmeid monumente: skulptor A. Adamsonile (skulptor A. Eskel, arhitekt A. Murdmaa, 1962), skulptor J. Koortile (skulptor E. Viies, arhitekt A. Mänd, 1983). Luigetiigi kõrval asub F. R. Kreutzwaldi monument (autorid

E. Taniloo, M. Saks ja H. Arman 1958), selle alusel on bareljeefid „Vanemuise laul“, „Sõda raudmeestega“, „Sõit maailma otsa“ ja „Linna ehitamine“. Pargi edelaserval asub 19. sajandi keskel lossivalitsejale ehk kastellaanile ehitatud neobarokne puumaja, kus praegu on kirjanik E. Vilde muuseum. Maja ees on P. Mudisti graniitskulptuur „Kodumaa“ (1981). Kadrioru Noortepargi endises peahoones asub lastemuuseum Miiia-Milla-Manda (A. Kotli, V. Seidra, 1937). Kadrioru pargi muuseum ja raamatukogu asuvad 1829. aastal ehitatud vahimajas. Parki läbiva A. Weizenbergi tänava äärde jäävad mitmed lossi kõrvalhooned: köögihoones on J. Mikkelki kunstikollektsiooni tutvustav muuseum, endises lossi jääkeldris Vabariigi Presidendi kantselai tööruumid. Peetri maja, kus asub Peeter I majamuuseum, on ainulaadne 17. sajandil ehitatud suvemaja eksemplar. Pargi lõunapiiril on Kumu – Eesti Kunstimuuseumi peahoone (arhitekt P. Vapaavuori, ehitatud 2002–2006). Luigetiigi lõunakaldal on Vasalemma marmorist plaadiga päikesekell (arhitekt A. Lomann, teostus E. Uukivi, 1937). Pargis on kolm kaitsealust rändrahnu: Põhjakivi, Lõunakivi ja Lastepargi (Noortepargi) kivi.

Park on väga liigirikas, seal kasvab 281 taksonit puid ja põõsaid, võõrliike on 244 (1993). Ilusaid puudegrupe moodustavad lehised, sanglepad, hõberemmelgad, jalakad, saared ja vahtrad. Weizenbergi tänavat ääristavad vanad harilikud pärnad ja noored suurelehised pärnad, Kaarna alleel on tammed, Mere alleel hobukastanid. Kõige liigirikam on Riigikantselai aed. Haruldastest võõrpuudest kasvab hoone

taga kaks kaukaasia tiibpähklipuud ($H_{\max} = 17$ m), neist üks on kümneharuline; valge mänd ($H = 21$ m; $\ddot{U} = 156$ cm); noor hõlmikpuu; hõberemmelgas 'Britzensis' ja ebatsuugad. Haruldasemad liigid maastikupargis on valge mänd ($H = 15,5$ m; $\ddot{U} = 183$ cm), Engelmanni kuusk ($H = 16,5$ m), hõbevaher ($H = 17,5$ m; $\ddot{U} = 263$ cm), mitmeharuline paberikask ($H = 17,5$ m; $\ddot{U} = 104$ cm; 89 cm; 70 cm; 19 cm), euroameerika pappel 'Serotina' ($H = 30,5$ m; $\ddot{U} = 406$ m), purpurõunapuu, mandžuuria pähklipuu, kollane arukask, mägivaher, punane tamm ja leinatamm, noorematest puudest hilistoomingas, valge pihlakas 'Lutescens', harilik jalakas 'Crispa' ja inglise jalakas 'Purpurea'. Puistus on erineva vanusega puid. Pargi rajamise aegadest on pärit hobukastan ja läänepärn ning harilik elupuu aastast 1731. Korduvalt on parki istutatud lehiseid: euroopa ja siberi lehiste hulgas on 19. sajandi lõpul istutatuid, nooremad on kuriili, eurokuriili ja dauuria lehised. Vanimad tammed kivikülvi juures tammesalus on üle 300 aasta vanad. Eakad tammed kasvavad ka presidendilossi ja vahimaja juures ($\ddot{U} = 530$ cm). Jämedaim puu on 1,7 m kõrgusel neljaks hargnev tamm ($\ddot{U} = 634$ cm; $H = 24,5$ m). Lilleaias kasvab tamm, mille istutas 1929. aastal Rootsi kuningas Gustav V. Pargi edelaosas on üksikobjektina kaitse all hariliku tamme jämedatüveline ja madalakasvuline vorm ($\ddot{U} = 126$ cm; $H = 11$ m, mõõdetud 1992).

Pargis kasvavad kaitsealused tähk-rapuntsel, metskevadik, alpi nurmikas; elavad nahkhiired: põhja-nahkhiir, suurkõrv, suurvidevlane, pargi-nahkhiir ja käabusnahkhiir ning väike-kirjurähn.

Pargi infopunkt asub pargi väravas 1725. aastal ehitatud puhkemajas ehk lustlas (arhitekt M. Zemtsov), mis taastati aastail 1971–1974. I-Lustlas on ka pargi barokkaia makett. Hoonetel on infotahvlid, kunstimuseumi viiva Katariina trepi juures on infostend pargi ajaloo kohta.

Kärdla linnapark

*asub Hiiumaal Kärdla linnas Nuutri jõe paremal kaldal,
ajalooliselt Lääne maakonnas Pühalepa kihelkonnas.*

Linnapargi rajamine algas 1860. aastail vabrikutöölise põllumaa peale, kui parun R. E. von Ungern-Sternberg laskis pühakoja ümber istutada ilupuid. Kiriku valmimise järel hakati seda ümbritsevat nurme kutsuma Kirikupõlluks. Suurem puude istutamine toimus 20. sajandi alguses. Parki nimetati 1930. aastatel Rahvuslikuks pargiks, aga ka Kirikupargiks. Puistut kujundati H. Koidu eestvõttel, rajati ka teedevõrk. Pargi kõige noorem osa on rajatud 1974. aastal, siis istutati puid ja põõsaid pargi idaossa. Pargi põhjaosas asuv Ristija Johannesele pühitsetud neogooti stiilis kirik on ehitatud kalevivabriku tööliste kogutud rahaga aastatel 1861–1863. Paekivist kirikule ehitati 1929. aastal juurde puust kellatorn.

Park on looduskaitse all aastast 1961, selle pindala on 5,1 hektarit.

- ❖ *neogooti stiilis Ristija Johannesele pühitsetud kirik*
- ❖ *saarepuudest ring pargi keskosas*
- ❖ *mälestuskivi Hiiumaa I laulupeole*
- ❖ *mälestuskivi II maailmasõjas hukkunud hiidlastele*

Avarate muruväljakutega park on vabakujuline. Uue tänava poolt parki viival teel on värav. Selle tänava ääres on pargi noorem osa, kus saarte ja vahtrate read jagasid puistu algselt ruutudeks. Juurdeistutusega on kujundust muudetud looduslikumaks. Pargi keskosas on harilikest saartest ring. Linnapargis on Kärkla lauluväljak. Hiiumaa esimene üldlaulupidu peeti helilooja T. Vettiku juhatusel Kärklas 1926. aastal. Selle sündmuse tähistamiseks on püstitatud mälestuskivi: 70 aastat Hiiumaa laulupeost 1926–1996. Lauluväljaku ja Nuutri jõe vahele jääb sangleppade reaga eraldatud Hõbesaar, mis muutub saareks ainult suurvee ajal. Pargis on II maailmasõjas aastail 1941–1945 langenute mälestusmärk. Kärkla kiriku peasissekäigu ette püstitati 2012. aastal suurejooneline mälestusmärk II maailmasõjas langenud hiidlastele (autorid E. Liiv, M. Kerge). Istuva mehe kuju kõrvale graniitplokkidele on raiutud 685 nime – kõik sõja erinevatel lahingutandritel hukkunud hiidlased.

Park on liigivaene, võõrliike kasvab seal 14 (1983). Peamised puuliigid on sanglepp, saar, vaher ja pärn. Sanglepad ja saared on kuni 24 meetri kõrgused. Lisaks kasvab kuuske, hõbe- ja halli haaba, tamme, remmelgat, lehist, mäнди ja pihlakat. Põõsastest kasvavad: sarapuu, viirpuu, lumimari, sirel ja toomingas. Silmatorkavad on üle 26 meetri kõrgused hallid haavad: üks kiriku juures, teine lauluväljaku idaserval. Haruldasematest puudest kasvavad pargis must mäнд ja harilik valgepöök.

Pargis elavad kaitsealused nahkhiired: veelendlane ja põhja-nahkhiir.

Kärdla rannapark

*asub Hiiumaal Kärdla linnas, ajalooliselt Lääne maakonnas
Pühalepa kihelkonnas.*

Park asub linna põhjaosas üsna mere lähedal. Lõunas on pargi piiriks Pikk Maja, milles elasid Kärdla kalevivabriku omanikud (Suuremõisa parunid), hiljem vabriku direktorid. Tänapäeval asub üle 60 meetri pikkuses hoones Hiiumaa Muuseum.

- ↪ *hiurootslaste kalmistu*
- ↪ *põlised sanglepad*
- ↪ *2 vana punaselehelist pööki*

Pargi rajamist alustati 1848. aastal, kui kalevivabriku direktor oli Suuremõisa parun R. E. von Ungern-Sternberg. Praeguses Rannapargis asus rootsi surnuaed ja puukabel. Vana surnuaed kujundati ümber kõrge taraga piiratud rohtaiaks, Püha Olavi kabel lammutati. Arvatavasti endise kabeli kohale püstitati malmrist, mille ühel poolel on kiri „*Den gamla Swenska Kyrkogarden*“ ja teisel poolel: „*Karel Tarning war den sista som har blef begrawan 1848*“, mis kõlab eesti keeles järgnevalt: „Vana Rootsi surnuaed“ ja „Karel Tarning oli viimane, kes siin sai 1848 maetud“. Rist asub pargi lääneosas madalal künkal, meenutamaks kohalike rootslaste viimset puhkepaika. Suurema osa puid ja põõsaid istutas aedniku näpunäidete järgi talupoiss A. Mäeumbaed. Pargis olid kasvuhooned ja viljapuaed

ning tenniseväljak. Rahvasuus kandis paik pikka aega Paruniaia nime.

Kärdla rannapark on muinsuskaitse all kui endine hiiurootslaste kalmistu. Park on looduskaitse all aastast 1961, selle pindala on 4,2 hektarit.

Rannapark on vabakujuline. Tihedamas puistus on paar legendikku, mida ilmestavad puudegrupid. Kirdes on pargi jätkuks Kärdlale iseloomulike suurte sangleppadega ala – Lepakoppel. Pargi keskosa on kõrgem, äärealad liigniisked. Pargiteed puuduvad, alal on sissetallatud jalgrajad.

Park ei ole liigirikas, võõrliike on 20 (1983). Peamiselt kasvavad seal kodumaised puud: vaher, saar, jalakas ning kuusk, lisaks pärn, haab ja mänd; põõsastest sarapuu, harilik kusalpuu, sirel, viirpuu, lumimari jt. Paruni lemmikud olevat olnud hobukastanid ja kased. Võõrpuuliikidest esinevad pargis euroopa nulg, valge ja must mänd ning alpi seedermand. Haruldased on pargi edelaosas kasvavad kaks vana punaselehist pööki 'Atropunicea' (H = 21,7 m, Ü = 152 cm ja H = 19,7 m, Ü = 212 cm). Pöögid annavad ka järelkasvu.

Rannapargis elab kaitsealune põhja-nahkhiir.

Rannapargi lähedal on suur kiik ning pargi servas Rannapaargu parkla juures infotahvel.

Pargi ja Kärdla supelranna vahel Lubjaahju mäel asub kohvik Rannapaargu, mis ehitati 1971. aastal arhitekt T. Stomma projekti järgi. Mere ääres on rändrahn veetasemeid märkivate joontega. Kõrgeim joon tähistab 1967. aasta sügistormi, kui lained ulatusid kohvikuni ja isegi rannaparki. Sama kõrge olevat mereveetase olnud 2005. aasta jaanuaritormi aegu. Madalam joon kivil tähistab 1893. aasta kõrget veetaset.

Kärdla kui väike rootslaste küla oli arvatavasti olemas juba 14. sajandil, vanim kirjalik teade pärineb aastast 1564. Mõisniku survel lahkus suur osa rootsi talupoegi Vormsi saarele, Haapsallu ja Noarootsi. Kärdlasse Nuutri jõe paremale kaldale küla ja kalmistu vahele toodi 1830. aastal Suuremõisast üle kalevivabrik.

Suuremõisa mõisa park

*asub Hiiumaal, ajalooliselt Lääne maakonna Pühalepa kihelkonnas.
Parki läbib põhjast lõunasse Suuremõisa jõgi.*

Mõisa on esmamainitud 1519. aastal, 1633. aastast hakati seda paika kutsuma Suuremõisaks. 17. sajandi algul kuulus mõis von Stackelbergidele, alates 1624. aastast oli see de la Gardie'de aadliperekonna omanduses. Abielu kaudu läks mõis 1752. aastal von Stenbockidele. 1796. aastal ostis võlgades mõisa O. R. L. von Ungern-Sternberg, keda tuntakse mereröövlist Ungru krahvina. Tema järeltulijate kätte jäi mõis rohkem kui sajandiks. 1909. aastast kuni võõrandamiseni 1919. aastal kuulus mõis von Stackelbergidele. 1924. aastal sai mõisahoonest koolimaja. Praegu asuvad seal Suuremõisa põhikool ja Hiiumaa Ametikool.

Suuremõisas asub Eesti üks uhkemaid barokstiilis mõisaansambleid. Suurejooneline murdekelpkatusega härrastemaja ehitati aastail 1755–1760 krahvinna E.-M. von Stenbocki ajal. Klassikalise auhoovi moodustavad ühekorruselised tiibhooned lisati 1772. aastal. Hoone arhitektuur on mõjutatud Rootsi eeskujudest. Lossi peakuse ees on lai trepp ja avar paekivist balustraadiga terrass. Sissesõiduteelt tõuseb sinna trepp, pandust (kaldteed) ääristavad kivist postid. Hoone tagaküljel avaneb treppidega terrass parki. Mõisal oli väga palju kõrvalhooneid, millest osa on varemeis või ümber ehitatud. Osa hooneid paikneb omaette kobarana peahoonest sadakond meetrit põhja pool. Mõisakompleksi kuuluvad tallmeistri maja, tall, töllakuur, sepikoda, jääkelder, juustukoda, ait, teenijatemaja, tüdrukutemaja, kõrts, meierei jt.

Härrastemaja koos kõrvalhoonete ja pargiga on muinsuskaitse all. Park on looduskaitse all aastast 1958, selle pindala on 50 hektarit.

Prantsuse stiilis Suuremõisa park on rajatud üheaegselt lossiga. 19. sajandi algul kujundati park ümber inglise stiilis. Vabakujunduslikku metsaparki laiendati 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi algul. Parun Ungern-Sternbergi ajal kaevati kuus tiiki, kus kasvatati kalu. Peahoone vastas asuvale pargipaviljonile avanes kaugvaade üle vee. Kohalikus murdes sai paviljonist „babiljon“ ning tiikide vahele kuhjatud künkale ehitatud majake kandis rahvasuus Baabeloni nime. Hoone pole säilinud.

Vanim osa pargist asub peahoone taga. Ligi kahe meetri kõrgune punaste katusekividega kaetud paekivimüür piirab endist barokkparki, kuhu pääseb läbi kaarväravate. Kivimüür on osaliselt alles ka Käina maantee ääres. Regulaarne kujundus on säilinud ovaalse sissesõiduteega esiväljakul ja tagaväljaku lõpus, kus kasvavad ringteega ümbritsetud hobukastanid. Vahetult lossi ees kasvavad kuus vormi püगतud elupuud. Muruväljakut piirav hekk ja ilupõõsad on istutatud hiljem. Praegu on alles kolm allikatoitelist tiiki, mille äravool on jõkke. Esiväljak jätkub suurte pargiaasade ja vabakujunduslike liigirohkete puuderühmadega. Jõe ja Salinõmme tee vahele jääb metsapark, kus kasvab palju tammesid. Pargi lõunaosa läheb sujuvalt üle parkmetsaks. Müüri ümbritsetud pargiosas lebab mitmeks tükiks murdunud hauaplaat Charlie'le. Kivi pärineb 19. sajandi II poolest ning märgib ilmselt lemmikloomade viimset puhkepaika.

Mõisast lähtuvad kolmes suunas puiesteed. Suuremõisast Pühalepa kirikuni viib vägev tammeallee. Tammed ääristavad 600 meetri ulatuses teed Kärkla poole. Käina suunas kulgev maantee on 4,7 kilomeetri ulatuses palistatud sangleppadega.

Suuremõisa park on keskmise liigirikkusega, puid ja põõsaid on umbes 60 liiki, võõrliike on 31 (1983). Hoonete lähikonnas on ülekaalus lehtpuud: vahtrad, saared, tammed, jalakad ja hobukastanid. Parkmetsas lisanduvad harilikud kuused ja vene lehised. Lossi lähedal aia põhjanurga ligidal kasvab pargi suurim saar (H = 32 m, Ü = 220 cm), lossi vasaku tiiva värava juures suurim jalakas (H = 25 m, Ü = 210 cm) ja tagumise müüri ääres suurim pärn (H = 21 m, Ü = 240 cm). Jõe kaldale ulatuvas pargiosas on haruldasi puuliike: valge mänd, alpi seedermand, palsami- ja valge nulg, must pappel, hiina papli kultivar 'Fastigiata', hõbehaab ning punane tamm. Tähelepanuväärsed võõrliigid on kanada ja Engelmanni kuusk ning jaapani lehis. Pargis kasvab Eesti kõrgeim euroopa ehk valge nulg, mille kõrguseks mõõdeti 1998. aastal 36 m. Suurim vaatamisväärsus on parkmetsas 16 sitka kuusest koosnev rühm, nende seas Eesti kõrgeim (H = 35 m, Ü = 289 cm).

Pargis kasvavad kaitsealused madal unilook ja rohekas käokeel ning elavad nahkhiired: veelendlane, põhja-nahkhiir, suurkõrv ja pargi-nahkhiir. Pargis on pesitsenud musträhn ja kõrvukräts, kuulnud on kodukakku ja õõnetuvi, jõel tegutseb vesipapp.

Suuremõisa lossi tutvustatakse suviti toimivas külastusmängus „Unustatud mõisad“. Peahoones asub muuseumituba, tellida saab lossituure. Pargis on õpperada, võimalik on läbida väike (2 km) või suur (3 km) ring, kogu raja pikkus on 4,5 km. Rajal on kaks suurt infotahvlit ja 17 väikest infoalust ning puhkekoht.

Kippereri rahutu vaim

Suuremõisa lossis kummitab, sest selles majas olevat tapetud laevakapten. Ta muutub eriti aktiivseks oktoobris-novembris ning siis võib keldris kuulda järjest valjenevat kabjaplaginat. Pimedatel öhtudel on nähtud keldri tagaseina muutumas roheliseks ning sealt välja kappamas ratsanikku hobusega, kes haihtub teise seinani jõudes. Lossis on kuulnud jooksusamme ja koputamist, lukustatud ukсед on iseenesest avanenud ja keegi nagu liiguks ringi. Kummitus ei ole pahatahtlik ja suhtub inimestesse rahulikult.

Mõisa kohta liigub igasuguseid salapäraseid jutte. Hääli ja vaimu on seal mitmel ajal kuulnud-nähtud, eriti öösiti. Kunagi, kui mõisas olid veel Stenbockid ja kirikuõpetaja Chalenius (1741–1776), keda rahvas Kalleuseks kutsus, Pühalepas teenistusi pidas, läks asi õige hulluks. Seda vist seetõttu, et mõisahärrad kaardimänguhoos tähelegi ei pannud, et Vanatühi ise nende sekka tuli. Ka teadis vanarahvas rääkida, et Vanapagan tahtnud ilusat mõisat selle valmimise järel hoopis endale saada. Et mõisahärrad ei andnud, tuli Vanatühi rahvast igal ööl hirmutama. Nii kutsutigi viimaks kirikuõpetaja mõisast kurja välja ajama. Õpetaja tuli mõisa, viskas end sinna tuppa, kus tondid käisid, sohva peale seliti ja lõikas puuõuna pooleks. Ühe õunapoole pani laua peale, teise endale rinna peale. Vanakurja tulekust andis märku see, et lauapealne õunapool kirikuõpetaja käes oleva poolega kokku lendas. Seejärel hakanud kirikuõpetaja kurja vaimu sõnu lugema. Kõige lõpuks teinud ta iga ukse peale kolm risti ja lugenud iga akna peal seitse issameiet. Kus aga avaus oli, sinna rist tehti. Kirikuõpetaja sai oma sõnadega ja püha väega ikka Vanakurjale vastu. Pärast seda istunud viimane rahulikult oma sepikojas Kallastes (Kallaste pank), kust külanaised ta lõpuks märgade särkidega hoopis välja peksid.

<http://www.hiiumaa.ee/tuleturn/?id=3>

Vaemla mõisa park

asub Hiiumaal, ajalooliselt Läänemaal Käina kihelkonnas.

Vaemla mõisa mainiti esmakordselt 1453. aastal. 1582–1747 olid rentnikud ja omanikud Wachtmeistrid. 18. sajandil käis mõis korduvalt käest-kätte. Aastail 1804–1882 kuulus mõis von Gernetitele. Lühikest aega valdasid mõisa von Richter ja von Hoyningen-Huene. Aastail 1908–1922 oli mõisa omanik G. W. G von der Pahlen. 1940. aastal asus mõisa Nõukogude sõjavägi.

- ↪ *dendroloogiliste harulduste rohkus*
- ↪ *põline mägivaher ja hõbevaher*
- ↪ *naturaliseerunud metstulp*

Mõisa ühekorruseline paekivist härrastemaja ehitati arvatavasti 18. sajandi lõpul. Peahoone hävis 1940. aastatel. Kõrvalhooned paiknesid ümber auringi ning peahoonest lääne ja lõuna pool. Tänapäeval on säilinud vaid tall-tõllakuuri müürid. Mõisasüdamest 300 meetrit edelas asus paekivist heinaküün, millest 1950. aastatel tehti ajaloolise sisseseadega villavabrik.

Vaemla park ja mõisahoonete varemed on muinsuskaitse all. Park on looduskaitse all aastast 1961, selle pindala on 6,9 hektarit.

Park on rajatud arvatavasti 19. sajandi II poolel inglise stiilis, osa sellest oli pargiilmeline viljapuuad.

Algsest ebakorrapärasest pargiteede võrgustikust pole midagi alles, enamkäidavatesse kohtadesse on kujunenud jalgrajad. Kunagise peahoone asukohast lõunas on avar esiväljak. Peahoone varemete tagaküljel on väikesed välud üksteisest eraldatud kontrastsete puudegruppidega. Siin kasvavad põline mägivaher ja hõbevaher on võetud üksikobjektidena looduskaitse alla. Pargi põhjaosas on suurem aas, mida piiravad jalakate, saarte, vahtrate, tammede ja pärnade grupid ning lumimarjapõõsad. Väljaku keskosas kasvab suur vene lehis, tema lähedal punaseleheline pöök. Pargi idaosa oli kujundatud viljapuudega, praegu on seal saarik. Tänapäevani kasvavad kirdeosas vanad metsistunud pirnipuud. Pargi põhjaosa on tiheda puistuga. Kahest küljest on pargi piiriks teed, põhjas ja kirdes eraldab seda põldudest madal kiviaed. Pargi lõunaküljel endise maantee serval kasvavad u 250 meetri pikkuselt kahes reas hobukastanid. Pargis on kaks suvel veevaest tiiki, kus olevat kasvatatud kalu. Maantee lähedal ühe kunagise tiigi kaldal on mälestuskivi (autor R. Rannast, 1981) kunstnik J. Kölerile, kes peatus 1863. aastal mõisnik K. J. R. von Gerneti juures ja maalis 10 tööd Hiiumaa ainetel. Tema külaskäigust Vaemlasse kirjutab J. Kross oma romaanis „Kolmandad mäed“.

Vaemla park on keskmise liigirikkusega, kuid haruldusterohke. Pargis kasvab üle 50 liigi puid ja põõsaid, võõrliike on 38 (1983). Enamuspuliigid on saar, jalakas ja hobukastan, lisaks vaher, tamm, eri liiki pärnad, pappel, mänd, kuusk, künnapuu. Jalakate kõrgus ületab 24 meetrit. Kiviaia ääres kasvab jäme kõver pooppuu. Põõsastest leidub ohtralt lumimarja ning kuslapuud, musta leedrit, ebajasmiiini, sirelit, siberi kontpuud, viirpuud, sirelit ja pihlenelat. Haruldased liigid on harilik pukspuu ja harilik liguster. Pargi liigiliselt huvitavam ala jääb põhjaossa. Võõrpuudest kasvavad seal euroopa nulg, kanada kuusk, valge mänd, valgepöök, pensilvaania kirsipuu ja alpi kuldvihm. Nii suuri ja vanu valgepöökke leidubki Hiiumaal ainult Vaemla pargis. Silmapaistvad on hariliku pöõgi punaseleheline vorm 'Atropunicea' (H = 21 m, Ü = 220 cm), vene lehis (H = 23 m, Ü = 258 cm) ja hariliku saare leinavorm 'Pendula' (H = 12 m, Ü = 165 cm). Vägev mägivaher on arvatavasti kahest puust kokku kasvanud (H = 25 m, Ü = 447 cm mõõdetud 0,5 m kõrgusel, 1998). Eesti üks suuremaid oma liigi esindajaid on keerdus tüvega hõbevaher (H = 25 m, Ü = 412 cm mõõdetud 0,8 m kõrgusel, 1998).

Pargis elavad kaitsealused nahkhiired: veelendlane, suurkõrv ja põhja-nahkhiir. Pargis on pesitsenud hiireviu ja kodukakk, nähtud on kassikakku, väänkaela ja väikest-kärbsenäppi. Hiiumaa parkidele omaselt kasvab Vaemla pargis massiliselt naturaliseerunud metstulp.

Vaemla mõisa miiliauk

Halva kuulsusega oli Vaemla mõisnik K. J. R. von Gernet, kes 1868. aastal ajas soldatite abil oma maadelt välja 34 popsi. Inimesed sunniti ümber asuma kehvale maale sooservas, põllumaa võeti vägisi mõisa valdusesse. Soldatid lammutasid vastu hakanud talupoegade majad. Hoonete palgid veeti Vaemlasse ja pandi põlema. Tiigi lähedal söeks miilanud palgid andsid paigale nime.

Naftabuud Hiiumaal

20. sajandi algul otsiti Hiiumaal tõsimeelselt naftat. Buud sai alguse Vaemla mõisa kaevu kaevamisest, kui märgati, et veel on petrooleumi lõhn ja maitse. Mõisa omanik G. W. G. von der Pahlen kutsus kohale spetsialistid, kes arvasid olevat leidnud naftasoone. Enne I maailmasõda puuriti sealkandis tublisti ja otsinguid jätkati 1920. aastatel, aga tulemusteta. Naftabuud vaibus 1924. aasta suvel. Hiidlased ise räägivad, et puurimistöid teinud kohalikud mehed kallanud puurauku aeg-ajalt õli, et head sissetulekut andev töö otsa ei saaks.

Mäetaguse mõisa park

asub Ida-Viru maakonnas, ajalooliselt Virumaal Jõhvi kihelkonnas.

Mäetaguse mõisa mainiti esmakordselt 1542. aastal, kui see kuulus P. von Tiesenhausenile. Mõis vahetas korduvalt omanikke kuni 1736. aastal ostis selle O. F. von Rosen, kelle perekonna valduses oli mõis kuni võõrandamiseni 1919. aastal. Aastail 1922–1982 asus härrastemajas kool ja 1994. aastast on peahoones Mäetaguse vallavalitsus.

- eriliigilistest puudest ringid
- kahel pool sissesõiduteed
- kaevanduse mõjul kuivaks jäänud tiigid
- pergola

Esinduslik klassitsistlik härrastemaja, mille ruumid on kaunistatud rikkalikult, ehitati E. O. von Roseni ajal 1796. aastal. Ulatuslikke ümberehitusi tehti 1816. aasta põlengu järel ja 1890. aastatel, mil hoone sai praeguseni säilinud kuju. Kahekorruselise madala kelpkatusega peahoone esifassaadil on rõdu, tagafassaadil kaks tiibehitist. Esiküljel olev tagasihoidlik peasissepääs ei asu keskel, vaid erandlikult hoone vasakul tiival. Hoone restaureeriti aastail 1992–1994. Kaks mõisa peakse ees seisnud lõvi on paigutatud trepihalli. Mõisaansamblist on säilinud 14 stiilset hoonet. Esiväljakut raamivad sarnase kaaristuga ait ja tall-tõllakuur (19. sajandi I poolest). Enamik 19. sajandi lõpust pärinevatest kõrvalhoonetest paikneb rühmadena kahel pool peahoonet.

Peahoone koos kõrvalhoonete ja pargiga on muinsuskaitse all. Park on looduskaitse all aastast 1958, selle pindala on 9,4 hektarit.

Arvatavasti 18. sajandi lõpul koos peahoonega rajatud park kujundati 19. sajandil vabakujuliseks, regulaarsus säilitati peahoone lähikonnas, alleedel ja pargi piiridel asuvates puuderidades. 21. sajandi algul on koos hoonete restaureerimisega ka parki jätkuvalt korrastatud.

Mõisa sissesõidutee on suunatud härrastemaja tiival asuva peaukse poole. Madalate graniitpostidega ääristatud tee külgedele oli istutatud tammede, jalakate, vahtrate ja pärnade ringid, igas neist 10–12 puud. Varasemast seitsmest ringist on praegu vaadeldavad kolm. Peahoone ees on avar ovaalse ringteega muruväljak. Auhoovi külgedel asuvad sümmeetriliselt paigutatud tall-tõllakuur ja ait. Pargi põhiosa jääb härrastemaja taha ning selle edela- ja lõunaküljele. Tagaväljak on samuti kujundatud avara aheneva murualana, selle lääneserval on puuderida. Pargi tagumises osas on Mäetaguse ojast paisutatud tiik, mis tänaseks on kaevanduste mõju tõttu enamasti kuiv. Puudegruppide vahel läbi väikeste pargiaasade loogelnud jalgteedest on osa taastatud. Pargi lõunaosas viivad üle laiade, enamasti kuivade kraavide valged puitsillad. Pargiga piirnevaid teid ääristavad segaalleed. Endisesse korrapärase teedevõrguga viljapuuaeda on ehitatud koolimaja.

Park on keskmise liigirikkusega, seal kasvab 37 taksonit puid ja põõsaid, võõrliike on 26 (2005). Puistu moodustavad valdavalt kodumaised lehtpuud. Peamised puuliigid on pärn, vaher, tamm ja jalakas. Juurde on istutatud noori serbia kuuski, hariliku elupuu kultivare, purpur-õunapuu ja punane tamm. Peahoone taga kasvavad põlised tammed (H = 22,5 m, Ü = 353 cm). Mäetaguse pargis kasvab ka üks Eesti kõrgemaid saarepuid (H = 29,8 m, mõõdetud 2000).

Mõisast idas, umbes 1,5 km kaugusel, Jõhvi-Tartu maantee ääres on Eesti põhjapoolseim tammik – Mäetaguse maastikukaitseala, kus taastatakse kunagisi tamme-puisniite. Seal olevat mõisahärra vanasti hommikuti vankriga sõitmas käinud.

Pargist kilomeeter loodes Kabelimäe seljakul, kunagises mõisa surnuaias, paikneb von Rosenite neogooti stiilis matusekabel (1874).

Mõisa üüritakse välja pidulikeks sündmusteks. Härrastemajas paikneb kontserdisaal ja väljaüüritav mõisakorter, tall-tõllakuuris hotell ja restoran, kasvuhoones supelmaja, aednikumajas Jäägrimuseum, endises valitsejamajas perearstikeskus, meiereis katlamaja ja saun ning viinavabrikus rahvamaja.

Mõisas tehakse ettetellimisel ekskursioone.

Täiendav teave: <http://www.moisahotell.ee/>

Pargis toimub alates 1997. aastast folklooripidu Kirde Killad ja juulikuus Mäetaguse mõisapäev.

Pargi istutamine talgute korras

Eugen von Rosen korraldanud rahva lõbustuseks talguid mõisa pargis. Sinna olnud teatud päevadel kogu vald kokku kutsutud. Aga et neist talguist ka ise kasu saada, siis pidanud iga talgusse tuleja ühe puu kaasa tooma ja mõisa parki istutama. Neist puist ollagi aja jooksul kasvanud praegune Mäetaguse park. Kui puud istutatud, asunud rahvas sööma-jooma ja tantsima. Proua ja lapsed vaadanud rahva lõbutsemist päält, härra aga ise käinud ka rahva seas ringi ja läinud isegi orjatüdrukutega tantsima. (Daniel Reisberg) EKLA, f 200, m 17:1, 65/76 < Jõhvi khk. – E. Tensmann (1931)

<http://www.folklore.ee/radar/story.php?area=J%F5hvi&id=294>

Mäetaguse mõisnik, Liivimaa maanõunik, Vene kindralmajor O. F. Rosen koostas 1739. aastal agraarõigusliku dokumendi, mis põlistas pärisorjusliku Balti erikorra, kuulutades talupoegade õigusetut seisundit. Seda tuntakse Roseni deklaratsiooni nime all.

Kalvi mõisa park

asub Ida-Viru maakonnas, ajalooliselt Virumaal Viru-Nigula kihelkonnas Põhja-Eesti pankranniku astangul.

Kalvil asuvad von Lodedele kuulunud vasallilinnust mainiti esmakordselt 1485. aastal. Mõisa eestikeelne nimi on tuletatud mõisa 16. sajandi omanike Kalffide perenime järgi. Sajandite jooksul on mõisal olnud palju omanikke. Abielu kaudu läks mõis 1912. aastal von Stackelbergide perekonna valdusesse.

Mõisasüda jäi nende omandusse ka vöörandamise järel kuni 1940. aastani. Aastail 1948–1951 oli peahoones kaevurite sanatoorium, 1951–1963 puhkekodu, 1963–1971 tuberkuloosisanatoorium. 1975. aastal asus mõisa Kiviõli Põlevkivitöötlemise Kombinaadi puhkekodu. 1993. aastal tagastati mõis von Stackelbergidele, kes müüsid selle 1999. aastal Lykke Jensenile perekonnale. Mõisas töötas aastail 2002–2010 hotell, mis suleti uute omanike poolt.

- ❖ *historitsistlik peahoone*
- ❖ *klindias tang*
- ❖ *tervet saart kattev paviljon*
- ❖ *mõisa taastajatele pühendatud skulptuurid*
- ❖ *suurte mõõtmega euroameerika papiid*
- ❖ *naturaliseerunud karulauk*

1770. aastate alguses G. von Esseni ajal keskaegse linnuse idatiiva müürile ehitatud varaklassitsistlik härrastemaja sai 1910. aasta tulekahjus kannatada. N. von Stackelberg lasi püstitada uue peahoone paarsada meetrit põhja poole paeklini äärel. Esinduslik historisistlik härrastemaja valmis 1914. aastal (arhitekt W. Karpowicz). Tuudorstiilis massiivsel hoonel on sakmelised ja kitsaste aknaavadega nurgatornid. Tellistest hoone on väljast viimistletud õhukeste korrapäratu kujuga graniitplaatidega, mis jätavad mulje nagu oleks hoone ehitatud graniitplokkidest. Osaliselt on kasutatud ka graniiti imiteerivaid betoonplaate. Esifassaadil on rõdu ja kivikuulidega kaunistatud pandus (kaldtee). Tagafassaadil on rõduga veranda, kuhu viib balustraadiga kõrge paraadtrepp. 2000–2001 aasta restaureerimise käigus tehti hoone lääneotsa pikk tiibehitis ning katusesse rida väljaehitusi.

Majandushooned paiknesid vana peahoone ja varemtes linnusemüüride ümbruses. 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi alguses ehitatud kõrvalhoonetest on säilinud aidad, tall-tõllakuur, teenijatemaja, kuivati, kaalukoda, jääkelder ja sepikoda ning jõujaam (1913). Laudakompleks on ümber ehitatud. Aitade ja talli kompleksi ning tarbeaeda piirab kolmest küljest kahe meetri kõrgune paekivimüür.

Peahoone koos kõrvalhoonete ja pargiga on muinsuskaitse all. Park on looduskaitse all aastast 1965, selle pindala on 13,3 hektarit.

Kalvi park on rajatud 19. ja 20. sajandi vahetusel. Varem oli müüriaga piiratud mõisaõuel tõenäoliselt väike iluaed. Suuremad ümberkujundused toimusid pärast uue härrastemaja valmimist. Vabakujunduslikus stiilis pargi peahoone lähem ümbrus on regulaarse kujundusega.

Kalvi mõis paikneb kõrgel pangaserval. Astangu ja mere vahele jääb niitude ja metsaga rannariba. Härrastemaja akendest ja pargist avaneb suurepärase vaade Soome lahele. Maakividest sissesõidutee väravas on kahel pool lõvikujud. Peahoone ees asub avar ringteega ümbritsetud muruplats. Esiväljaku keskel on purskkaev. Peahoonest idas paikneb tiik, kus asuvat väikest saart katab tervenisti kaheksanurkne paviljon, mille juurde viib sild. Vana ja uut mõisahoonet ühendab pärnaallee, mis on praegu ühendusteeks peahoone ja majandushoonete vahel. Tee ääres asub suur paekivist vundamendil paviljon. Tagaväljaku kujundus on avatud merele, vaadet raamib kahel pool hõre puistu. Peahoone keskjoonel on ristikülilikukujuline purskkaevudega basseini, mida ääristavad roosipeenrad, kujud ja ehisvaasid. Pargi teed on looklevad, piki pangaserva kulgeb tammede ja saartega ääristatud tee.

Auringi kõrval suurtel maakividel on kaks skulptuuri, mis on pühendatud mõisa taastajatele: Tiit Rannaste Kalvi lossi lukukivi ja Künnamees H. L. Jensen hobusega (skulptor T. Kangro).

Park on keskmise liigirikkusega, seal kasvab u 50 liiki puid ja põõsaid, võõrliike on 30 (2005). Peamised puuliigid on pärn, vaher ja tamm, lisaks jalakas, saar, pihlakas ja kask. Haruldasemad võõrliigid on püramiidtamm, euroameerika pappel, lääne ja suurelehine pärn, paberikask, ameerika haab, okaspuudest ebatsuuga, vene lehis, seedermand. Jämedaimad puud on tamm ($\bar{U}_{max} = 330$ cm) ja kaks euroameerika paplit 'Marilandica'. Peahoonest lõunas kasvab mitu jämedat jalakat ($\bar{U} = 302$ cm) ja suurelehine pärn ($\bar{U} = 265$ cm). Põõsastest kasvavad astangu all looduslikud liigid, hoonete ümbruses on põõsaid vähe.

Pargis kasvab kaitsealune mets-kuukress, naturaliseerunud on karulauk.

Jõhvi linna park

*asub Ida-Viru maakonnas Jõhvi linna territooriumil,
ajalooliselt Virumaal Jõhvi kihelkonnas.*

Vanimad teated mõisa kohta pärinevad 1491. aastast, kui see kuulus Liivi ordule. Sajandite jooksul oli mõisal palju omanikke. 1866. aastal sai omanikuks Girard de Soucantonide perekond, kelle valduses oli mõis kuni võõrandamiseni 1919. aastal. 1873. aastal valminud historitsistlikus härrastemajas oli 1920. aastatel kool, 1928. aastal anti mõis Eesti Kaitseväele. II maailmasõja ajal oli mõis Saksa sõjaväe kasutuses, kes hoone 1944. aastal õhkisid. Kuni 1992. aastani asusid mõisa territooriumil Nõukogude sõjaväeosad. Tänapäeval asub peahoone kohal Jõhvi kontserdimaja (arhitektid R. Luhse ja T. Tuhal 2005).

Park on looduskaitse all aastast 1960, selle pindala on 41 hektarit.

Jõhvi linna park koosneb kahest osast. Põhjapoolne osa on kunagine vanade põlispuudega mõisapark, lõunapoolne osa on kohati liigniiske, loodusliku noore kuni keskealise puistuga ala. Pargi vanemas osas on säilinud regulaarne teedevõrk, mis oli orienteeritud peahoonele. Seal on ka saksa sõjaväe kalmistu mälestuskivi. Sügav kraav ühendab kunagist, arvatavasti 19. sajandist pärinevat

tiikide süsteemi, mis on olnud juba pikemat aega kuiv ja võsastunud. Pargi keskel kulgev jalutustee on piir vana ja noorema pargiosa vahel, uuemas osas on mõned jalgrajad. Läänepiiril asub kunagist sõjaväe territooriumi eraldanud lagunev betoonmüür. Pargi loodeosast algav puiestee suundub Jõhvi kesklinna. Ajalooliselt kuulus allee Jõhvi mõisa ansambliisse ühendusteena mõisa peahoone ja kiriku vahel. Üle 400 m pikkuse allee killustavad tänavad ja raudtee osadeks. Algselt koosnes allee neljast reast, kus külgmiste ridade vahel oli teatud vahede järel puuringid. Puiesteel

kasvavad pärnad, vahtrad ja saared. Eriti suurte mõõtmetega pärnad kasvavad jalgteest paremal pool kesklinna suunas ($d_{\max} = 106$ cm). Kesklinnale lähimas allee osas on istutatud jalgteee äärde kaks rida noori mägivahtraid.

Park on liigivaene, valdavad on kodumaised lehtpuud. Peamised puuliigid on pärn, vaher, saar ja tamm, lisaks neile arukask, haab, mägivaher ja lehis. Okaspuid on väga vähe. Juurde on istutatud kaks noort tammedegruppi. Kontserdimaja ees kasvavad vanad pärnad, pargi keskosas kraavi ääres tähelepanuväärsete mõõtmetega saared ($d_{\max} = 68$ cm). kasvavad põlistammed. Lõunapoolses osas on peamised puuliigid hall lepp ja niiskemates kohtades sanglepp, lisaks saar, vaher, jalakas ja toomingas.

Pargis on laululava ja pingid ning koerte treeningplats.

Kavas on park korrastada ning taastada selle vanem osa algses inglise pargi stiilis.

Jõhvi mõisas pidanud igaüks, kes abiellus, sellest herrale teatama. Härra saatnud siis koorma pulmakraami, pruut aga saadetud õhtul mõisa. Kord abiellunud talitaja vend. Ta pole oma abiellumisest herrale midagi teatanud, see saanud aga siiski teada ja saatnud pulmakraami. Pruut pole aga õhtul mõisasse tulnud. Küll saatnud härra mitu kutset järele, aga ta pole ikkagi ilmunud. Hommikul kutsutud peigmees mõisa ja viidud keldrisse, kus teda peksma tahetud hakata. Ta vend aga tulnud mõisa järele. See olnud väga tugev mees, lõõnud keldriukse maha ja peksnud kõik keldrisolijad säält välja. Mõisniku, kes ise ka peksmise juures olnud, lõõnud ta maha. Ta saadetud aga ise pärast Siberisse.

EKLA, f 200, m 17:1, 77/82 < Jõhvi khk. – E.Tensmann (1932)

<http://www.folklore.ee/radar/story.php?area=J%F5hvi&id=295>

Voka mõisa park

asub Ida-Viru maakonnas, ajalooliselt Virumaal Jõhvi kihelkonnas.

Voka mõisa mainiti esmakordselt 1586. aastal. 1626. aastal ostis mõisa Narva raehärra J. Fock, kelle nimest on tuletatud eestikeelne mõisa nimi – Voka. 17. ja 18. sajandil olid mõisa omanikud von Rehbinderid ja von Rosenid. 1781. aastal ostis Voka mõisa Kingstoni hertsoginna, paruness E. Chudleigh (1720–1788).

1806. aastal müüdi mõis P. von Wilckenile, 1909 omandas mõisa A. von Kirschten. 1916. aastal ostis mõisa Riigi Põllupanga Tallinna osakond, et asutada sõjainvaliidide ja orbude hooldusasutus. Aastail 1925–1944 asus mõisas algkool. Nõukogude ajal kuulus Voka Kaljuranna kolhoosile.

18. sajandil oli mõisas esinduslik puithoonestus, 1787. aastal nimetati Vokat üheks seitsmest kaunimast mõisasüdamest. 1820. aastatel ehitatud kivist klassitsistlik härrastemaja hävis II maailmasõjas. Selle vastas, teisel pool kitsast esiväljakut, asusid ühel joonel tänaseni säilinud 19. sajandil ehitatud valitsejamaja,

- ✦ *pikk ja kitsas esiväljak*
- ✦ *kõrge klindiastang*
- ✦ *Voka jõe org*
- ✦ *puisniiduilmeline park*
- ✦ *hiigelsuur saarepuu*
- ✦ *laialt levinud kurdlehine roos*
- ✦ *tsaar Nikolai I külaskäiku tähistav kivi*

maakividest ait-elamu ja laut. Pargist lõunas paisjärve ääres asunud vesiveskist on alles vähesed varemed.

Park on looduskaitse all aastast 1960, selle pindala on 17,4 hektarit.

Park rajati 18. sajandil vabakujulisena kõrgele klindiastangule. Pargi serval seisib kõigist neljast küljest vaatele avatud uhke härrastemaja. Peahoone juurest laskusid Voka jõe orgu terrassid. Proua E. Chudleigh ajal oli tagaväljakul astangu serval kaks paekivist laotud bastioni alustele asetatud suurtükkidega. 19. sajandil parki laiendati ja istutati juurde võõrpuuliike. Pargi kujundamisel andis nõu A. T. von Middendorff, kes oma retkedelt Siberisse ja Kaug-Itta istikuid kaasa tõi. Arvatakse, et tänapäeval Voka ümbruses laialt levinud kurdlehine roos on tema kingitus, mis algselt parki istutati.

Paeplatool asuvast pargist avanevad vaated merele. Idast piirab parki sügav Voka jõe org, mille vastaskaldal kasvab männik. Suur osa pargist on puisniidu-ilmeline, idaosa läheb sujuvalt üle parkmetsaks. Mõisasüdame lähedal on säilinud alleede katkeid. Pargis on kaks omavahel kraaviga ühendatud tiiki. Läbi pargi keskosa kulgeb mereni põlispärnadega ääristatud tee. Jõe kaldal asus von Wilckenite

perekonna kalmistu, mis on tänaseks metsa kasvanud. Sinna on maetud ka polaaruurija E. von Tolli kaks last. Peahoone asukohal on mälestuskivi Voka mõisahoonel ja algkoolile.

Park on keskmise liigirikkusega, seal kasvab 37 taksonit puid ja põõsaid, võõrliike on 18 (2005). Mõisa suunduva tee ääres on pärnaallee. Peamised puuliigid on pärn ja saar, kohati jalakas, lisaks vaher. Silmapaistvate mõõtmetega saar kasvab pargi kaguosas (Ü = 605 cm). Pargiaasa servale ja teede äärde on istutatud noori puid: siberi nulgusid, kanada kuuse teisendeid, kuriili ja jaapani lehiseid.

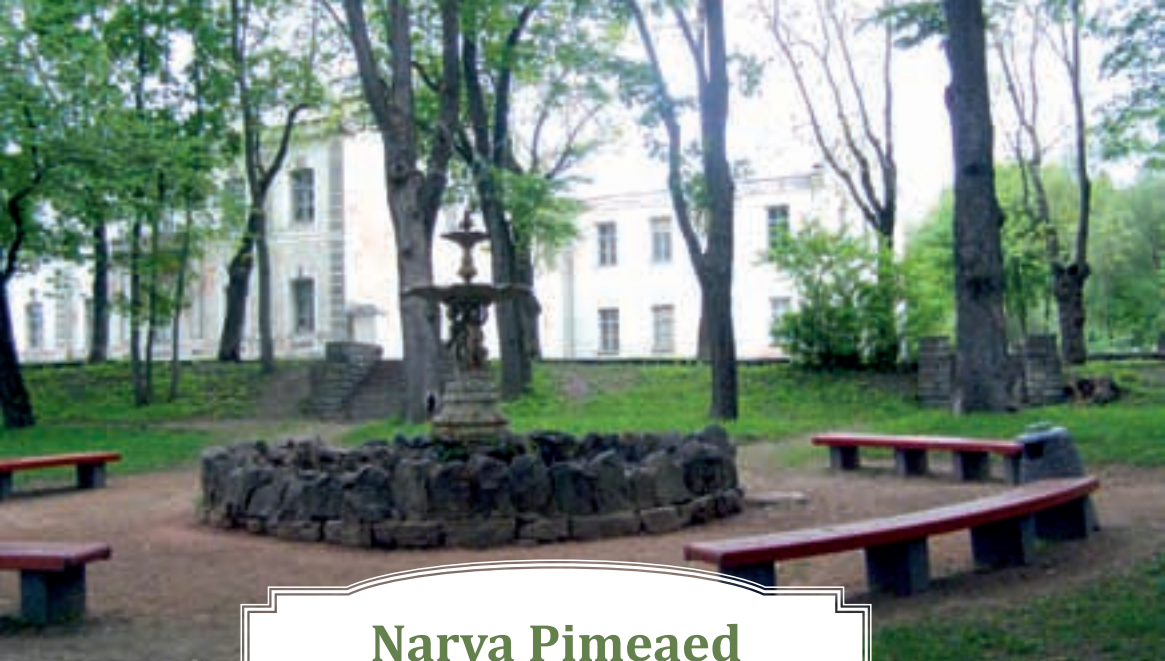
Pargis kasvab kaitsealune mets-kuukress, naturaliseerunud on Sosnovski karuputk.

Voka kohal katkestab Põhja-Eesti klindi ühe osa – Neide panga – Voka klindilaht, mis idas jätkub Päite pangana. Pankranniku servalt on mereni üle 40 meetri. Pangaastangu ja kitsa rannikuriba ning sealsete koosluste kaitseks on loodud Päite maastikukaitseala.

Vene keiser Nikolai I koos abikaasaga peatus Voka mõisas 1817. aasta suvel, teel Preisimaalt Peterburi. Mere ääres on ühel kivil tähed C. N. W., mis tähistavadki külaskäiku.

Narva Pimeaed

asub Narva linnas Ida-Virumaal, ajalooliselt Virumaal.

- ↪ *bastionid*
- ↪ *kindlustusi järgiv teedevõrk*
- ↪ *vana sadamakoht*
- ↪ *purskkaev*
- ↪ *mälestusmärk Põhjasõjas langenud sõduritele*
- ↪ *mälestuskivi A. Üksipile*
- ↪ *suured tärnu*

Narva hakati esimesi bastione rajama 1581. aastal. Aastail 1682–1704 ehitati valmis seitse bastioni: Honor, Gloria, Victoria, Fama, Triumph, Fortuna ja Spes; ümber ehitada ei jõutud Wrangeli bastioni. Suurejoonelise muldkindlustuste võõndi kavandas Rootsi sõjaväeinsener E. Dahlberg. Bastionide seintes olid võlvitud käigud ehk kasematid. Victoria ja Honor pommitati puruks 1704. aastal, kuid venelased taastasid need pärast Põhjasõda. 1944. aasta märtsi Nõukogude õhurünnakutes, kui Narva vanalinn pea täielikult puruks pommitati, said kannata ka bastionid. Alustatud on bastionimüüride taastamist ja Pimeaia rekonstrueerimist.

Narva linnakindlustused on muinsuskaitse all. Pimeaed on looduskaitse all aastast 1959, selle pindala on 2,4 hektarit.

Pimeaed on Narva linna vanim park, mis rajati 19. sajandi keskel. Kui Narva kaitserajatised kaotasid oma tähtsuse ja kustutati 1863. aastal kindluste nimekirjast, anti need üle linnale, misjärel Narva jõe poole jäävaid lagedaid Victoria ja Pax'i (algupäraselt Wrangeli) bastione hakati haljastama. Sinna rajati

korrapärane teedevõrk ja istutati alleed. Kontrastide loomiseks istutati puuderitta vaheldumisi mitmeid liike. Linna heakorramiseks tegi väga palju 19. sajandi III veerandi Narva linnapea A. Hahn (1832–1914). Enne II maailmasõda oli Pimeaias kõlakoda ja paviljon. Pargis käidi muusikat kuulamas ja aega veetmas, purskkaev juures oli sage pildistamispaik.

Pimeaeed asub Narva jõe läänekaldal. Võimsad paest laotud müürikolmnurgad kõrguvad vee kohal. Park jaguneb kaheks osaks; Victoria bastionil on Pimeaeed ja Pax'i bastionil nn Väike Pimeaeed. Jõe ja linna vahele surutud kitsal pargialal on mitu astangut, mis järgivad kunagisi muldvalle. Pargi puistu moodustavad lehtpuude read. Bastioni serval on metallpiire, tänava pool madal paekivimüür. Väikeses Pimeaias asub purskkaev. Purskkaev oli samas kohas juba 20. sajandi alguses, praegune on koopia (2001). Victoria bastionilt laskub teerada alla jõe äärde Narva jõesadamasse, kust 20. sajandi alguses väljusid aurulaevad Narva-Jõesuusse. Pimeaia lõunaotsa, Koidula tänava ja Peterburi maantee vahele, jääb 1875. aastal ehitatud lai kivitrepp, mis on saanud oma nime linnapea järgi, kes oli selle rajamise algataja. Varem oli trepp pikem, sest uue silla rajamisel jäi Hahni trepi esimene marss pinnase alla. Trepi mademetel kasvavad mägimännid.

Pargis on kaks mälestusmärki. Victoria bastioni tipus on malmrist Põhjasõjas 1704. aastal Narva vallutamisel langenud vene sõdurite mälestuseks. 1853. aastal püstitatud rist paikneb paekivist postamendil, selle alusel on neli kivitahukat,

mille otsas ankruketiga ühendatud malmürsud. Mälestustähis toodi praegusele kohale 1882. aastal. Teine mälestusmärk tähistab II Viljandi kommunistliku kütipolgu võitlejate matmispaika. Mälestustahvli eksitav tekst kinnitab, et sellesse kohta on sõdurid maetud. Tegelikult sängitati 1918. aasta novembris Joaoru lahingus langenud 83 punakütti alul Pimeaeda, kuid juba 1919. aastal maeti surnukehad ümber Siivertsu surnuaia lähedale. Dolomiitplaatidega sillutatud väljaku ja mälestustahvli kujundas V. Pormeister (1964), enne sõda asus sellel kohal kõlakoda. Pimeaias on mälestuskivi näitlejale ja botaanikule A. Üksipile.

Pimeaed on liigivaene, seal kasvab 20 liiki puid ja põõsaid, neist võõramaiseid 13 (2005). Peamised puuliigid on vaher ja pärn, lisaks saar ja tamm. Pimeaia tänava ääres kasvab pensilvaania saare rida. Silmapaistvalt suureks on kasvanud harilikud türnpuud (H = 4,5 m, Ü = 43, 46 ja 55 cm).

Pimeaias elavad kaitsealused nahkhiired: tiigilendlane, suurkõrv, põhja-nahkhiir ja veelendlane. Victoria bastionil elab Narva suurim nahkhiirte koloonia, kuna seal kasvab palju vanu puid ning asuvad neljatasandilised kasematid – bastionide käigud, mida käsitlivalised kasutavad päevase varjepaigana ja talvitumiseks. Jõe kaldal kasvab naturaliseerunud verev lemmalts.

Bastionide juures on kivist infotahvlid.

Park sai oma nime Viktoria bastionist Iõuna pool asunud värava järgi, mis viis linnast sadamasse. Pimevärava nimetus tuli sellest, et ei olnud võimalik otse läbi värava vaadata, sest suurt väravaehitist läbiv käik tegi kaare. Pimevärav lammutati pärast 1875. aastat.

Pimevärava asukoht

Siin asub täna kuskjal Narva linnakoloonia rekonstrueeritud 1676-80. a. mõisael hakaat hõudm. Mõisael hakaat - Kana värava käik oli kaitseotstarbel kaarekuulise, mille lõpetus liigep nimetas Pimevärav, mille järgi on ka täna oma nime. Pimeaed lammutati 1875. a.

Location of Dark Gate

In the medieval times there was a Narva Court Gate at this place. Reconstructed during 1676-80, the latter called as New Gate. As the gate passage was arch-shaped due to defence purposes, the name Dark Gate was fixed later. Dark Garden got its name after it. The gate was demolished in 1875.

Место расположения Темных ворот

На этом месте в средневековье находились Нарвские Береговые ворота. Ворота были реконструированы в 1676-80 и стали именоваться Новыми. Дугообразный проход, выстроенный в защитных целях, закрепил за воротами название Темные. По имени ворот получили свое название и Темный сад. Ворота разрушены в 1875 г.

Mõrka portens läge

Pä aamma plats tännis Narva Strandport under medeltiden. Rekonstruerades 1676-80, och kallades därefter för Nya porten. Eftersom portgången av försvarsskal var valvformad, fick den senare namnet Mörka porten, varav även Mörka trädgården har fått sitt namn. Porten slogs 1875.

- 1) Põhine Bastion
- 2) Väikeste Bastion
- 3) Põu Bastion
- 4) Põhineast Bastion
- 5) Põu ja Väikeste Bastion
- 6) Põu ja Põhineast Bastion
- 7) Põu ja Põhineast Bastion
- 8) Põu ja Põhineast Bastion

Oru park

*asub Ida-Viru maakonnas Pühajõe kallastel,
ajalooliselt Virumaal Jõhvi kihelkonnas.*

- ↪ *Pühajõe org ja klindiastring*
- ↪ *terrasid*
- ↪ *regulaaraed*
- ↪ *tuhkpuudest musterpeenrad*
- ↪ *vabakujuline maastikupark*
- ↪ *Allikakoobas ja tiikide süsteem*
- ↪ *liigirikas dendroaed*

jäid lossiansambel ja park. 1934. aastal ostsid selle Eesti töösturid ja kinkisid Eesti Vabariigile riigipea suveresidentsiks. 1957. aastal asus endisesse teenijatemajja Toila kool, 1974 valmis maneeži kohale koolimaja juurdeehitus.

Kolmekorruseline itaalia renessanssarhitektuurist mõjutatud loss ja väike kirik valmisid 1899. aastal (arhitekt G. Baranovski). Loss paiknes kõrgel Neide pangal. Lamedate katuste, torni ja rohkete rõdudega hoone ees olid graniidist tahutud terrassid. Balustraade ja partereid kaunistasid vaasid ning kujud. Lossi idatiival

paiknes poolkaarjas talveaed. Kasvuhuone, maneež hobusetallidega ja torniga teenijatemaja valmisid aastail 1899–1901. Aastail 1935–1936 renoveriti hooned presidendi suveresidentsiks. Ehitati komandandi- ja aednikumaja, ambulantsi-sauna-pesuköögihoone, töölistemaja kohandati kasarmuks; kirik demonteeriti. Mere äärde ehitati 1937. aastal saun-vesiravila, rannahoone, jõe suudmesse rajati sadamahoone. Arhitekt R. A. Koolmari kavandite järgi ehitati välja ka paljud pargirajatised: Nõiametsa paviljon, alumise terrassi müüriil asuv kalade purskkaev, sillad jm. 1941. aastal süütas Nõukogude hävituspataljon lossi ja kõrvalhooned, 1944 õhkisid sakslased lossi varemed ja keldrid. Sõja järel veeti müüridest paasi ehitusmaterjaliks. Alles 1960. aastail varemed tasandati ja kaeti mullaga.

Park võeti riigipargina kaitse alla 1935. aastal, looduskaitse all on see aastast 1957. 1997. aastal loodi Oru pargi maastikukaitseala, selle pindala on 74,7 hektarit.

Park rajati aastatel 1899–1901, plaanid valmistas ja viis ellu tuntud pargiarhitekt G. Kuphaldt. Kõik tööd tehti kohaliku talurahva abiga. Pangapeasel tuli paesse raiuda istutusaugud ning täita need kohaleveetud mullaga, suuremad puud istutati talvel mullapalliga. G. Kuphaldt kujundas pargi maastikust lähtudes kahes stiilis. Hoonete lähikond oli regulaarne, ülejäänud ala suurejooneline maastikupark. Lossi ümbritses korrapärase mustriga iluaed, kus püगतud puude, hekkide, roosipeenarde, muruparterite jm paigutus harmoneerus lossi itaaliapärase arhitektuuriga. Lossi ees paiknesid astmelised terrassid, basseinid ja purskkaevud. Kasvuhoonest tõsteti eksootilised taimed suvel aeda. Terrasside kindlustamiseks

ehitati panga ette tugimüür. Lossi lõunaküljele rajati proua soovil lillerikas nn Vanaema aed, mis pidi õitsema varakevadest hilissügiseni. Park oli aiaga piiratud. Pühajõeale kujundati paisjärv ja vetemängu pakkuvad joad. Üle jõe ehitati neli graniidist silda. Looklevad teed olid mõeldud nii jalutamiseks kui ka ratsutamiseks, vaatekohtadele paigaldati paviljonid ja graniidist istepingid. Pargis oli grott ja koobas. Pühajõe võimas org, vaated merele ja jõeale olid pargi kujunduse osa. Pargi planeeringus saavutati looduslike ja kunstlike elementide harmoonia. Lossi ümbruse ja vahelduva reljeefiga jõeoru haljastuses kasutati võõrliike: erineva võra kuju ja värvusega puid ja põõsaid; pargi lääne- ja põhjaosa jäeti looduslikumaks.

Aastail 1935–1937 park rekonstrueeriti. Lossi lähiümbrus kujundati aednik A. Mundi juhtimisel ümber kolme purskkaevuga korrapäraseks iluaiaks. Lihtsajoonelisi lillepeenraid aitasid kavandada spetsialistid Berliinis asuvast L. Späthi aiaärist. Ilupuude- ja põõsaste istikuid toodi paljudest Euroopa puukoolidest ja aianditest. Rosaariumisse istutati Saksamaal aretatud roos nimega „Staatspräsident Päts“. Paisjärve asemele tehti 1937. aastal kolm kalatiiki. Presidendi soovil rajati Hõbeallika koopa kõrvale ja mere äärde Nõiametsa paviljoni juurde suur kiviktaimla. Selle jaoks kindlustati kallast paekiviterrassidega. 1938. aastal istutati tammik, kus iga puu jaoks raiuti paesse auk.

Teise maailmasõja ajal kaevati panga servale kaevikuid ning saeti maha väärtuslikke puid. Pärast sõda karjatati pargis loomi. Nõukogude ajal nimetati Oru park Toila-

Oru pargiks. 1960. aastal rajati pargi taimede uuendamiseks Pühajõe kääru puukool. 1964. aastast jätkati võsastunud puistu korrastamist ja täiendati parki, ehitati puitsildasid, parandati terrasse ja treppe. 1967. aastal koostas N. Tammoja dendropargi projekti, mis kujundati endise viljapuuaiaks asemele. 1971. aastal taastati Allikakoobas, koopaesine kaeti paeplaatidega ning vee vooluteele rajati kaskaad. 1997. aastal sai park tagasi ajaloolise Oru pargi nime. 1996. aastal jätkati pargis renoveerimistöid: taastati kalade purskkaev, basseinid, pargi väravad ja piirdeaed, paviljon jm. Aastail 1998–2000 rajati lossiplatsi terrassidele G. Kuphaldi loodud rahvusliku vöökirja mustritega püगतud tuhkpuuhekkidest ornamendid ning regulaarpeenrad, rajati lastemänguväljak ja jaapani stiilis kivide aed (autor S. Nurme).

Oru pargi teeb eriliseks selle asukoht Eesti põhjarannikul, kus vahelduv reljeef muudab pargiala mitmekesiseks. Pargi kujundus loob kauneid vaateid karestikulisele jõele, puisniidu-ilmelistele orunõlvadele ja merele. Pargi kõrguste vahe on üle 40 meetri. Kompositsioonis on tähtsal kohal neli alleed. Peavärvatest lossivärvateni viib pähklike tüvede ja võlvistikuks liitunud okstega läänepärnade allee. Toila poolt sisenevat teed ääristab läänepärnade, tamme, berliini ja loorberpaplite segaallee. Rannateelt saab alguse berliini paplite allee; Pühajõe Lõunasilla eel on teetammile istutatud kaarjas tammepuiestee. Peavärvate

lähedal kolmel terrassil paiknev rikkaliku kollektsooniga dendropark on põhjast piiratud kuuskedest ja elupuudest elavtaraga. Lossi asemel on muru, kasvuhoone alusmüüri ees on basseini ning kolme graatsiat kujutava skulptuuriga rosaarium. Iluaed paikneb kahel treppidega ühendatud terrassil. Allikakoopast voolab välja Hõbeallikas. Nõiametsas on kõrgel klindiserval vaatepaviljon ja kaldanõlval graniitkividest grott. Teine vaatepaviljon on Pühajõe vasakkaldal Lipumäel. Vanas nõmmemännikus on II maailmasõjas langenute kalmistu koos mälestusplatsiga (autor S. Nurme, 2002).

Pargi peavärvas paiknevad kolme meetri kõrguste külgpostide otsas kaks graniidist istuvas asendis karukuju (H. Halliste, 1939), varem oli nende ülesanne hoida esikäppade vahel valguslaternaid. Algselt ehtisid pargi peavärvast graniidist kerad. Pärast II maailmasõda viidi karud Sillamäele, kus need kaunistasid linna keskparki. 1960. aastate lõpus toodi karud tagasi. Toila poolset sissepääsu valvavad kaks jääkaru skulptuuri (A. Simson).

Park on väga liigirikas, seal kasvab 258 puu- ja põõsaliiki, vormi ning teisendit (1996). Kõige rohkem kasvab pargis kodumaiseid puid ja põõsaid. Enamik võõrliike

kasvab kunagise lossi ümbruses ja dendroaias. Haruldused on must mänd, ajaani kuusk ja torkava kuuse vormid. Lehtpuudest väärivad tähelepanu suhkrukask, must pappel, siberi mariõunapuu, halli lepa lõhislehine ja kollaselehine vorm, hariliku hobukastani täidisõieline vorm, suurelehine tobiväät, amuuri korgipuu. Haruldused on jaapani juudapuulehik, põldvaher ja mägi-ebaküpressi kultivarid. Eesti lõuna- ja lääneosast on parki toodud pooppuu, üheemakaline viirpuu, harilik kikkapuu, põõsasmaran. Silmapaistvate mõõtmetega on ameerika lehis ($\bar{Ü}_{\max} = 180 \text{ cm}$). Pargi lääneosa puistus on enam kui 200-aastaseid võimsaid mände.

Pargis elab kaitsealune põhja-nahkhiir ja Pühajões jõesilm ning seal kasvab metskuukress. Naturaliseerunud on aedvaak.

Pühajõe kaldal Lõunasilla lähedal on suur tasase pinnaga rändrahn (mõõtudega 10,7 x 5,6 x 2,0 m, $\bar{Ü} = 26,2 \text{ m}$). Oru pargi kivi võeti looduskaitse alla 1937. aastal.

Parki läbib rahvusvaheline rannikumatkarada ja Toila-Martsa matkarada. Pargi väravates on infostendid ja vaatamisväärsuste juures väikesed infotahvlid. Toila kooli juures olevasse vanasse veetorni on rajatud president K. Pätsi ja Oru pargi ekspositsioon. Oru park on rahvaürituste korraldamise paik. Pühajõe vasakule kaldale ehitati laululava 1960. aastal, praegune ehitis valmis 1995. aastal (projekteerija R. Tomingas).

Nõiamets

Pühajõe suudmes paremkalda pangal asetsevat metsa nimetatakse Nõiametsaks. Rahvapärimate järgi olevat siin olnud vana hiiemets.

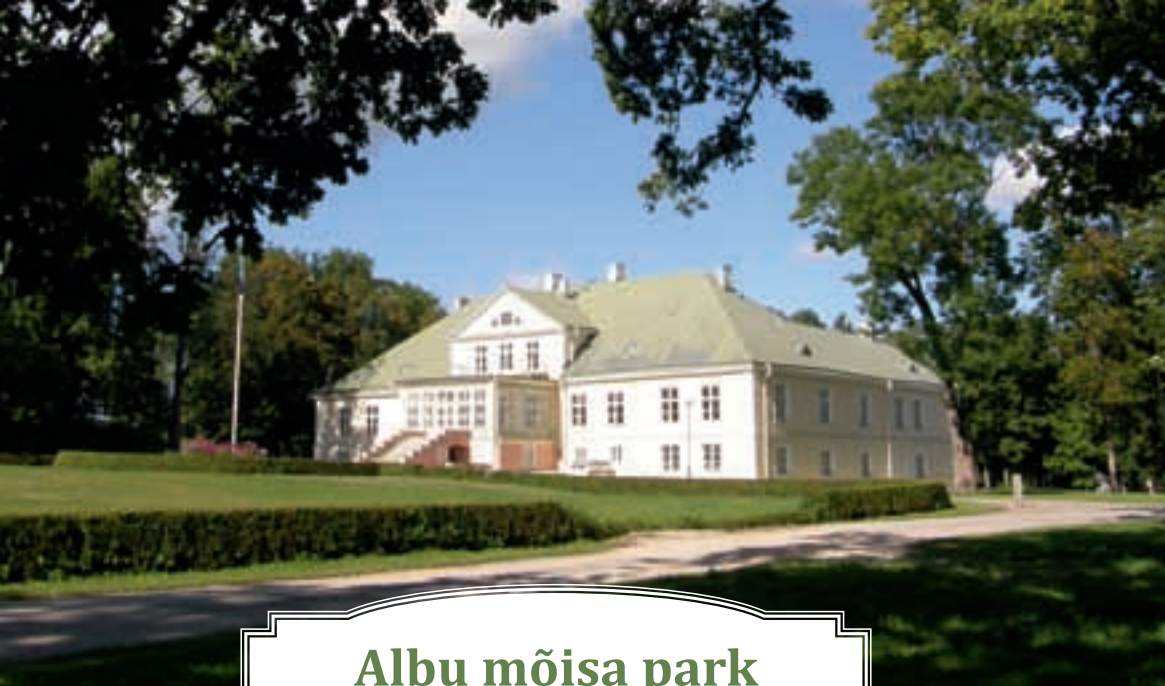
Neide pank

Panka, millel asub Nõiamets nimetatakse Neide (Neidu) pangaks. Panga nimi tulnud sellest, et siit heitnud noor naine ennast alla Voka paruni "esimese öö õiguse" eest põgenedes. (Teiste variantide järgi põgenenud peksu või sõja ajal sõdurite vägistamise eest.) Pärissorjuse ajal asunud pangajärsakul peksutall, kus talupoegadele vitsakaristust jagatud. Kord tahetud üht noort neidu peksutalli viia, kuid see rabelenud peksjate käest lahti ning hüpanud kõrgelt kaldalt alla. Tema mälestuseks hakatud kohta Neidekaldaks (Neidukaldaks) nimetama.

Rohkem legende Pühajõe, Neide panga, koobaste, allikate ja Lipumäe kohta leiad siit: <http://toila.edu.ee/kool/index.php?kodulugu=Legendid%204>

Albu mõisa park

*asub Järva maakonnas, ajalooliselt Järvamaal
Järva-Madise kihelkonnas Ambla jõe kaldal.*

- ↪ *18. saj algusest pärinev peahoone*
- ↪ *Ambla jõe suunas avanevad terrassid*
- ↪ *kuivaks jäänud tiikide- ja kanalitesüsteem*
- ↪ *kaaravadega kivisild*
- ↪ *põline elupuu peahoone taga*
- ↪ *naturaliseerunud kõrge maasikas*
- ↪ *neogooti stiilis kabelivaremed mõisasurnuaial*

jäänud või laostunud aadlaste kõrgem kool, nn rüütliakadeemia. Selle asutas mõisa omanik M. W. von Nieroth. 1919. aastal von Harpedelt võõrandatud mõisahoones asub alates 1921. aastast kool, praegu Albu põhikool.

Mõisa peahoone asub kunstlikult kuhjatud künkal. Väike kivilinnus oli siin juba vähemalt 14. sajandil ja selle osi on säilinud keldris. Hoone on kahel korral põlenud, suuremad ümberehitused toimusid 18. sajandi algul ja 19. sajandi I poolel. Varaklassitsistliku peahoone lasi krahv R. A. Douglas ehitada arvatavasti aastatel 1742–1748. Praeguse välimuse sai mõisahoonel 1888. aastal, kui lisati veranda. Massiivsel mõisahoonel on kõrge soklikorrus ja kaks tahupoole ulatuvat tiibehitist ning liigendatud kelpkatus. Esiküljel on kõrge trepiga puidust veranda. Väga erilised on barokiliku kujunduse ja värvilahendusega seina- ja laemaalingud vestibüülis.

Esimesed teated ordumõisast Albus pärinevad 1282. aastast, olles seega üks vanimatest mõisatest Eestis. Sajandite jooksul on mõisal olnud palju omanikke. Aastatel 1718–1740 töötas Albu mõisas orvuks

Kõrvalhooneid on mõisaansambelis säilinud vähe. Esinduslik on maakivist ja dolomiidiga kaunistatud ait. Talli maakivist müüridele ehitati 1982. aastal kaubanduskeskus (arhitekt M. Šein).

Härrastemaja, ait, sild ja park on muinsuskaitse all. Park on looduskaitse all aastast 1959, selle pindala on 6,7 hektarit.

Albu park rajati 18. ja 19. sajandi vahetusel. Algselt kuulus mõisa juurde korrapärase teedevõrgu ja kanalitega regulaarne park ehisaia, püगतud puude ja kunstlike küngastega. Oluline osa pargi kujunduses oli jõel. 19. sajandi keskel parki laiendati ja see kujundati ümber vabakujunduslikus stiilis.

Park paikneb kahel terrassil, peahoonest loodes laskub maapind astmeliselt. Pargi edelaosast voolab läbi Ambla jõgi, idas on piiriks Kaalepi-Lehtmetsa maantee. Peahoone ees paikneb ovaalne auring, mida ääristab madal hekk, ja esiväljaku graniitpostid. Sissekäigu ees on lipuväljak. Muruplatsi ääres kasvavad üksikud tammed. Pargi põhjapiiril kasvavad korrapärase reana istutatud pärnad. Peahoone lääneküljel viib astangust trepp alla avarale pargiaasale. Kunagine keeruka planeeringuga alumine terrass on tiheda puistuga, näha on kanalite ja tiigi asukohad. Ambla jõe paremal kaldal vabakujulises pargiosas asunud tiigid on kuivanud. Jõe 1873. aastal ehitatud kahe avaga paekivist sild on 19,2 meetrit pikk, 5,75 meetrit lai ning selle kaared ulatuvad jõepõhjast 2,05 m kõrgusele.

Pargi lõunaosas asuva Albu kultuurimaja ees on mälestuskivi 1861. aasta vastuhakule ja sellele järgnenud veresaunale. Talupoegade julma karistamist Kukenoosi rehes kirjeldab E. Vilde romaanis „Prohvet Maltsvet“.

Albu park on liigivaene, seal kasvab 29 taksonit puid ja põõsaid, neist võõramaiseid 16 (2005). Peapuuliik on pärn, juurde on istutatud suurelehiseid pärnasid ja punaseid tammesid. Kodumaistest puudest on jämedaim jalakas (Ü = 320 cm).

Võõrpuudest on silmapaistvad peahoone taga kasvav viieharuline harilik elupuu (Ü = 101; 116; 98; 125; 75 cm) ning tatari vaher. Esiväljaku hekid on magesõstrast ja taraenelast.

Pargipuudel kasvab kaitsealune harilik kopsusamblik; naturaliseerunud on lõhnav kannike ja kõrge maasikas.

Jõe lähedal on kooli väliõppeklass. Pargis on puude ja põõsaste juures eesti- ja ladinakeelsed liiginimed.

Kaunilt restaureeritud mõis on suvel avatud huvilistele. Sügisest kevadeni toimub külastamine eelregistreerimisega. Mõisa aidahoones tegutseb söögikoht.

Täiendav teave: <http://mois.albu.ee/>

Koledad lood Albu Duglasest

Järva-Madise kihelkonnas Albu mõisa alt on üks salakelder leitud, kahe vanaaegse piinariistaga. Endisest Albu ärrast Duglasest räägitakse palju koledaid juttusid, kuidas tema on inimesi piinand. Rootsi sõja ajal on kaks Rootsi kindrali, Duglas ja Stenbok, salaja Vene keisri Peeter Esimese väes olnud, mislābi ka Eestimaa on Vene valitsuse alla saanud. Pärast sõda on Peeter nendele kõige suuremad Eestimaa mõisad kinkinud, nimelt Kolga mõis ja Albu mõis. Kolga on palju suurem ja parem olnud kui Albu ja mõlemad tahtnud seda saada. Siis lastud neid Tallinnast võidu Kolka sõita, et kes enne senna saab, see saab Kolga omale. Stenboki kutsar on Tallinnas salaja pannud Duglase tõlla rattarummudesse liiva, nii et Duglase obused on ära väsinud, aga Stenbok jõudnud enne Kolga ja saanud nõnda selle mõisa omale. Albu mõis jäänud Duglasele. Sellepärast on aga Duglas koledaste vihastanud ja inimesi igamoodi irmsaste piinama akand. Leikuse ajal on tema pannud kõik Albu valla naised alasti mõisa väljal leikama ja käskinud mehi ulk maad eemalt seljatagant igauht oma naise juure joosta. Suurem jagu mehi ei ole mitte oma alasti naist seljatagant, leikuse juures otseti olles ära tunnud ja need on kõik koledaste peksta saanud, kus ka meestel lastud "jutad" seljast ära leigata.

Albu krunt on enne palju suurem olnud kui nüüd on, sest terve praegune Madise kihelkond, seitse valda, on enne kõik Albu jägu olnud. Teised mõisad olnud Albu karjamõisad. Praegusest Albu krundist on viis suurt küla ära kaotatud ja maad kõik mõisale võetud.

Kui vana kuri Duglas on viimaks aigeks jäänud, siis lasknud vallast noored ilusad naised ennast imetamas käia, keda ta aga ära on narrinud ja rinnad katki närinud. Viimaks on üks tugev noor naine teda padjaga ära lämmatanud.

E 33350/3 (2) < Ambla khk – J. Kippar (1897)

Rõugu talupark-dendraarium

asub Järva maakonnas Villevere külas.

Viljandi ja Järvamaa piiril Võhma-Tõrvaauigu tee ääres lagedate põldude keskel asuv liigirikas puittaimede kollektsioon on ühe perekonna loodud.

- *rohkelt võõrliike*
- *1885. a istutatud lehis*
- *allikarikas oja ja tiigid*
- *mälestuskivi Jaan Rõugule*
- *eesti maakivide kogu*

1885. aastal ostis Vahemetsa talu J. Rõuk oma naabrimehelt, kes oli selle 13 aastat varem Kabala mõisalt päriseks ostnud. Talu hooned – rehielamu, aidad ja kuurid – asuvad pargi lõunaosas. Elumaja ehitati mitmes etapis, puhtad kambrid tehti alles I maailmasõja järel. Tänapäeval on vanem osa ehk rehealune saanud uue funktsiooni. Praegu tegutseb Vahemetsa talus MTÜ Rõugu park.

Rõugu talupark-dendraarium on looduskaitse all aastast 1959, selle pindala on 7,8 hektarit.

Esimesed puud istutati kohe pärast talu ostmist – euroopa lehis 1885. ja harilik elupuu 1890. aastal. Dendropargi rajamist alustas Jaan Rõugu poeg Jaan pärast

I maailmasõda. 1920. aastail istutati erinevaid võõrpuid ja ilupõõsaid hoonete lähemasse ümbrusesse ja tee äärde. 1934. aastal istutasid isa Jaan ja poeg August Rõuk karjakoplis täis suure maa-ala. Suuri istutustöid tehti ka 1943. ja 1963.–1964. aastal. Puid ja põõsaid hangiti Tallinna Botaanikaaiast, Kabala metskonnast ja mitmelt poolt mujalt. Kaks esimest tiiki murti pae sisse käsitsi 1930. aastatel, pargi tagaosas tiigid kaevati kopaga 1960–1970. aastatel maaparandajast peremehe A. Rõugu eestvõttel. Parki rajati purskkaev, kiik, lõkkekoht, väike estraad. 2007. aastal istutati 150 taimega rosaarium.

Park on vabakujuline. Lõunapoolses osas vahelduvad väikesed välud üksikute puudegruppide ja metsatukkadega. Kõige rohkem võõrpuid on dendraariumi idaservas ja edelanurgas. Allikalisest ojast põhja poole jäävas metsapargis kasvavad enamasti kodumaised liigid, sealgi on mõned pargiaasad. Pargi loodenurgas asub mitu tiiki. Kui maaparandus alandas ümbritseval põllumassiivil veetaset, puuriti kaev ja ehitati paekivist pumbamaja, tiigil töötasid purskkaevud. Suviti kipuvad need tiigid kuivaks jääma. Maja lähedal on kividega ümbritsetud lillepeenrad ja püगतud elupuud. Pargi teeb eriliseks kivikollektsioon. Talu teine peremees J. Rõuk kogus õuealale dekoratiivseid kivisid. Tema poeg A. Rõuk tõi ümbruskonna põldudelt ja Eesti eri paigust tuhandeid kivisid lisaks. Pargi põhjaosas on kiviaed ja suurem sammaldunud põllukivide kogum. Talu väravas seisab valvas kivipea, siin-seal pargis on kunstnik A. Kochi poolt tahatud kive. Liigirikka kollektsiooni ja pargi rajajale Jaan Rõugule (1881–1964) on kodupargis püstitatud bareljeefiga mälestuskivi (autor A. Koch).

Talupark-dendraarium on väga liigirikas. Seal kasvab 237 taksoni puid-põõsaid, võõrliike koos eri sortidega on 177 (1998). Arboreetumi liigirikkus oli suurim 1970. aastail, kui registreeriti üle 300 taksoni. Haruldasematest puudest

on saavutanud tähelepanuväärsed mõõtmed euroopa ehk valge nulg (H = 9 m, Ü = 54 cm), mis istutati 1943. aastal; amuuri nulg (H = 8,5 m, Ü = 49 cm); sahhalini nulu teisend (H = 4,5 m, Ü = 21 cm); dauuria lehis (H = 15,7 m, Ü = 87 cm); Ljubarski lehis (H = 10,5 m, Ü = 105 cm); korea seedermand (H = 16,7 m, Ü = 75 cm); hiigel-elupuu (H = 10 m), mitmeharuline puu (Ü_{max} = 42 cm); punane vaher (H = 4,5 m, Ü = 13 cm); hõbevaher (H = 11 m, Ü = 45 cm); tähkvaher (H = 9 m); mandžuuria araaliala ehk kuradipuu (H = 4,5 m); kivikask (H = 16,5 m, Ü = 76 cm); paberikask (H = 15 m, Ü = 100 cm); harilik valgepöök (H = 6,5 m); ümaralehise viirpuu teisend (H = 8 m); Maximowiczi viirpuu (H = 8,8 m); mandžuuria saar (H = 11,5 m, Ü = 55 cm); hall pähklipuu (H = 22 m, Ü = 152 cm); mandžuuria pähklipuu (H = 21,5 m, Ü = 11 cm); hilistoomingas (H = 8,5 m); amuuri korgipuu (H = 13,5, Ü = 75 cm); ameerika pärn (H = 6 m, Ü = 42 cm). Haruldastest põõsastest kasvavad pargis punase aroonia vorm; amuuri kukerpuu; euroopa forüütia; alpi, kauniviljaline, peitõieline ja must kusalpuu; Zvegintsovi kibuvits; lõhnav ja nutka vaarikas; altai sinielinas; Rosthorni enelas; Zvegintsovi sirel; Wolfi sireli teisend; kaunis, jaapani ja Middendorffi veigela; iiri kadakas 'Hibernica' ja hiina kadakas 'Stricta'; kalifornia poolküpess jt.

Pargis kasvab kaitsealune neuuvaip.

Pargi keskosas oleva tiigi kaldal seisab püstkoda, pisut eemal on lava ja lõkkeplats. Õuel on infotahvel.

August Rõuk (1920–1997) oli armastatud rahvamees, kes edendas küla seltsielu, õpetas noori ja jagas loodustarkusi. Pargis tegid vajalikke kraavi- ja metsatöid „kraavihallid“ – enamasti lapsed, kes teenisid koolivaheaegadel niimoodi taskuraha. Töid juhendas Rõugu Kusti ise, viimased „kraavihallid“ käisid Kusti juures 1990. aastate alguses. Pargis peeti pidusid ja võõrustati külarahvast.

Pargist ligikaudu 300 meetrit ida pool on lagedal põllul looduskaitsealune Villevere ehk Ollepa suurkivi. Rabakivi, mille mõõtmed on 6,0x4,0x2,5 m, Ü = 15,8 m võeti kaitse alla juba 1940. aasta veebruaris.

Särevere mõisa park

asub Järva maakonnas, ajalooliselt Järvamaal Türi kihelkonnas.

Esimesed andmed mõisa kohta pärinevad 1611. aastast. Mõis on kuulunud mitmetele aadliperekondadele, aastail 1811–1919 olid omanikud von Schillingid. Pärast riigistamist rajati Säreverre 1924. aastal aianduskool. Praegu tegutseb mõisahoones Järvamaa Kutsehariduskeskuse õppeklassid, raamatukogu ja muuseum.

- ↪ *rikkaliku puitpitsiga puust peahoone*
- ↪ *Prandi jõe avatud esiväljak*
- ↪ *suuremõõtmeline põlistamm*
- ↪ *kõrged jaapani sirelid*

Särevere mõisa härrastemaja on üks väheseid historitsistlikke puidust peahooneid, millel on tänaseni säilinud rikkalikud puitpitsist kaunistused ja klaasveranda. Hoone ehitati aastatel 1850–1860. Kõrvalhooned ehitati 20. sajandil ümber. Mõisaansambelis vääriwad tähelepanu paekivist võlvitud kelder ning maakivi, tellise ja dolomiidi kooskasutusega kuivati.

Peahoone koos kõrvalhoonete ja pargiga on muinsuskaitse all. Park on looduskaitse all aastast 1965, selle pindala on 6,1 hektarit.

Mõisahooned ümbritseb ülespaspuitatud Prandi jõe avaneva vaatega segastiilne park. Algne park rajati 1768. aastal regulaarsena. 19. sajandi keskel kujundati park vabakujuliseks. Parki täiendati 20. sajandil, vanast mõisapargist lõunasse uue koolimaja juurde rajati sirgete ridadena istutatud puude ja korrapärase teedevõrguga pargiosa. Esiväljak on avar, üksikute puu- ja põõsagruppidega, seda poolitas kunagi jõeni ulatunud puiestee. Kitsas tagaväljak on piiratud ositi säilinud vana pärnaallee. Huvitav on lehiste kolmnurk.

Park on keskmise liigirikkusega, 39 puu- ja põõsaliigist 28 on võõramaised (2005). Peapuuliik on pärn. Okaspuudest leidub pargis harilikke kuuski ning harilikke elupuid. Tähelepanuväärsed on hariliku elupuu kultivarid 'Hoveyi'. Lehtpuudest kasvavad pargis vaher, tamm, hobukastan ja jalakas ning arukask. Mitmed põlispuud on saavutanud suured mõõtmed. Jämedaimad on tamm (Ü = 406 cm) ja euroopa lehis (Ü = 358 cm). Põõsastest leidub seal harilikke sireleid, suuri läätspuid, harilikke kibuvitsasid jt. Haruldasemad on peahoone taga kasvavad 14 meetri kõrgused jaapani sirelid. Säreveere mõis osaleb külastusmängus „Unustatud mõisad“.

Mõisa üüritakse välja pidulikeks sündmusteks ja koolitusteks.

Täiendav teave: <http://moisarahvas.onepagefree.com/?id=17377>

Tunnel Säreveere mõisa all

Kohapärimus räägib Säreveere mõisa alusest mitme kilomeetri pikkusest tunnelist, mis ühtedel andmetel viinud välja kirikuni, teistel jõeni.

Säreveere mõisaproua olnud paras tulehark, härra aga vastukaaluks töömehesõbralik. Kui talupojad käinud aidas vilja varastamas, öelnud ta ikka, et „Jätkub mulle ja jätkub neilegi“.

Mõisaaegsetest asjadest on küll räägitud, et siin pidi tunnel olema. Aga võib-olla et see on kuskilt veel kaugemalt, see kuuldus. See kuulduse järgi pidi see vist kas mitu kilomeetrit minema edasi kiriku juurde, on üks jutt. See tunnel viis kiriku juurde. Algas sellesama puust peahoone alt. Seal on üks kelder. See Puula, kutsume seda. Kus on muuseum ja raamatukogu.

Niisuke jutt on, et üks mees ongi läind ja mitu kilomeetert ära läind, aga kas ta tagasi tuli, seda ma ei tea, mis säält edasi sai. Igatahes edasi sealt ei ole teada, aga meie oma inimesed siin, Hiob Einar, see oli ka kuulnud ja uurind seda asja. Säält selle Puula all, veranda all oli üks kelder, on praegu ka. Seda kutsuti Nuka keldriks, sest pärast oli seal üks elanik, kelle korteri keldrist sai sinna. Aga see avaus olevat olnud küllalt väike. Et poisike küll oleks saand minna sinna. Siis pidi nii kaugele vist läind olemagi üks pois, et siis näha oli, et see pöördub täiesti kõrvale. Vist pööras siis tagasi.

Siin selle raamatukogu kohal on üks vana jääkelder. Mitu meetert sügavasse läheb alla. Vat säält oleks võib-olla pidanud vaatama, kas säält ka mingit ühendust on. Mina ise hakkasin oma rumala pääga mõtlema, et äkki oli see lihtsalt jõest, jõe juurde kuskil läks ja tuli tagasi, et äkki oli lihtsalt selle jää transportimiseks ilma pinnale tõstmata. Ei oska öelda, see on segane asi.

ERA, MD 112 (27) < Türi khk, Säreveere k – T. Potter < Virve Ollino, 84 a (2003)

Pürksi mõisa park

asub Lääne maakonnas, ajalooliselt Läänemaal Noarootsi kihelkonnas.

Pürksi mõis rajati 1620. aastal. 18. sajandil kuulus mõis von Rosenitele. 1797. aastal sai abielu kaudu selle omanikuks tuntud baltisaksa kunstnik K. J. E. von Ungern-Sternberg. Mõis kuulus von Ungern-Sternbergide aadlisuguvõsale kuni võõrandamiseni 1919. aastal. Aastail 1920–1943 asus mõisas rootsikeelne Pürksi Põllutöö- ja Rahvaülikool. Tänapäeval kasutab hooneid rootsi keele süvaõppega Noarootsi gümnaasium.

↪ *pärnadest istutatud ring*

↪ *üksikobjektina kaitse all olev pöök*

↪ *Noarootsi looduskeskus*

Pürksi mõisa peahoone ehitati 19. sajandil mitmes järgus. Ühekordne historitsistlik hoone on pooleldi paekivist, pooleldi puidust. Peasissepääsu ees on veranda, mille kohal paikneb rõdu ja tagaküljel asub pandus katusealusega. Härrastemaja restaureeriti aastail 1989–1995. Kõrvalhoonetest on säilinud 19. sajandil ehitatud paekiviait ja ait-kelder ning mõisaaegne maakividest laotud salvkaev.

Härrastemaja koos kõrvalhoonete ja pargiga on muinsuskaitse all. Park on looduskaitse all aastast 1973, selle pindala on 3 hektarit.

Park on rajatud 19. sajandi II poolel. Vabakujunduslik park oli kolmeosaline. Ovaalset esiväljakut ääristas ringtee. Puudegrupid sulgesid vaate lautadele. Peahoonele lähema pargiosa ja kaugema tiheda parkmetsa vahel asus suur viljapuuaid.

Praegu on pargi keskosas avar aas, viljapuudest on alles üksikud. Peahoone ees keset hekiga raamitud avarat muruplatsi on purskkaev ja istepingid. Tähelepanu vääriavad püगतavad pukspuuekid. Parkmets on kujundatud üheliigiliste puudegruppidega, kus on rühmiti leht- ja okaspuud: pärn-kuusk, tamm-kuusk. Parkmetsa serval on tamme-saare-vahtra rida. Tamme, pärna ja kuuse segapuistus on väiksemaid välusid. Pargi serval on taastatud kiviaed, jalutusrajad on valgustatud.

Peahoonest umbes 50 meetri kaugusel pargis kasvab 1959. aastast üksikobjektina looduskaitse all olev pöökpuu. Selle lähedal on tihedalt üksteise kõrvale istutatud

kümnest pärnast koosnev ring. Üle 28 meetri kõrguste puude ladvad on liitunud. Pärnade juurest avaneb vaade peahoonele.

Pürksi park on keskmise liigirikkusega, seal kasvab 32 taksonit puid ja põõsaid (2005). Põhilised puuliigid on tamm, pärn ja kuusk, lisaks vaher, jalakas, toomingas ja pihlakas. Põõsastest kasvavad seal sirel, taraenelas, tatari kuslapuu, ebajasmiin jt. Kaitsealuse hariliku põõgi mõõtmised on $H = 24$ m ja $\bar{U} = 236$ cm. Pärnaringi kuuluvate puude tüvede ümbermõõdud on 226;192; 142; 189; 202; 296; 159, 146; 231 ja 64 cm. Harvaesinevatest puudest kasvab pargis künnapuu ($H = 23,5$ m, $\bar{U} = 264$ cm).

Pargis elavad kaitsealused nahkhiired: põhja-nahkhiir ja pargi-nahkhiir. Naturaliseerunud on kõrge maasikas ja lõhnav kannike.

2011. aastal arhitekt K. Etverki projekti järgi rekonstrueeritud aidas asub Noarootsi looduskeskus. Ekspositsioon tutvustab Põhja-Läänemaa loodust, eriti Noarootsi poolsaart. Gümnaasiumile kuuluvas hoones saab korraldada loodusteemalisi koolitusi.

Mõisas asuv kool on osalenud külastusmängus „Unustatud mõisad“.

Ants Laikmaa kodupark

asub Lääne maakonnas Kadarpiku külas.

- ❖ *rahvusromantilises stiilis talumaja*
 - ❖ *A. Laikmaa hauasammas*
 - ❖ *mälestustammed Eesti kirjanikele*
 - ❖ *rohkest kápalisteliike*
- Maalikunstnik ja kultuuritegelane Ants Laikmaa (kuni 1935. aastani Hans Laipman) (1866–1942) ostis 1917. aastal Taebla lähedal Kadarpiku külas poole Tammiku talust. 1920. aastate algul hakkas kunstnik siia endale kodu rajama. Rahanappuse tõttu kujunes hoonete ehitusaeg pikaks. 1923. aastal valmis väike maja, nn Tusculum (hoone arvatav arhitekt K. Burman), kus kunstnik suviti elas. 1932. aastal kolis A. Laikmaa oma unistuste „tõelisesse kunstniku majja“, mis jäi pooleli II maailmasõja ja omaniku surma tõttu. Säilinud visandite alusel ehitati hoone lõplikult valmis aastail 1956–1960, selle kavandamisel osales K. Burman. 1955. aastal anti hooned üle Haapsalu Koduloomuuseumile. Majas avati 1960. aastal A. Laikmaa majamuuseum.

Talu peahoone on ainulaadses rahvusromantilises stiilis. Talutaret meenutaval kahekorruselisel ümarpalkidest elumajal on kõrge rookatus ja erikujulised katuseaknad. Idaküljel on avar terrass, läänepoolne madalam majaosa ehitati

hiljem. Tagafassaadi rõdu toetub sammastele. Väiksel suvemajal on samuti kõrge rookatus. Hoone on savist ja pealt kaetud palke imiteerivate laudadega. Ehitamiseks võeti savi kohapealt, sellest ka lohk maapinnas. Suvemaja ja sauna kujunduses on kasutatud elumajaga samu elemente.

A. Laikmaa kodukoht ja haud on muinsuskaitse all. Park on looduskaitse all aastast 1973, selle pindala on 8,3 hektarit.

A. Laikmaa alustas pargi rajamist 1923. aastal, tema eesmärk oli kujundada looduslähedane metsapark. Järk-järgult muutis kunstnik osa endale kuuluvast maast puisteedega pargiks, kasutades suvepraktikal olevate õpilaste ja sõprade abi. 2005. aastal alustas Haapsalu Rotary klubi parki kuuseallee istutamist; puuderida kulgeb Friedebert ja Elo Tuglasele pühendatud suurest kaheharulisest tammest elumajani. Vabakujulise pargi põhiosa jääb elamust lääne ja edela poole. Majapoolsesse pargiossa on istutatud võõrpuid. Põhjas läheb park sujuvalt üle metsaks. Maja ümbritseb roigasaed, metsa ja lagendiku piiril on säilinud kiviaiad. Pargi lõunapiiril on endine raudteetamm, praegu Läänemaa tervisetee. Maja ees oli varem suur puuviljaaed, sellest on säilinud õunapuid. Maja taga on üksikute puude ja põõsastega pargiaas, sealt lähtuvad kiirjalt alleed. Kaks kaskedest puisteed viivad suvemaja suunas. Üht teeharu ääristavad kuused. Pargi keskjoonel on kadakallee, mis viib kunstniku viimse puhkepaiga juurde. Kadakapuistee kulgeb üle suure aasa, tihedamas pargiosas moodustavad tumedad kuused kitsa allee kunstniku

kalmuni. Mõnikümmend meetrit enne hauasammast kasvab teel kaheharuline pärn. A. Laikmaa soovil maeti ta enda rajatud parki, haul on graniidist sammas kunstniku bareljeefiga (J. Raudsepp 1956).

Pargis on A. Laikmaa poolt Eesti kirjanike ja nende lähedaste auks istutatud üheksa tamme. Kultuuriinimesed olid Laikmaa kodus sagedased külalised. Nimelised tammed on pühendatud G. Suitsule, M. Underile ja A. Adsonile, H. Hallistele ja tema abikaasale, F. Tuglasele ja tema abikaasale, A. Tammele, A. Kaldale, A. Haavale ning M. Underi tütardele Dagyle ja Eddale.

Ants Laikmaa kodupark on liigivaene, seal kasvab 22 liiki, võõrliike on 8 (2005). Peapuuliigid on tamm ja arukask, valdavad on kodumaised puud ja põõsad. Võõrliike on vähe: valge mänd, harilik elupuu ja euroopa lehis.

Pargis kasvab ohtralt kaitsealuseid käpalisi: laialehine neiuvaip, hall käpp ja suur käöpõll; elavad nahkhiired suurvidevlane ja põhja-nahkhiir ning kasvab haruldane punakas mõhnsamblik.

Majamuuseumi tee äärde istutatud 20 kadakast allee on üksikobjektina kaitse all alates 1959. aastast. 2010. aastal algatati Laikmaa kadakate väljaarvamine kaitstavate looduse üksikobjektide hulgast, kuna nende kaitse tagatakse kaitsealuse pargi koosseisus.

Pargi väravas on suur infotahvel, nimelised puud on varustatud siltidega. Elumaja taga on palkidest pingid, pargis peetakse rahvapidusid.

Täiendav info: <http://www.laikmaa.eu/muuseum.html>

Vatla mõisa park

asub Lääne maakonnas, ajalooliselt Läänemaal Karuse kihelkonnas.

Esimesed andmed mõisa kohta pärinevad aastast 1582. Mõis on sajandite jooksul kuulunud mitmetele suguvõsadele, seda on korduvalt panditud, kingitud ja müüdud. Enne 1919. aasta võõrandamist kuulus mõis von Wrangellidele. 1923. aastal asus härrastemajja kool, praegu Vatla põhikool.

- ↪ *varaklassitsistlik peahoone*
- ↪ *pikk sirge tee peahoonest endise magasiidani*
- ↪ *teede joonis*
- ↪ *mälestuskivi sõjas langenud kohalikele elanikele*
- ↪ *pärnaring*
- ↪ *kõver ait-rahvamaja*

Esinduslik varaklassitsistlik mõisaansambel rajati aastail 1812–1825, O. von Roseni ajal. Suurejoonelise mõisa ehitamiseks võetud võlgade tõttu läks see 1830. aastal sundmüüki. Härrastemaja on kahekorruseline, keskosas kolmekorruseline, seda kaunistab kaarfrontoon. Peasissekäigu ees on neljasambaline rõduga portikus. Hoone tagakülje frontoon on kolmnurkne. 19. sajandi II poolel rajatud puitveranda toetub neljale sambale. Hoone esifassaadi teise korruse akende kohal on naisepeakujulised lukukivid. 1847. aastal muudeti üks neljast mantelkorstnast

grotilaadseks salongiks, mille seintele maaliti eksootilised lõunamaised taimed. Valgete kahhelkividest ahjude puhul võib osaliselt olla tegemist Vatlas 1841. aastal avatud vabriku toodanguga. Esiväljakut piiravad teineteisega sarnased ait (ümberehitus 1998) ja tall-tõllakuur (ümberehitus 1930. aastatel ja 1959, 2003. aastal taastati algne kuju osaliselt). Praegu on härrastemajas kool ja raamatukogu, tallis on kooli spordisaal ning aidas asub Vatla rahvamaja.

Härrastemaja koos kõrvalhoonete ja pargiga on muinsuskaitse all. Park on looduskaitse all aastast 1958, selle pindala on 14 hektarit.

Park rajati 19. sajandi esimesel poolel. Peahoone ümbrus on kujundatud korrapärasena, kaugem osa vabakujuliselt. Kogu mõisaansambel koos pargiga on kavandatud pikale maastikus mõjuvale peateljele. Aida ja tall-tõllakuuri vahelt peahoone keskteljelt suundus 500-meetrine saareallee antiiktemplina kujundatud magasiaidani, millest on säilinud vaid müürid. Vaadet sellele varjab 20. sajandil ehitatud kolhoosiaegne laudakompleks. Härrastemaja tagaküljelt avanes üle muruväljaku vaade väikesele paviljonile ja pargile ning taamal asuvale hollandi stiilis tuulikule. Nii paviljon kui tuulik on hävinenud.

19. sajandi lõpul ja 20. sajandi algul ka Läänemaal tegutsenud pargiaedniku F. Winkleri arvates olid Vatla mõisa haljasalad rajatud hea maitsega ning mõisa ettesõit ja park olid ühed ilusamad terves provintsis. Ta soovitas istutada maja esiküljele mõned hollandi pärnad 'Pallida'. Temalt pärinevad teated sirmokka – Jaapanist pärit okaspuu – ja söödava kastani kasvatamisest Vatlas, kuid need puud ei ole säilinud.

Peahoone ees on ovaalne madalate graniitpostidega auring, avara muruplatsi äärtel kasvavad põlispuud. Karuse-Varbla maantee kulgeb otse mõisa eest, vaate mõisaõue sulgevad poolkaarjalt paigutatud ait ja tall-tõllakuur ning piirdemüür. Mõisaansambli tuumikut ümbritsenud ja 19. sajandi keskel ehitatud paari meetri kõrgune pae- ja maakivist müür on säilinud osaliselt. Idapoolne loode-kagusuunaline müür, milles on orvad, kulgeb pargiteega paralleelselt. Läänemüüri ääres asunud aiast on saanud lagendik. 19. sajandi II poolel ehitatud uhke kasvuhoone on varemetes, sellest on säilinud kõrge maakivist laotud põhjakülg. Peahoone idaküljel eraldab madal paekivimüür parki eesõuest. Avara tagaväljaku serval, peahoone keskteljel asub ringikujuline plats, kust lähtuvad radiaalsed teed. Pargiaasa äärel kasvab põlistamm, pargitee ääres kõverad pärnad. Ringikujuline tiik asub parkmetsas, kus varasem looklev teedevõrk on hävinud. Pargiaasal kasvavad noored puud. Kraavidega ühendatud tiigid on aja jooksul täitunud mudaga, vaated on sulgunud. Pargi lääneosa on metsailmeline.

Auringi serval sissesõidutee ääres on mälestuskivi 1941–1945 langenud endiste õpilaste ja ümbruskonna elanike nimedega (1973).

Park on keskmise liigirikkusega, seal kasvab 32 taksonit, võõrliike on 23 (2005). Põhipuuliigid on vaher, saar ja pärn, lisaks tamm, kuusk, euroopa lehis, elupuu, jalakas, hobukastan, rabe remmelgas ja arukask. Põõsastest kasvavad pargis suur läätspuu, harilik sirel, lumimari ja enelad. Suurimate mõõtmatega puud on saar ($\ddot{U}_{\max} = 260$ cm), vene lehis ($\ddot{U}_{\max} = 129$ cm) ja tamm ($H = 16$ m; $\ddot{U}_{\max} = 330$ cm). Huvitav on seitsmest läänepärnast koosnev ring ($\ddot{U}_{\max} = 119$ cm).

Pargis elavad kaitsealused kodukakk ja valgeselg-kirjurähn ning nahkhiired: veelendlane, tiigilendlane, habelendlane, Nattereri lendlane, tõmmulendlane, suurkõrv ja põhja-nahkhiir.

Vatla rahvamaja (endist aita) nimetatakse kohapeal maailma pikimaks majaks, kuna maja algust ega lõppu pole näha.

Vatla mõisahärri olevat naabermõisnikuga kihla vedanud, et ehitab hoone, mille ühest nurgast teine nurk kätte ei paista. Nii ongi – kõvera hoone ühest nurgast teise ei näe.

Haapsalu lossipark ja Krahviaed

asuvad Lääne maakonnas Haapsalu linnas.

↪ *välismüüridest seespool
asuv vallikraav*

↪ *haljastatud linnusevallid*

↪ *Eesti kõrgeim läänepärn*

Haapsalu piiskopilinnus oli kindlustusena kasutusel 13.–16. sajandil. Toomkirik õnnistati 1279. aastal, kastell-linnus valmis umbes aastal 1300. Liivi sõjas sai linnus tugevasti kannatada. Moderniseerimisel

kasutasid rootslased eeslinnuste jäänuseid ära müürisisese vallkindlustuse loomiseks – välismüüridest sissepoole rajati uus vallikraav ning sellest omakorda sissepoole veel muldvall. Haapsalu linnuse vanim osa ehitati J. De la Gardie ajal aastail 1641–1647 ümber renessansslossiks. Pärast 1688. aasta tulekahju jäi loss varemetesse; hoovi kasutati poolteist sajandit linnarahva karjamaana. 1710. aastal lammutati linnuse müüre Peeter I käsul madalamaks. Kirik taastati 17. sajandil, kuid see polnud kasutusel aastail 1726–1889 ja 1944–1990. Restaureeritud ja väga hea akustikaga kirikut kasutatakse praegu kontserdipaigana. Säilinud ringmüüri kogupikkus on 803 m ja kõrgus 8–12 meetrit, vahitornil 38 m. Linnuse varemeid konserveeriti aastail 1953–1954 ja neid on restaureeritud alates 1977. aastast (arhitekt K. Aluve). Vaba tänava ääres asuv 1820. aastatel ehitatud C. M. De la Gardie'le kuulunud esinduslik klassitsistlik aadlielamu renoveeritakse hoolduskeskuseks.

Park on looduskaitse all aastast 1959, selle pindala on 7,4 hektarit. Haapsalu lossipark ja Krahviaed asuvad Haapsalu vanalinna muinsuskaitsealal.

Piiskopilinnuse aiast kujundati renessansspark 17. sajandil. Pargimeister E. Dietzi ajal rajati lustimajad, kaarkäigud, paistiigid ja püगतud puuderühmad. Linnuse ida- ja lõunaküljel asuvat parki kutsutakse Krahviaiaks, kuna see kuulus De la Gardie residentsi juurde. Aiast põhja-loode pool asus arvatavasti regulaarse planeeringuga puuviljaaed. Linnuse varemeid hakati kujundama romantiliseks pargiks 19. sajandi keskel. C. A. Hunnius rajas 1825. aastal mudaravila, mis muutis Haapsalu ülevenemaalise tähtsusega kuurordiks. Tema poeg, K. A. Hunnius, algatas 1858. aastal varemete haljastamise, et pakkuda suvitajatele jalutuspaika. 1932. aastal rajati lossiaeda aednik K. Tuuliku kavandi järgi kiviktaimla.

Linnusemüüri piiratud kolmehektarilist suletud ala nimetatakse Lossipargiks. Lossipargis moodustavad linnusevallidele ja vallikraavi istutatud põlispuud alleesid. Krahviaed on vabakujunduslik, lõunaosa puistu on tihedam, põhjaosas on avarad aasad, teedevõrk on ebakorrapärane. 19. sajandi pargikompositsioon ei ole enam jälgitav: tiik on täidetud, väikevormid hävinud, säilinud on vaid peateede suund. Linnuseõue teed on osaliselt kividega sillutatud.

Park on liigivaene, seal kasvab 15 liiki (2005). Peamiselt kasvavad pargis kodumaised liigid, puistu koosneb valdavalt lehtpuudest. Põhipuuliigid on vaher, pärn, jalakas ja tamm, lisaks hobukastan, saar ja euroopa lehis jt. Põõsastest kasvavad seal näseline ebaküdoonia, ebajasmaiin, sirel ja kukerpuu. Pargis kasvab Eesti kõrgeim läänepärn (H = 34,5 m, 1998). Krahviaia puistus kasvab vanu õunapuid.

Pargis elavad kaitsealused nahkhiired: veelendlane, tiigilendlane, suurkõrv ja põhja-nahkhiir.

Peavärava lähedal on dolomiitplaat linnuse plaaniga. Piiskopilinnuse Poolkuutornis on vaateplatvorm, Kodaniketornis istumiskoht. Ringmüüri Aiatornis asub laululava, läänepoolses vallikraavis on mitmekesiste võimalustega laste mänguväljak, mis rajati 2008. aastal. Piiskopilinnuses on muuseum, hoovis tegutseb suverestoran. Pargi idaosas on tenniseväljakud.

Valge Daam

Lossikiriku ristimiskabeli seinale ilmub augustis täiskuuöölde naisterahva hele kuju.

Keskajal, kui siinmail Saare-Lääne piiskop valitses, pidid kõik toomhärрад kloostri seaduse järgi kasinalt elama ja naistele oli piiskopilinnusesse tulek surmaähvardusel ära keelatud. Juhtus aga nii, et ühe toomhärра ja Eesti soost tütarlapse vahel puhkes kirglik armastus. Et noored teineteise läheduses igatsesid olla tõi toomhärра tütarlapse poisirõivastes kirikukoori lauljaks. Kauaks ajaks jäi see saladuseks, aga ühel päeval tuli pettus siiski avalikuks. Piiskopi kohtuotsus oli ränk: toomhärра heideti linnuse vangikongi nälga surema ja tütarlaps müüriti elusalt poolelioleva ristimiskabeli seinale. Õnnetu naise kaeblemine oli kostnud veel mitu päeva kuni ta kustus. Aga naise hing ei saanud rahu ja nii ta käib juba sajandeid oma armastatud meest ristimiskabeli aknal leinamas, armastuse surematust tõestamas.

<http://www.haapsalulinnus.ee/?id=1023>

Haapsalu lossi legende ja jutte võid lugeda siit:

<http://www.haapsalulinnus.ee/?id=1086>

Vaata parki õhust:

http://pano.coptercam.ee/haapsalu_linnus/

Kiltsi mõisa park

*asub Lääne-Viru maakonnas, ajalooliselt Virumaal
Väike-Maarja kihelkonnas.*

- ↪ *linnuse varemetele ehitatud varaklassitsistlik härrastemaja*
- ↪ *von Benckendorffide vapp*
- ↪ *rohked allikad*
- ↪ *Koerakivi*
- ↪ *lõhislehine kask*

Kiltsi mõisa mainiti esmakordselt 1466. aastal. Paiga eestikeelne nimi pärineb von Gilsenite suguvõsast, kes olid mõisa omanikud aastail 1514–1581. 17.–18. sajandil kuulus mõis von Uexkülliidele ja von Rosenitele. 1778. aastal omandas mõisa

H. J. von Benckendorff. 1816. aastal ostis mõisa hilisem kuulus maadeavastaja admiral A. J. von Krustenstern. Admiralile kuulus mõis tema surmani 1846. aastal. 1889. aastal läks mõis S. von Rüdigerile, 1911 ostis selle A. G. von Uexküll-Güldenband. 1920. aastast alates asub lossis kool, tänapäeval Kiltsi Põhikool.

Kiltsi mõisa peahoone on rajatud 14. sajandist pärit vasallilinnuse varemetele. Silmapaistva varaklassitsistliku härrastemaja lasi aastail 1784–1790 ehitada H. J. von Benckendorff. Mõisa peahoone on erandlikult pööratud esiväljaku poole otsaga. Hoone esifassaadi nurkades on kuppelkatustega ümartornid ning tagumistes nurkades neljatahulised tornid. Lossi esifassaadi kaunistab von Benckendorffide perekonna vapp. Peahoone esiväljakut ääristavad kaarjad tiibhooned – ait ja kõrvalhäärber on galeriidega ühendatud ning need

moodustavad piduliku kaaristuga ansambli. Peahoone restaureeriti 2010. aastal ja selle ühes tornis asub Krusensternide mälestustuba. Neogooti stiilis vesiveski (19. sajandi II poolest) on varemetes.

Peahoone koos kõrvalhoonete ja pargiga on muinsuskaitse all. Park on looduskaitse all aastast 1959, selle pindala on 8 hektarit.

Park rajati 18. sajandi algul. Peahoone ees paiknes ringtee, hooned moodustasid muruväljakuga siseõue; neist tall-tõllakuur on hävinud. Pargi lõunaosas oli puuviljaaed ning kirdes juurviljaaed. A. J. von Krusenstern kujundas 1830. aastatel inglise stiilis pargi, kus hooned moodustasid maastikuga tervikliku ansambli. Peahoone esine oli korrapärane, avara muruala ja teedega. Pargis oli tähtsal kohal vesi: Kiltsi ojale ülespaisutatud järve pinda suurendati, sinna kujundati saared. Põhjas, lõunas ja idas eraldas parki ümbruskonnast müür, läänes oli vaade üle vee avatud heina- ja karjamaale. Looklevad teed koondusid sillal Õnneallika juures. 1930. aastatel kujundati park ümber kooliaiaks, istutati viljapuid ja rajati karusmarja-allee. Peahoone ette istutati gruppidega põõsaid. 20. sajandi keskel pargiteid õgvendati, veetaseme languse tõttu liitusid saared kaldaga. Parki taastatakse võimalikult sellisel kujul, nagu see nägi välja Krusensternide ajal. Kavas on ehitada kolm silda, paadisild, kaks paviljoni, taastada ajalooline teedevõrk, paigaldada valgusteid ja istutada puud (projekti autorid on K. Sipelgas ja V. Lukken).

Park on vabakujunduslik. Peahoone ees on auringist saanud poolkaar. Avaral muruväljakul kasvab üks vana tamm ja mõned nooremad okaspuud. Teise mõisahoonet ees kasvanud üle 300 aasta vanuse püha tamme ühe haru murdis maha 2010. aasta augustitorm. Allesjäänud puu saeti ohu tõttu samuti maha, asemele istutati noor tamm. Vanast puiesteest on säilinud üksikpuud. Oskuslikult on kujunduses kasutatud allikaid. Pargis ja selle lähiümbruses leidub seitse suuremat ja hulgaliselt väiksemaid allikaid. Allikate avanemise ala pikkus on umbes 250 m, suurimate vooluhulk 150 l/s ja väiksematel alla 10 l/s. Tähelepanuväärsed on peahoonest lõunas asuva Õnneallika paekivimüüritis ja paest laotud madalad kaarjad kivisillad üle ojakeste, mis algavad allikateikidest. Pargi lõunaserval on madal lagunenud paekivimüür, idapiiril tammederida. Väheldane nn Koerakivi, mille juurde viib 100 meetri pikkune karusmarjaallee, on mälestusmärk mõisapreili kallile lemmikule. Sissesõidutee ääres paikneb suur kivi kooli tähistava tahvliga.

Park on keskmise liigirikkusega, seal kasvab 9 liiki okaspuud ning 50 liiki lehtpuud ja põõsaid (2009). Puistu koosneb valdavalt kodumaistest liikidest: saartest, vahtratest ja pärnadest, lisaks jalakad, tammed, hobukastanid, kuused, remmelgad, kased ja toomingad. Hoonete vahetusse ümbrusesse on istutatud võõrliike: siberi lehiseid, siberi nulgusid, elupuid, torkavaid ja serbia kuuskesid. Haruldasematest

liikidest kasvab pargis lõhislehine arukask 'Dalecarlica'. Enamik vanu puid on pargis välja langenud ja asendunud saare ning vahtra järelkasvuga. Kunagise karjakastelli kohal kasvab loodusliku uuendusena kasvama jäänud puudetukk. Põlispuudest on suurimad tammed esiväljakul (H = 23 m, Ü = 395 cm) ja peahoone taga (H = 27 m, Ü = 377 cm). Esiväljakul kasvav euroopa lehis on suurte mõõtmetega (H = 27 m, Ü = 237 cm). Põõsaid on rohkelt, huvitavad on mitmelt realt istutatud karusmarjapõõsad. Suurima vana sarapuupõõsa übermõõt on 5,5 m.

Pargis elavad kaitsealused nahkhiired: põhja-nahkhiir, veelendlane, suerkõrv, tiigilendlane ja Nattereri lendlane. Naturaliseerunud on sahalini pargitatar ehk kirburohi ja ohtralt levivad harilik katkujuur ning harilik kirikakar.

Parki rajatud 1,5 km pikkusel looduse õpperajal on 20 teabekaartidega vaatluspunkti.

Suvel avatakse Kiltsi loss turistidele igapäevaseks külastamiseks. Välja on töötatud mitmed programmid, sh ringkäik mõisapargis. Mõis osaleb külastusmängus „Unustatud mõisad“. Sügisest kevadeni pääseb mõisa kokkuleppel kooliga.

Täiendav teave: <http://www.moisaturism.ee/112.html>

Koerakivi

Kiltsi lossi juures pargis, pargi kagunurgast 70 m läänes seisab suure pärna ja tamme vahel 1,1 m kõrgune must looduslik kivi, mis kujult meenutab ebakorrapärast, hästi kulunud kantidega püsttahukat. Vanad inimesed tunnevad seda Koerakivi nime all.

Kord olnud ühel Kiltsi mõisapreilil kena pika punase karvaga koer, keda ta väga armastanud. Neljajalgne saatnud teda kõikidel käikudel nii lossis kui väljas, istunud söömise ajal tema tooli kõrval ja maganud öösi voodi ees vaibal. Nad olnud täiesti lahutamatud, nõnda et kui koer kuskil nähtavale ilmunud, teadnud kõik, et ka preili peab tingimata lähikonnas viibima, ning kui preilit silmatud, võidud päris kindel olla, et kohe ilmub platsi punane penigi.

Ometi viinud koera õnnetu surm nad lõpuks lahku. See juhtunud nõnda. Vanahärrale tulnud hulk külalisi ning otsustatud jahiõnne proovida. Mets ulatunud tollal mõisa pargini, lõppedes alles vesiveski ja Mäerehe lähedal. Allikadki olnud alles veerikkad ja üle jõe pääsenud seetõttu ainult veskitammi kaudu. Astunudki siis seltskond rõõmsalt Toomre mäest alla veski suunas, vanemad mehed hagijatega ees, nooremad koos saatma tulnud preilidega tagapool, kõige lõpus lossipreili koer, kes nuuskinud uudishimulikult teeäärseis põõsais. Korruga hüpanud otse tema nina eest üles jännes ja silganud nagu arust lage inimeste keskelt läbi üle tammi metsa, kus osa jahilisi juba ahelikku hargnenud. Koer olnud pikk-kõrva jälitamisega nõnda ametis, et polevat märganud haukudagi. See saanud talle saatuslikuks. Üks saks märganud puude vahel lippavat looma, pidanud seda punase värvuse pärast rebaseks ja pannud paugu ara. Saaki vaatama tõtanud jäägritel olnud algul nalja kui palju, ent kui teadjamad mehed preili koera ara tundnud, muutunud kõik tõsiseks ja laskja kahetsenud oma tegu väga. Nõnda saanud lõbusalt alanud jahiretkest kurvad koerapeied. Preili nutnud lohutamatult ja lasknud oma armsa sõbra parki põlispuude alla süngitada. Hiljem pandud hauale leinavärviline rahn püsti, mida rahvasuus hakatud Koerakiviks hüüdma.

Sellest peale jäänud preili kurvameelseks, istunud päevade kaupa kivi lähedal pargis, ei seltsinud kellegagi, isegi ei abiellunud, pidanud vanapiigapõlve. Raugaikka jõudnuna muutunud imelikuks, uidanud öösiti nagu vaim, küünal peos, mööda koridore ja treppe ringi. Ta polevat neid käimisi jätnud isegi pärast oma surma. Veel seejärel, kui Kiltsi lossi viimane sakslasest omanik Alfred Uexkull-Güldenband 1922. a. suri ja lossis juba Kiltsi kool asus, nähtud preilit mitmel korral pikas valges öösärgis hääletult ringi liikumas, punane koerake kannul.

Eduard Leppik, Võduveres 24. apr. 1981.
Kogumikust „Väike-Maarja lood“

Mõdriku mõisa park

*asub Lääne-Viru maakonnas, ajalooliselt Virumaal
Viru-Jaagupi kihelkonnas.*

Esimesed andmed Mõdriku mõisa kohta pärinevad aastast 1470. Sajandite jooksul on mõis kuulunud mitmele suguvõsale. Aastail 1770–1894 oli mõis von Kaulbarside valduses. Viimasteks võõrandamiseelseteks omanikeks olid von Dehnid. 1927. aastal avati mõisa härrastemajas kodumajanduskool, hiljem tegutses Mõdrikul põllumajandustehnikum. Käesoleval ajal töötab mõisas Lääne-Viru Rakenduskõrgkool.

- ↪ *allikatele rajatud tiigid*
- ↪ *viie saarega paisjärv*
- ↪ *Täkusammas*
- ↪ *obeliskialusel aktiskulptuur*
- ↪ *iidne lehis*

Künkal asuv kahekorruseline peahoone ehitati arvatavasti keskaegse vasallilinnuse müüridele mitmes järgus. 18. sajandi esimesel poolel valmis idatiib, 1780. aastatel R. A. von Kaulbarsi ajal sai ümartorniga piirnev osa barokse kujunduse. 19. sajandi lõpus ehitati juurde klassitsistlikus stiilis läänetiib. Maja tiivad on omavahel ühenduses ainult teise korruse kaudu. Erandliku arhitektuuriga härrastemaja vana ja uut osa ühendav väravaehitis kujundati klassitsistliku portaalina. Maakivist kõrvalhooned – laudad, tallid ja kuivati – pärinevad valdavalt 19. sajandist. Kolmekorruseline maakivist sokliga viinavabrik ja tall on kooli vajadusteks ümber ehitatud.

Peahoone koos kõrvalhoonete ja pargiga on muinsuskaitse all. Park on looduskaitse all aastast 1971, selle pindala on 11,6 hektarit.

18. sajandi II poolel rajati väike regulaarstiilis park ja allikad kujundati ümber korrapärase kujuga tiikideks. Sajandi lõpus parki laiendati – rajati terrassid ja peahoone ette ringteega sissesõit. 19. sajandi II poolel rekonstrueeriti park vabakujunduslikuks, lisati mitmeid pargimonumente, mis on enamjaolt hävinud. Park ulatus poolteist kilomeetrit mööda Mõdriku-Roela vallseljakut lõunasse, looduslik metsaala kujundati parkmetsaks. Lähemale mäeseljaku istutati vaid üksikuid lehtpuid, et mälestussambad oleksid ka kaugelt vaadeldavad. Tornimäel asus neljakordne paekivist vaatetorn-galerii, mida rahvas kutsus kirikuks. Klassikalises stiilis kaheksa paarisambaga mälestustempel, mis pühendati talupoegade pärisorjusest vabastamisele 1816. aastal, varises kokku 1944. aasta talvel. Teenrite sammas sai nime vallseljaku jalamile maetud mõisateenijate haua järgi, algselt punaseks värvitud katuse järgi kutsuti seda ka punaseks sambaks. Tegelikult püstitati neljatahuline massiivne sammas Eestimaa Mõisnike Krediidi Seltsi asutamise (1802) tähistamiseks. Von Kaulbarside perekonna graniidist mälestusobelisk hävis 1920. aastail. Monumentidest on tänaseni säilinud üksnes Valge hobuse mäel paiknev Täkusammas. Peahoonest avaneb läbi

pargi vaade künka otsas kõrguvale heledale kivisambale, mille tipus on kollane muna. Mõisahärra olevat selle püstitanud Napoleoni üle saavutatud võidu ja 1814. aasta Pariisi vallutamise auks. Veel 1920. aastate keskepaigas oli monumendi ümber kett ja kuus kahuritoru. Allesjäänud kolm kahurit on metallivaraste eest varjule pandud. Kui mõis aastal 1894 maha müüdi, oli üheks tingimuseks, et ostja kohustub hoidma korras parki ja seal asuvaid mälestusmärke. 20. sajandi alguses tehti ulatuslikke istutustöid ja muudeti liiklusskeemi. Pargi pindala vähenes, kui 1919. aasta maareformiga jagati mõisa maid talupidajatele. Osa pargist muudeti karjamaaks, saeti maha palju puid ja lammutati torn mäeharjal. Kool korrastas teid, istutas uusi puid ja puhastas tiike. 2007. aastal puhastati tiigid mudast ja nende kaldad võsast.

Park asub vallseljakute naabruses ja nende servadel on arvukalt allikaid. Kunagine pargi kirdeserv on praegu Mõdriku-Roela maastikukaitseala osa. Peahoonet ümbritseb avar looduspark. Läänest tiikidevööga ümbritsetud ansambli keskmesse suubuvad kolmelt küljelt sissesõiduteed. Pargis on viis tiiki, neist kaks looduslikud ja kolm inimtekkelised. Allikalisele Sõmeru jõe le on kujundatud viie saarega Mõdriku paisjärv. Suurimale saarele viib lihtne sild. Väljasõidutee kulgeb kahe tiigi vahelt üle maakividest laotud kivisilla. Kahel väiksemal tiigil on samuti

saared. Vana paeplaatidest tee viib peahoonest idas asuvasse terrassidega regulaarstiilis pargiossa. Astangu servas on kuulidega graniitpostid. Keskse kõrgendiga ümarat pargiväljakut raamivad vanad puud. 19. sajandist pärinevale obeliskialusele on paigutatud kaasaegne aktiskulptuur, mida ääristavad vanad graniitpostid ja sepisketid. Peahoone eesväljak on erandlikult teedeta. Peamiste sissesõiduteede suuna muutustega on aja jooksul muutunud ka härrastemajajeesise peaväljaku asukoht (kord esi- kord tagafassaadil) ja taandunud lõpuks lilleklumbiga teekolmnurgaks peahoone lõunaküljel. Pargi vanemas osas on valdavalt kodumaistest lehtpuudest koosnev puistu. Vabakujunduslikud pargiosad on hõredalt paiknevate puudega pargiaasade vahel, avades vaateid tiikidele.

Park on keskmise liigirikkusega, seal kasvab 60 taksonit puid ja põõsaid, võõrliike on 39 (2005). Peapuuliik on vaher, lisaks saar ja pärn. Leidub ka hobukastaneid ning kuuski. Nooremad puud on ebatsuuga, must kuusk, siberi nulg ning siberi ja palsaminulu hübriid. Saartel kasvab halli leppa, jõe ääres rabedaid remmelgaid ja pajasid. Vanimad puud on tõenäoliselt 18. sajandi lõpul istutatud neli saart ja pärna peahoone lähedal Keldrimäel. Haruldasemad liigid on hall päklikpuu (Ü = 100 ja 71 cm), pensilvaania kirsipuu, virgiinia toomingas, purpurõunapuu ning alpi seederännid (Ü_{max} = 72 cm) ja valge mänd (Ü = 194 cm). Tähelepanuväärne on jämeda tüvega vene lehis (H = 27 m, Ü = 338 cm). Põõsarinne on rikkalik, seal leiduvad kontpuu, kikkapuu, lumimari, sirelid, punane leeder, tuhkpuu, tatari kuslapuu, must aroonia, Thunbergi kukerpuu jt. Tiikide ääres on suured siberi kontpuu rühmad.

Pargis kasvavad kaitsealused vööthuul-sõrmkäpp, laialehine neiuvaip ning seal elavad hari- ja tähnikvesilik. Naturaliseerunud on roomav akakapsas, lõhnav kannike ning harilik kirikakar.

Lääne-Viru Rakenduskõrgkool osaleb mõisakoolide riiklikus programmis.

Mälestusmärk hobusele, kes päästis kindrali elu

Räägitakse, et sõjakäigus osalenud mõisa omaniku valge hobune tõi haavatud kindrali lahingumõllust välja. Tänutäheks täkule seisab sammas mäel tänaseni. Hobunegi olevat siia maetud.

Teised teavad, et see olevat hoopis aastal 1877 Vene-Türgi sõjas Pleveni (Plevna) lahingus langenud mõisahärra F. K. von Kaulbari (1836–1877) mälestusmärk.

Vihula mõisa park

asub Lääne-Viru maakonnas Lahemaa rahvusparkis Põhja-Eesti paelava serval, ajalooliselt Virumaal Haljala kihelkonnas.

Vihula mõisa mainiti esimest korda 1501. aastal, mil ta kuulus H. von Lodele, kuid tõenäoliselt oli mõis olemas juba palju varem. 1531. aastal (teistel andmetel 1540) ostis mõisa J. Wekebrot. 1605. aastal läks mõis abielu kaudu von Helffreichidele. Võlgades mõis müüdi 1810. aastal oksjonil A. W. E. von Schubertile. Von Schubertite perekonna valdusesse jäi mõisasüda kuni 1939. aasta ümberasumiseni. Kahe maailmasõja vahel toimus mõis riikliku suurfarmina. Aastail 1941–1944 asus mõisas Saksa vastuluure luurekool. Pärast II maailmasõda sai mõisast sovhoosikeskus. 1951–1982 oli mõisahoones vanadekodu. 1982. aastal anti hooned üle Viru kolhoosile. 1991–2007 oli mõisa omanik AS Vihula Mõis, praegu OÜ Vihula Mõis.

- ↪ *von Schubertite vapp*
- ↪ *aaväraval*
- ↪ *vana barokne ja uus*
- ↪ *historitsistlik peahoone*
- ↪ *päikesekell*
- ↪ *Musitorn*
- ↪ *kohvimaja*
- ↪ *võimsad euroameerika paplid*
- ↪ *naturaliseerunud kõrge*
- ↪ *maasikas ja kirju liilia*

Mõisasüdame vanim hoone on barokne vana peahoone – nn lese maja ehk tagamõis. Paksude seinte ja poolkelpkatusega kahekorruline kivimaja on ehitatud umbes 1760–1780. Historitsistlikus stiilis uueks peamajaks ehitati K. von Schuberti ajal ümber üks varasem ehitis. Arhitekt F. Modi projekti järgi lisati hoone ühele otsale kolmekorruline, teisele kahekorruline tiib. Härrastemaja üldilme on ebasümmeetriline, esifassaadi ilmestab sammaspalkon ja neorenessanslikud detailid. Peahoone laiendamine lõpetati 1880. aastatel. Enamik teisi hooneid on ehitatud 1820–1840 – jäägrimaja (1828), karjalaudad (1820), õliait (1831), tuvila (1831). Uue ja vana peahoone vahele jäävad tall-tõllakuur (1830) ja ait (1831). Stiilsed kõrvalhooned moodustavad gruppe paisjärve ja jõe kaldal. Kivist vesiveski ehitati 1860. aastal. Hollandi tüüpi kivist tuulik põletati maha 1917. aastal, kui laastati kogu mõis. Vihula mõisaansambelis oli 19. sajandil kaks härrastemaja ja üle 20 kõrvalhoone. Mitmel tasapinnal katused ning eri värvi ja materjalist seinad meenutavad mõne vana linna tänavat, kus majad paiknevad üksteise küljes hulganisti kobaras koos. Peahoone sai kõvasti kannatada 1982. aasta tulekahjus, mõisakompleksi restaureerimistööd algasid arhitekt U. Arikese projekti järgi. Ulatuslik renoveerimine jätkus aastatel 2008–2012.

Härrastemaja koos kõrvalhoonete ja pargiga on muinsuskaitse all. Park koos parkmetsaga on looduskaitse all aastast 1959, selle pindala on 41,8 hektarit.

Vabakujuline park on rajatud 19. sajandil mitmes järgus. Peahoone ees asus ovaalne auhoov nelja sümmeetriliselt istutatud lehisega, kaugemal läks park üle parkmetsaks. Tagamõisa juures võis olla juba 18. sajandil barokne terrass-aed. Mustoja kaldal paljandub enamasti paas, ordoviitsiumi ajastu väikeses liivakivipaljandis paiknes 18. sajandi pargikunstis moes olnud grott. 1880. aastatel kujundati Mustoja kallastele metsapark. Parki täiendati 20. sajandi algul ja 1920. aastatel, pärast II maailmasõda istutati juurde okaspuid. Park on rekonstrueerimisel: kavas on avada vaateid, korrastada teed, paigaldada valgustid, istutada puid (projekti autor K. Lootus).

Pargi rajamisel on oskuslikult kasutatud reljeefi ja vee koosmõju. Kujunduses on oluline koht ülespaisutatud Vihula veskijärvel ja tammist allavoolu lookleva Mustoja kaldaterrassidel. Peahoone ees asetseb avar ringteega ümbritsetud muruväljak, mille keskel on lilleklumbil ehisvaas. Kaheksanurkse alusega päikesekell asub eesväljaku serval. Maja külgi piiravad kettidega ühendatud graniitpostid, kivipostid ääristavad ka siseteed. Tagamõisast kagus laskub puistu terrassiliselt kuni jõeni, millest pääseb üle mööda Kuradisilda. Kõrgel paest laotud

alusel seisab valgete sammastega pargipaviljon – Musitorn. Paisjärve väikestele saartele viivad valged kaarjad nn hiina sillad. Vees on võimalik näha peegeldumas mõisahooneid ja paesele kaldale 19. sajandi I poolel ehitatud templisarnast sammastega pargipaviljoni – nn kohvimaja. Teedevõrk on looduslähedaselt looklev, puud on istutatud eriliigiliste rühmadena. Aida ja tõllakuuri taga on täies ulatuses piirdemüüri ümbristatud tarbeaed. 19. sajandil rajatud peaaegu 2 m kõrgused paekivimüürid on kaetud pealt punase katusekiviga, sissepääsudeks ümarkaarsed väravaavad. Õunapuuaias kasvatatakse lilli ja maitsetaimi tänapäevalgi. Põhjapoolne parkmets on suurelt osalt looduslik, seal leidub vanu sammaldunud kiviaedu.

Mõisasüdamesse suundub 300 m pikkune pärnaallee. Mõisa sissesõidutee ääres allée alguses on 19. sajandi keskel püstitatud auväravad: kaks valget katusega kivitulpa von Schubertite vapiga.

Park on liigirikas, seal kasvab 76 taksonit puid ja põõsaid, neist 47 võõramaised (2006). Valitsevad kodumaised liigid – vaher, pärn, saar; metsapargis on peamiselt kuused ja männid, oja ääres sanglepad ja hallid lepad. Metsaparki on juurde istutatud rühmadena euroopa ja vene lehiseid ning palsaminulge, mis on andnud ka järelkasvu. Okaspuudest kasvab mitmeid suurte mõõtmetega euroopa lehiseid ($H = 35$ m, $\bar{Ü}_{\max} = 323$ cm), kuuski ($\bar{Ü}_{\max} = 245$ cm) ja siberi nulgusid ($\bar{Ü}_{\max} = 132$ cm), lisaks vänd-lehised ning euroopa ja vene lehise hübriidid, harilik ebatsuuga, vänd-nulg ja torkav kuusk. Muljetavaldavad on euroameerika paplid 'Marilandica' peahoone ja tagamõisa vahel ($\bar{Ü} = 465$ cm, 433 cm ja 374 cm, $H_{\max} = 30$ m), mis võivad olla suurimad kogu Baltikumis. Teised suurimad puud on tammed ($H = 28$ m, $\bar{Ü}_{\max} = 361$ cm), läänepärnad ($H = 17$ m, $\bar{Ü}_{\max} = 402$ cm), harilikud pärnad ($\bar{Ü}_{\max} = 301$ cm), jalakas ($\bar{Ü}_{\max} = 364$ cm) ja vahtrad ($\bar{Ü}_{\max} = 323$ cm). Haruldasemad on hariliku vahtra punaseleheline vorm 'Schwedleri' ($\bar{Ü} = 239$ cm) ja arukase lõhisheline vorm 'Crispa' ($\bar{Ü} = 73$ cm). Veskipaisu ääres kasvab suur vana sanglepp ($\bar{Ü}_{\max} = 374$ cm). Põõsastest moodustavad suuremaid rühmi pihlenelas ja ebajasmiiin, haruldane on keskmise enela teisend.

Pargis elavad kaitsealused nahkhiired: põhja-nahkhiir, pargi-nahkhiir, veelendlane, tiigilendlane ja suurkõrv; metsapargis Mustjõe käänus kasvavad mets-kuukressid, Mustjões elab paksukojaline jõekarp, jõe ääres jäälinde. Naturaliseerunud on harilik varemerohi, laialehine kellukas, kõrge maasikas ja kirju liilia, tiigi ääres harilik katkujuur.

Mõisa üüritakse välja pidulikeks sündmusteks, härrastemajas tegutseb hotell ja restoran, Tagamõisas külalistemaja, tõllakuuris SPA, aidas konverentsikeskus,

jääkeldris kõrts, sepikojas puhkemaja jne. Siin jahvatab jahu Põhja-Eesti ainus töötav vesiveski, veskihoones paikneb ka kohvik ja pood.

Peahoone ja jääkeldri juures on suured infotahvlid. Pargis on 1,5 km, 3 km ning 9 km pikkune matkarada infotahvlitega ning terviserada. Jõekäärus asub vabaõhulava ja minigolfi rada.

Täiendav teave: <http://www.vihulamanor.com/ee>

Valetuled rannas

Rahvasuu räägib, et valetuledega rannas eksitati laevu karidele, et neid siis tühjaks riisuda. Aastast 1696 on teada, et Uhtju saarte juures karile jooksnud laeva paljaksriisumisel ja röövitud varaga kaubitsemises osales ka Vihula rentnik J. von Knorring.

Hilisemad Vihula mõisnikud parun Elbrecht ja Schubert oleval olnud ühenduses tuntud mereröövli Ungru krahviga. Kui too Siberisse viidud, peitnud Schubert end terve talve saunas ning lasknud end siis silgutünni sees salaja Rootsi toimetada.

<http://www.folklore.ee/rl/pubte/ee/eluolu/elu1/166.html>

Sagadi mõisa park

*asub Lääne-Viru maakonnas, Põhja-Eesti paelava serval,
Lahemaa rahvusparki territooriumil, ajalooliselt Virumaal
Haljala kihelkonnas.*

Esimesed kirjalikud teated mõisa kohta pärinevad 1469. aastast. Aja jooksul on seda müüdüd, pärandatud ja panditud, omanikud on olnud Risbiterid, von dem Berged ja šotlane MacDougall (Duwall). 1687. aastal sai Sagadi täielikuks omanikuks G. von Fock, kelle perekonna kätte jäi mõis kuni võõrandamiseni 1919. aastal. Mõisasüda jäi viimase omaniku E. von Focki kasutada kuni 1939. aastani. 1929–1974 asus härrastemajas kool. 1977 sai omanikuks Rakvere Metsamajand; 1998. aastal RMK ja 2005. aastal moodustati RMK Sagadi metsakeskus.

- ↪ *barokne värav-kellatorn*
- ↪ *iidsed tammed tiigi kaldail*
- ↪ *mälestuskivi Sagadi koolielu algusele*
- ↪ *okaspuuliikiderikas dendropark*
- ↪ *rekonstrueeritud puuviljaaed*

Rokokoostilis peahoone ehitati 1749–1753. Suurejooneline ümberehitus ja laiendamine varaklassitsistlikus stiilis toimus aastatel 1793–1795. Fassaadi ilmestavad rohked kaunistused, balustraadid ja ehisvaasid. 1794. aastal püstitati esivanemate mälestuseks barokse kiivriga värav-kellatorn. Auringi raaminud puidust kõrvalhooned asendati kivihoonetega. Stiilsed valitseja- ja teenijatemaja ning kauni kaaristuga ait ja tall valmisid 1795. aastal. Peahoonega samas stiilis on väike kavaleridemaja. Neorenessanslik vitraažakendega palkon lisati tagafassaadile 1894, selle kavandas arhitekt R. M. von Engelhardt. Peaukse ees on kettidega ühendatud graniitpostidest ääristatud pandus (kaldtee). Mõisaansambel restaureeriti 1977–1987 arhitekti F. A. Tompsi kavandi alusel. 19. sajandi lõpus mõisale kuulunud 50 hoonest on 20 taastatud ja kohandatud tänapäevaseks kasutuseks.

Härrastemaja koos kõrvalhoonete ja pargiga on muinsuskaitse all. Park on looduskaitse all aastast 1958, selle pindala on 19,9 hektarit.

Sagadi mõisas oli väike park juba 17. sajandil. Koos hoonete ehitamisega alustati 1749. aastal mõisaproua E. M. von Focki kavandite järgi prantsuse stiilis aia rajamist. Peahoone taha kujundati rikkalik ehisaed ja tiik. Avatud eesväljakust

eraldas barokkaeda madal puitpiire ja astang. Lõunas jätkus aed puisniidu ja parkmetsaga, mida läbisid ojad. Kogu ansambel oli üles ehitatud pikalt maastikku suunatud teljele, mis läbis peahoonet ja kellatorni. Selle moodustasid lõunasse suunduv nn Vanasihi tee ning põhja poole Oandusse ja Altja randa viiv allee. Sellest ajast pärinevad ka põlistammed tiigi kaldal. 1795. aastal asendati barokne haljastus vabaplaneeringulise inglise stiiliga, parki laiendati, peahoone ette istutati pärnad ning hekk. 1799. aastal süvendati tagaküljel allikalist tiiki ja sellesse rajati kaks peatelje suhtes sümmeetriliselt paiknevat saart ning põhjakaldale paeplaatidest trepp. Suuremad ümberkorraldused pargis toimusid aastal 1894, kui kujundati ulatuslik ala keeruka teedevõrgu, paviljonide ja sildadega ning istutati lisaks võõrpuuliike. Idas ja kagus läks park sujuvalt üle looduslikuks parkmetsaks. 1861 valmis praegune talveaed, mis sisustati Hiina ja Jaapani päritolu taimedega; varasem kasvuhoone oli olemas olnud juba 18. sajandi algul. 20. sajandil istutati esiväljakule palju puid ja põõsaid, mis kasvades sulgesid vaate peahoonele. 1979–1987 parki rekonstrueeriti ja taastati idaküljel asuv korrapärase planeeringuga viljapuuaed.

1985 laiendati parki lääne suunas, endisele põllule rajati 5,1 ha suurune dendropark (projekti autor E. Ilves).

Park, mida peahoone lähedal iseloomustavad hoolikalt pügatud puud, madalad hekid ja muruväljakud, läheb kaugemal üle parkmetsaks ja sulandub märkamatu loodusega üheks. Mõisa südamesse suunduvad põhjast ja lõunast sangleppadest puisteed. Lõunapoolne allee jätkub silindrikujuliselt pügatud elupuude ridadega tiigi ja peahoone vahel. Peahoone lähikonnas on teed rangejoonelised, kaugemal vabalt looklevad. Esiväljakut eraldab maanteest kivipostidega puitlattaed. Puuviljaaeda piirab paekivist ja maakividest laotud 1,5 meetri kõrgune müür. Hoonete vahel on punase katusekiviga kaetud paekivist müürid.

Mõisapargis ja dendropargis on arvukalt puuskulptuure, mis on loodud kohapeal rahvusvaheliste skulptorite sümposionide käigus. Pargis on mälestuskivi koolihariduse algusele Sagadis 1840.

Park on keskmise liigirikkusega, seal kasvab 62 taksonit puud ja põõsaid, neist 41 võõramaised (2005). Põlispuud on saavutanud silmapaistvad mõõtmed. Tiigi lähedal kasvab Eesti kõrgeim tamm – 32,6 m (2000); esiväljaku serval jämedad tammed ($\bar{Ü}_{\max} = 390$ cm), peahoone taga hall pähklipuu ($\bar{Ü} = 210$ cm). Haruldasemad liigid on hall nulg ($\bar{Ü} = 43$ cm) ja alpi seedermand ($\bar{Ü} = 79$ cm) ning alpi kuldvihm. Ühel alleel kasvab Eesti vanim sanglepp, millel vanust umbes 150 aastat ning teistegi puude vanus ületab 120 aastat. Puuviljaaeda on istutatud üle 150 õuna-, pirni-, ploomi- ja kirsipuu.

Dendropargis kasvab üle 110 liigi puid ja põõsaid (2006). Eriti rohkelt on okaspuid eri mandritelt. Haruldasemad liigid on hall, Fraseri, mandžuuria, sahhalini ja mäginulg; kare, Glehni, ajaani, korea ja tjanšani kuusk; korea seedermand; kollane mänd; vaigumänd; eriokkalane tsuuga ja läänetsuuga; põldvaher; punane vaher; kollane kask; karoliina ja kaukaasia valgepöök ning hilistoomingas.

Pargis elavad kaitsealused linnuliigid: kodukakk, karvasjalg-kakk, väike-kärbsenäpp, tamme-kirjurähn, hallrähn, musträhn, väänkael ja hallõgija. Tiigis elab kahepaikne – tähnikesilik.

Mõisa üüritakse välja pidulikeks sündmusteks, härrastemajas asub muuseum-kontserdipaik, aidas metsamuuseum, piimaköögis looduskool, kunagistes ringtallides konverentsikeskus, hotell ja restoran, valitsejamajas hostel, kuivatis kauplus.

Mõisa väravas on suur mõisaansambli skeem. Dendropargis on viis suurt infostendi, mis tutvustavad maailma tuntumaid okaspuuperekondi, väravas on asendiplaan. Puude küljes on liiginimedega tutvustavad etiketid.

Täiendav teave: <http://www.sagadi.ee/mois/skeem/pargid>

Tiigi rajamine

18. sajandil härrastemaja taha rajatud tiigi kohta räägitakse, et härra tahtis abikaasale erilise kingituse teha. Öösel enne proua sünnipäeva käskis ta oma talupoegadel mõisa tulla. Hobuste kapjade ja vankrirataste ümber pidi töövägi siduma nartsud, et poleks kuulda ühtegi kolinat ega muid helisid. Öö jooksul kaevati mõisahoone taha tiik ja tasandati ümbrus. Hommikul ootaski prouat pargis suur üllatus.

„Must daam“

Mõisa peahoone läänetiivas võib märgata liikumas musta riidetatud naisterahva kuju. Kord olevat mõisas peetud uhket pulmapidu. Peole kutsutute seas oli ka ilus, mustade juuste ja silmadega tumedas kleidis noor neiu. Peigmehele hakkas see tütarlaps väga meeldima ning tunne oli ootamatult vastastikune. Peigmees ja neiu mustas peitsid end grotis asuvasse relvakappi, et olla koos. Pidulised märkasid peigmehe puudumist ning hakkasid teda otsima. Kui otsijad paarikese relvakapist üles leidsid, tekkis suur skandaal. Põletava häbi hoos haaras neiu püstoli ning tulistas end otse südamesse. Tema õnnetu hing pole mõisast siiani lahkunud.

Palmse mõisa park

*asub Lääne-Viru maakonnas Lahemaa rahvuspargi territooriumil,
ajalooliselt Virumaal Kadrina kihelkonnas.*

- ↪ *barokkstiilis peahoone*
- ↪ *paviljonid*
- ↪ *Eesti pikim allee*
- ↪ *terrassiline regulaarpark*
- ↪ *algse teedemustriga parkmets*
- ↪ *viljapuuad vanade viljapuusortidega*
- ↪ *Kloostrikivid*

Vanimad kirjalikud teated mõisa kohta pärinevad 1510. aastast, kui see kuulus Tallinna tsistertslaste Mihkli nunnakloostriile. Tõenäoliselt oli mõis olemas juba 13. sajandil. 1522–1676 olid omanikeks von Metzackenid. 1676. aastal läks mõis abielu kaudu von der Pahlenite aadlisuguvõsale, kellele see

kuulus võõrandamiseni. 1923. aastal jagati Palmse mõisa maad asundustaludeks. 1930. aastate lõpul oli mõis Kaitseliidu kasutuses. Pärast II maailmasõda kuulus see kondiitritööstusele Kalev ja mõisas tegutses pioneerilaager. 1971. anti mõisakompleks Lahemaa rahvuspargile. 2002. aastast on Palmse mõisaansambli omanik SA Virumaa Muuseumid.

Palmse mõisasüdame väljaehitamine algas 1697. aastal G. C. von der Pahleni ajal. Kahekorruseline kõrge sokli ja kelpkatusega tugevasti liigendatud barokne peahoone ehitati J. Stael von Holsteini jooniste järgi. 1703. aastal rüüstasid mõisa Vene väed. Härrastemaja taastamist 1730. aastal juhatas A. D. von der Pahlen, kes oli õppinud ka arhitektuuri. 18. sajandi keskpaiga barokkansamblisse

kuulus ligi paarkümmend hoonet: viljaait (1734), viinaköök (1736), tall (1737), vesiveski Oruveskil (1743) jt. Hiljem ehitati uus viinaköök (1774), karjakastell (1780), teenijatemaja (1799), kasvuhoone (1783), linnaserehi (1804–05). 1782–85 ehitati peahoone ümber arhitekt J. C. Mohri projekti järgi. Mõisahoone uhke trepistiku ees on kaks paekivist lõvikuju. Auhoovi raamivad kaaristuga ait ja talltõllakuur, mis valmisid umbes 1809. aasta paiku, valitsejamaja ja kavaleridemaja 1820. aasta paiku, moonakatemaja, viinavabrik ja palmimaja rajati 1860–70, 1914 valmis härjatall. 20. sajandi keskel jäid paljud hooned kasutuseta ning lagunesid. Restaureerimistööd toimusid aastail 1975–1985, varemtes mõisasüda ehitati üles arhitekt A. Kanni projekti järgi. Palmse oli esimene mõisaansambel Eestis, kus koos hoonetega korrastati park ja ehitati üles hävinenud väikevormid.

Härrastemaja koos kõrvalhoonete ja pargiga on muinsuskaitse all. Park ja parkmets on looduskaitse all aastast 1971, selle pindala on 316,1 hektarit.

Palmse park kujundati algselt prantsuse ehk barokkstiilis. Esinduslikku iluaeda hakati rajama 1738. aastal varem ülespaisutatud tiikide ja peahoone vahele. Terrasidega liigendatud pargis olid lillemustriga kaunistatud tasased muruväljakud

ehk parterid, püगतud hekkidest labürindid, püगतud puude ja põõsaste grupid ning äärtel puudread. Regulaarne viljapuuaid paiknes eraldi. Ulatuslik pargi ümberkujundamine toimus 1818–1840, kui regulaarne osa muudeti vabakujuliseks ning lisandus suur inglise stiilis metsa- ehk hirvepark. Looduslikus metsas kasutati ära reljeef – jõeorud ja Oruveski paisjärv saartega. Rajati teed, kärestik, kaskaadid ja sillad, ehitati arvukalt paviljone – antiiktemplite sarnastest kuni puuhüttideni, avati vaateid maastikule. Inglisilt Bresti paviljoni juurde viiva tee ääres oli paisjärve poole suunatud avaga grott. 19. sajandi II poolel kujundati metsapargiks põhjapoolne sälkorgudest läbitud liivik. Palmse pargi kujundajateks olid von Pahlenid ise. Aednikuna töötas Palmse 19. sajandi lõpul M. Weidemann, lisaks teenis kolm aednikupoissi. Suveks palgati kilomeetripikkuste looklevate kruusatatud pargiteede korrashoiuks kuus neidu Peipsi äärest. Möisa puiesteed istutati juba 18. sajandil. Ristikujuliselt hargnevad alleed kulgevad Viitna ja Ilumäe poole ning peahoone keskelje suunal otse maastikku. Segaalled koosnevad pärnast, tammest, vahtrast ning saarest. 1840. aastatel istutati alleede hargnemiskohale läänepärnad. 19. sajandi II poolel istutati Palmse–Ilumäe tee äärde vahtra-jalaka allee, mis on Eesti pikim – 6 km, ning teeristist kabeliaiani vahtraallee. 2009. aastal taastati ajaloolise plaanimaterjali alusel peahoone ümber regulaarne kaheterrassiline pargiala parterite ja hekkidega.

Palmse mõisa park on üks esinduslikumaid inglise stiilis parke Eestis. Peahoone lähemas ümbruses on taastatud regulaarpark. Parterid kahel pool härrastemaja taasrajati 2009. Maantee poolt piirab ning mõisa eesöue ümbritseb alusmüüri ja kivistustidega kõrge aed, väravaid ehivad graniidist obeliskid (1839). Ringteega ümbritsetud muruväljak peahoone ees on ääristatud puudega, taga on park koos tiikide süsteemiga, mis kaugemal läheb üle looduslikuks metsapargiks. Hoonetevahelisi alasid liigendavad madalad paemüürid, mida läbivad kaarväravad. Paekivirinnatisega tiigi ääres on klassitsistlikus stiilis paviljonid, suvemajad ja paadisild ning pügatud pärnade rida. Allikate kohal on väikesed paviljonid. Puuviljaaed on ümbritsetud paekivimüüri, taastatud on kasvuhooned ja palmimaja. Vabakujunduslikus parkmetsas on säilinud üle 10 km pargiteid 19. sajandil rajatud teedevõrgust, taastatud on valged puitsillad (Sepasild, Suursild, Kivitamme sild) ja maastikult avanevad kaunid vaated veepeeglitele. Oruveski järve järsul kõrgel kaldal asub balustraadi ja sammastega klassitsistlik paviljon – Brest (ehitatud u 1870–71). Parkmets muutub mõisast eemaldudes järjest looduslikumaks metsaks.

Vabaõhulava juures tiigi lähedal on maareformi 10. aastapäeva mälestuskivi (1933).

Park on keskmise liigirikkusega ja seal kasvab 61 taksonit puid ja põõsaid, neist 38 võõramaised (2005). Hoonete lähikonnas on ülekaalus lehtpuud: pärnad, vahtrad, saared, tammed, hobukastanid. Peahoone lähedal kasvavad põlised jämedad pärnad ja tammed kõrgusega üle 27 m. Tähelepanuväärsed on esiväljaku servas kasvavad läänepärnad ($H = 18$ m, $\bar{U}_{\max} = 444$ cm). Tagaväljakule on juurde istutatud suurelehiseid pärnasid. Parkmetsas valitsevad eakad männid ja kuused, lisaks vahtrad, pärnad, haavad, saared, kased ja jalakad. Võõrliike on vähe, märkimist vääriavad alpi seedermännid ja euroopa lehised. Kloostrikivide juurde on istutatud euroopa lehiseid. Veekogude ääres kasvab halle leppi ja sangleppi. Põõsastest kasvab pargis sirel, põisenelas ja pihlenelas, lodjapuu, harilik ja tatari kuslapuu, lumimari, punane leeder, suur läätspuu jt. Puiesteede põhipuuliik on vahter, kasutatud on ka saart ja tamme, jämedaimad on läänepärnad ($\bar{U}_{\max} = 455$ cm) ja harilikud pärnad. Viljapuuaeda on istutatud vanu aed-õunapuu ja pirnipuu sorte, aga ka purpur-õunapuid.

Pargis kasvavad kaitsealused liigid: samblikud – harilik neersamblik, harilik kopsusamblik, lumi-nuisamblik, rant-tähnsamblik, sulgjas õhik ja pikk lõhnasamblik;

taimed – mets-vareskold, karukold, kuradi-sõrmkäpp, aas-karukell, nõmmnelk; elavad nahkhiired – pargi-nahkhiir, põhja-nahkhiir, veelendlane, tiigilendlane, Brandti lendlane, Nattereri lendlane, suurvidevlane, suurtõrv; kahepaikne – rohukonn ning linnud – kanakull, metsis, laanepüü, musträhn, laanerähn, valgeselg-kirjurähn ja väike-kirjurähn. Naturaliseerunud on harilik katkujuur, harilik kirikakar ja lumikelluke.

Palmse pargis on rühm rabakivirahne – 13 suuremat ja hulk väiksemaid, mis võeti looduskaitse alla juba 1937. aastal. Rahvapärimuse järgi olevat Kloostriivid nunnasid kohtamisele ootavad kuradid, kes pikast ootamisest kivideks muutunud.

Ilumäe hilisklassitsistlik kabel ja von der Pahlenite perekonnakalmistu asuvad Palmsest 6 kilomeetrit loodes. Esimene puust kabel valmis 1731, kivikabel ehitati 1841–1843. Kotkemäel on kettidega ühendatud kivipostidest ümbritsetud mälestussammas, mille A. von der Pahlen lasi püstitada 1863. aastal oma isa C. M. von der Pahleni mälestuseks.

Mõisa üüritakse välja pidulikeks sündmusteks, härrastemajas tegutseb muuseum. Tall-tõllakuuris on Lahemaa rahvusparki infopunkt, viinavabrikus hotell, aidas Eesti Vanatehnika Muuseumi väljapanek sõidukitest, linnaserehes koolituskeskus, magasiidas kauplus.

Palmse pargist saab alguse 4 km pikkune matkarada Oruveski – Muike – Näljakangrud – Vahakivi – Palmse.

Endise kuivati juures parklas on suur infotahvel/mõisa plaan.

Täiendav teave: <http://www.palmse.ee/>

Palmse Betsy

K. M. von der Pahleni esimene naine Elisabeth suri oma poja Aleksandri sünnitusel. Kui Karl Magnus võttis uue naise, hakkas Betsy vaimuna Ilumäe kalmuaialt vaatamas käima, et tema pojale liiga ei tehtaks. Rahvas mäletas Betsyt lahke prouana, kes ka lihtrahvaga rääkis. Mõisas kumab valgus, kui Betsy heatahtlik vaim ringi liigub.

Viinavabriku kummitused

Mõisa endises viinavabrikus asuvas hotellis lähevad tubades tuled ise põlema, ukсед avanevad salapäraselt ja kuskil nutab väike laps. Nähakse pika mantli ja kapuutsiga meest või noort tütarlast. Kes need vaimolendid on, pole teada.

Kehtna mõisa park

asub Rapla maakonnas, ajalooliselt Harjumaal Rapla kihelkonnas.

Kehtna mõisa mainiti esmakordselt 1470. aastal, mil see kuulus A. Vietinghoffile. 1777. aastal said omanikeks taas von Vietinghoffid, vahepealsete sajandite jooksul oli see mitmetes kätes. 1824. ostsid mõisa von Benckendorffid. 1871. aastal müüdi see O. G. von Lilienfeldile, kelle perekonna käes oli mõis võõrandamiseni.

1920. aastal loodi Kehtna riigimõis, 1925. aastal alustas õppetööd kodumajanduskool, mis suleti sõja järel. 1947. aastast koolitati Kehtnas nii põllumajandusspetsialiste, kolhoosiesimehi kui ka nõukogude parteitöötajaid. 1958. sai härrastemaja sovhoosi kontor, 1966. aastal moodustati Kehtna nädissovhoos-tehnikum, kus õpetati maaparandusspetsialiste. 1997. aastast on restaureeritud hoone eravalduses.

Uhke varaklassitsistlik peahoone ehitati aastail 1784–1790. 19. sajandi lõpul ehitati härrastemaja ümber. 1905. aasta rahutuste käigus mahapõletatud maja taastati hoone

- ↪ *neobarokne peahoone*
- ↪ *hulgaliselt kõrvalhooneid*
- ↪ *presidentide istutatud puud*
- ↪ *võimsad lehised*
- ↪ *mälestuskivi maaeluarendaja Uno Tinitsale*

vanast ilmest lähtudes. Aastail 1906–1910 sai peahoone nüüdse neobarokse ilme. Mõisasüdamas on säilinud hulk kõrvalhooneid: jääkelder, viinavabrik, viinakelder, ait-kuivati, härjatall, laudad, meierei, sepikoda, vankrikuur, kaalurehi, tall-tõllakuur, teenijatemaja. Mõisa valitsejamajas asub Kehtna Vallavalitsus, 1930. aastal ehitatud kodumajanduskooli ühiselamus „Varjula” külalistemaja.

Härrastemaja koos kõrvalhoonete ja pargiga on muinsuskaitse all. Park on looduskaitse all aastast 1959, selle pindala on 25,5 hektarit.

Parki hakati rajama 18. sajandi lõpul üheaegselt mõisa peahoone ehitustöödega ning seda rekonstrueeriti pargiarhitekt G. Kuphaldti 1896. aastal valminud projekti järgi. Tema stiilsest vabakujunduslikust kavandist on säilinud vaid üksikud fragmendid, hilisematel aegadel on pargis tehtud korduvalt muudatusi. Parki korrastatakse R. Uustalu 2008. aastal valminud projekti järgi. Pargialal tehakse kujundusraieid, avatakse vaateid, istutatakse uusi puid, puhastatakse kraave, korrastatakse teid ja sildu, rajatakse valgustus, iste- ja puhkekohad ning laululava.

Kehtna park on vabakujuline. Selle jagab kaheks osaks peahoone eest kulgev põhja-lõuna suunaline tee, mida ääristavad püगतud elupuud. Peahoone lähim ümbrus on sümmeetrilise kujundusega. Härrastemaja ees on avar esiväljak, mis lõpeb punastest tellistest viinakeldri (1902) juures tihedama okaspuurühmaga. Muruväljaku külgi raamivad võimsate tammede read. Kahele poole jäävad tiigid, neist suurema keskel on väike lehtpuudega saar. Väiksem pikliku kujuga tiik jääb kuivadel suvedel sageli tühjaks. Tiigid on omavahel ühenduses kraaviga. Varem

oli saarel luigemaja ning selle lähedal purskkaev. Teise purskkaevu asukohta märgib basseini süvend eesväljakul. Suur osa kõrvalhooneid asetsevad kaarjalt ümber tiigi. Pargisüdame sümmeetrilisust toetab peahoone tagaväljakul asuv kaarjas kurdlelise roosi hekk. Avarate aasadega pargi idaosa ilmestavad põõsagrupid, vanad üksikpuud ja okaspuuderühmad. Silmatorkav on võimas lehistegrupp, mille puude kõrgus ulatub 30 meetrini. Põhjas ja idas on puid tihedamalt. Peahoonest kagusse jääb hõreda istutusega pargiala, maanteelt üle pargilagendiku on avatud vaade peahoone tagafassaadile. Väiksema tiigi ning mõisaaida müüride vahelisel tiheda puistuga pargialal moodustavad jalgteed võrgustiku. Endise aida taha jääb suhteliselt noor puistu. Sellest läände ja loodesse jätkub park majandus- ja tehnoloogiakooli hoonet ümbritseva haljasalaga, kus on mitmeid puisteid. Kõrgetest elupuudest allée viib 1953. aastal ehitatud koolimajani. Teedevõrk on muutunud – ajalooline tee Kehtnast Lellesse läbis mõisa majandusõue peahoonest lääne pool, praegune kulgeb peahoonest ida pool. Mõisasüdamesse suunduvad alleed: kirdes 1,7 km pikkune segaallee, mida on täiendatud uusistutustega, ja lõunas 300 m pikkune allée. Peahoone kõrval on mälestuskivi kauaaegsele maaelu edendajale U. Tinitsale, tagaväljakul asub elupuudega ümbritsetud mälestusmärk II maailmasõjas langenuile (autor L. Rosin, 1968).

Park on liigirikas, seal kasvab 72 taksonit puid ja põõsaid, neist 52 on võõramaise päritoluga (2006). Peamised puuliigid on vaher, tamm, saar ja pärn, rohkelt on eri liiki põõsaid. Haruldasematest liikidest on esindatud hõbe-, tatari ja mägivaher; harilik valgepöök; serbia, kanada ja torkav kuusk; valge pihlakas; hondo magnoolia ja põldajalaka teisend. Suurimate mõõtmetega on euroopa lehis ($\bar{U}_{\max} = 381$ cm), eurojaapani lehis ($\bar{U} = 276$ cm), harilikud tammed ($\bar{U} = 375$ ja 306 cm), harilik jalakas ($\bar{U} = 322$ cm) ja suurelehised pärnad ($\bar{U} = 141$ ja 123 cm).

Kehtna parki on puu istutanud kõik Eesti Vabariigi presidendid. Esiväljakul on 1933. aastal K. Pätsi ja 2001. aastal L. Meri istutatud tammed. Tagaväljaku lõunaserva istutas A. Rüütel 2006. aastal punase tamme ja T. H. Ilves 2010. aastal hariliku tamme.

Pargis elavad kaitsealused nahkhiired: veelendlane ja põhja-nahkhiir ning valgeselg-kirjurähn. Naturaliseerunud on lõhnava kannike, kõrge priimula ja mets-lõosilm.

Peahoone juures on infotahvel.

Vana-Vigala mõisa park

asuvad Rapla maakonnas, ajalooliselt Läänemaal Vigala kihelkonnas. Vana-Vigala mõisa park asub Vigala (Konuvere) jõe paremal kaldal, Hirvepark aga eraldiseisva osana Kivi-Vigalasse viiva tee ääres.

Vanimad teated mõisa kohta pärinevad 1420. aastast. Mõis kuulus von Uexküllide perekonnale 500 aastat kuni võõrandamiseni 1919. aastal. 1920. aastal alustas mõisahoones tööd Vigala Põllutöökool. 1976. aastal asus hoonesse Vigala algkool, 1994. aastast Vana-Vigala põhikool. 1975. aastal endise karjakastelli kohale ehitatud hoones tegutseb praegu Vana-Vigala Tehnika- ja Teeninduskool.

- ↪ *hilisbarokne peahoone*
- ↪ *von Uexküllide vapp*
- ↪ *üks suurimaid mõisaparke Eestis*
- ↪ *rohked puueringid*
- ↪ *Eesti jämedaim lehis*
- ↪ *tiikide kaskaad*

Praegusel kohal asub mõisasüda 1630. aastast alates, kui keskus toodi Kivi-Vigalast üle. Uhke hilisbarokne peahoone ehitati aastatel 1772–1775.

1905. aasta rahutuste käigus põletatud härrastemaja taastati ligilähedasel kujul 1914. aastaks. Peasissekäigu ees on lai kivipostidele toetuv rõdu, esifassaadi kaunistab von Uexküllide vapp. Enamik kõrvalhooneid on ümber ehitatud.

Härrastemaja koos kõrvalhoonete ja pargiga on muinsuskaitse all. Park on looduskaitse all aastast 1959, selle pindala on 116,7 hektarit.

Vigala park on kujunenud mitmes järgus. Peahoone ümber rajati barokkpark 18. sajandi I veerandil. Pargi vanim osa hõlmab peahoone esist väljakut ning hoonetagust osa kuni tiikideni. Esimesed tammed istutati mõisahoone ja jõe vahele aastail 1750–1780 von Uexküllide perepoegade sündimise auks. Inglise stiilis park kujundati aastail 1795–1832 Taanist kutsutud pargiaednik H. Lintropi plaanide järgi ja juhatusel. Vigala park omandas oma põhikuju 1832. aastaks, kui istutati puud vana pargi ja kalmistu vahele.

Pargi keskse osa moodustavad lehistega ääristatud sissesõidutee, esiväljak ja peahoone tagune vana puistu. Säilinud on pargi regulaarsed elemendid: nelinurksed tiigid, allee, ovaalne auring. Lehisid istutati tõenäoliselt 1740. aastail, samal ajal kaevati ka tiigid. Graniitpostidest poolkaar sissesõidutee alguses ja obeliskid pargi väravas püstitati aastal 1867. Muruväljaku serval kasvab 19. sajandi keskel istutatud elupuude grupp, peahoone lähedal kõrgub võimas tammedering; jõge varjab tihedam puistu. Mõisahoone tagune pargiosa on vabakujulises stiilis, kuid ka seal võib leida regulaarset kujundust. Puud on istutatud alleede, ridade, ringide ja rühmadena. Looduslikkust rõhutab ebakorrapärane teedevõrk. Tagaväljaku keskel sirguva elupuugrupi istutamisaeg jääb 1870.–1893. aasta vahele. Rohkelt leidub võimsate üksikpuude ja puudegruppidenä kasvavaid mitmesuguseid võõrpuuliike. Eriti armastati Vigalas vene lehisid, lisaks kasvab pargis siberi ja euroopa lehisid. 19. sajandi keskpaiku istutatud hiiglaslike vene lehiste hulgas on Eesti jämedaim (Ü = 444 cm). Suur osa võõrliikide seemneid ja istikuid saadi akadeemik A. T. von Middendorffilt. Kaug-Ida nurka on puud istutatud liikide päritolu järgi. Maapind langeb astmeliselt jõe poole ja nii moodustavad tiigid kaskaadi. Kõige alumine tiik kannab rahvasuus Pärliitiigi nime, kuna mõisnik olevat selles proovinud pärleid kasvatada. Pargist avaneb vaade väljapoole – jõele. Pargi keskosas, nn Clara pargis, tiikide ja kalmistu vahele jääval alal vahelduvad puudegrupid legendikega. Iseloomulikud on ringidesse istutatud ühte liiki puud, mille keskmes on sama liiki puu. Huvitavad on ühte auku istutatud pärnade grupid. Teisele poole Näljamüüri rajatakse noort parki. Esimese tamme istutas siia Eesti Kooriühing 1983. aastal. Hiljem on eri ürituste ja tähtpäevade auks tammesid juurde istutatud. Peahoone ees asub veskikividest monument, mis on pühendatud Vigala hariduselu 320. aasta täitumisele.

Vana-Vigala park on liigirikas, seal kasvab 71 taksonit puud ja põõsaid, võõrliike on 43 (2006). Haruldasemateks puudeks on pargis torkav kuusk, ebatsuuga, valge mänd, palsaminulg, hall päklikipuu jt. Kõrgemad puud on vene lehis (H = 25 m), valge mänd (H = 30,5 m) ja elupuu (H = 24,5 m).

Pargis elavad kaitsealused nahkhiired: põhja-nahkhiir ja veelendlane ning väike kirjurähn ja valgeselg-kirjurähn; naturaliseerunud on metstulp ja kirju liilia.

Pargi idaosas on laululava ja pingid. Pargi vastas üle jõe asus muistne ohvrihiis ja loitsukivi. Pargis on infotahvlitega õpperada. Mõisas asuv kool osaleb külastusmängus „Unustatud mõisad“.

Uexküllide perekonnakalmistu ja kabel

Pargi tagasopis jõekäärus asuv von Uexküllide perekonnakalmistu on kujundatud metsapargina. Madal metalliiaga paekivimüür eraldab seda ülejäänud pargist. Piire ehitati 1856. aastal, kalmistule pääseb läbi klassitsistliku värava. Matmispaika hakati rajama aastal 1792, väike kabel loodenurka ehitati aastal 1793 ning samal ajal istutati selle ümber puud. Kabeli lähedal kasvab 1837. aastal istutatud valge mänd.

Võimsad lehisealleed

Vana-Vigala mõis on alleede pikkuse poolest esimesel kohal Eestis. Mõisasüdamest väljub neli pikka, peamiselt lehimest koosnevat alleed nii Teenuse, Kivi-Vigala, Läti küla kui ka Märjamaa ja Paeküla poole. Lõunasuunaline allee rajati aastal 1843, puuderivi teel Teenuse suunas aastal 1845. Samal ajal istutati Märjamaa poole viiva tee äärde pärna-tamme segaread. Läti küla tee äärde istutati lehised 19. ja 20. sajandi vahetusel. Hirvepargi läheduses oleva lehiseallee istutusaeg on 1892. Puiesteedest on lehised looduslikult levinud ka ümberkaudsetesse metsadesse.

Hirvepark on metsapark, mis rajati jahipidamiseks mõisatuumikust pisut eemale. Hirvi hoiti seal aiaga piiratud alal. Parki hakati rajama 1791. aastal liigniiske heinamaa ja loodusliku puistuga kohale. Ära kasutati seda ala läbivate veesoonte rohkust, algne madal veekogu süvendati piklikuks tiigiks. Hirvepargi maantee poolses osas on lagendikud liigendatud üksikute võimsate tammede ja tammegruppidega. Lehis oli mõisaomanike lemmikpuu. 1795. aastal istutatud lehiste kultuur on üks Eesti vanimaid tänini säilinud metsakultuure. Loodusliku ilmega metsapargis kasvab 17 puu- ja põõsaliiki, rohkesti leidub lehiseid ja tammesid (2006). Lehiste keskmine kõrgus on 36 meetrit. Paljud võõrpuuliigid hukkusid 1939./40. aasta karmil talvel, puistut rasis ka 1967. aasta torm. Aastail 1965–1980 elasid tarandikus taas euroopa hirved ja maralid, kuid need kahjustasid tugevasti puid ja loomadest loobuti. Tiigi keskel asuvale nn Lisette saarele püstitati 1856. aastal mõisaproua mälestuseks omapärane mälestussammas. Teist saart kutsutakse Jakobi saareks pargi rajaja Jakob von Sieversi auks.

Jõkke vajunud loss

Vigala piirkonnale on iseloomulikud viirsavid, sellega on seotud legend uppunud lossist. B. J. von Uexküll lasi ehitada Vigala jõe kaldale uue kahekordse härrastemaja. Varsti pärast valmimist, 1772. aastal, tekkisid hoone seintesse praod, mis järjest laienesid. Hoone hävis oruveeru maalihkes kahe päevaga. Plastilised viirsavi kihid libisesid koos ehitusega kõrvalolevasse jõkke. Eelmisest veelgi suurema maja ehitamisel rammiti ohu vältimiseks maasse seitsme meetri pikkused palgid ning hoone püsib tänaseni. Maalihkeid on Vana-Vigalas olnud hiljemgi. Kui 1934. aasta sügisel lõpetati Konovere jõe alamjooksul süvendustööd ja veetase Vana-Vigala silla kohal alanes kaks meetrit, libisesid tööliselamu, karjaköök, laut ja loomaarsti elamu jõkke.

Näljamüür

Piki pargi põhjapiiri kulgeb kahe meetri kõrgune kivimüür, millest on säilinud 222 meetrit. Kui 1867. aastal vili ikaldus ja Vigala talupoegi ähvardas nälg, andis mõisnik rahvale rukkijahu. Talupojad pidid vastutasuks 20 kilomeetri kaugusel Mihkli paemurrus murdma kive, need talvel hobustega üle Avaste soo Vana-Vigalasse vedama ja pargi põhjapiirile müüriks laduma. See müür ulatunud varem mõisahoonetest kalmistuni.

Kuri proua

Hirvepargi lääneosas tiigisaarel on paekivist alusele ülestikku laotud 13 veskikivi. Vaid nii olevat suudetud ohjeldada kummitavat mõisaprouat.

Vigala lossi valitses korra väga rikas, aga kuri proua, kes oma rahvast töödega kangesti vaevas. Viimaks said kõik tööd otsa. Siiski ei lasknud proua inimesi koju puhkama. Ta arvas uue töö, mis pidi inimesi kauaks ajaks kinni pidama. Ta laskis kaevata suure, veerand versta pikkuse sügava tiigi ja sinna mitu saart teha. Ühe saare peale laskis ta kaksteistkümmend veskikivi üksteise otsa püsti panna, istus nende peale ja vaatas siis ülevalt kõrgelt rahva tööd pealt. Kui esimene tiik valmis sai, laskis ta selle otsa teist, ümmargust kaevama hakata. Selle tiigi keskele jäeti väike saar. Juba oli tiigitöö kaunis kaugele jõudnud, kui proua ühel päeval jälle töötajate juurde tuli, saare peale sammus ja sealt vaatas, kuidas kaevati. Töö läks proua meelest liiga pikkamisi edasi: ta hakkas valjusti käratsema ja sõimama ja ähvardas töötajaid palju kangemale tööle panna. Kui see ümmargune tiik valmis saavat, tahtvat ta kolmanda tiigi kaevata lasta, mis kolm korda nii pikk, nii sügav ja lai kui kaks esimest kokku. Kuna proua nõnda töötajatega veel pragas, tuli korraga vaskuss maa seest välja, nõelas prouat ja kadus siis jälle. Proua ei saanud enam paigastki ära: mõne silmapilgu pärast oli ta juba surmaohvriks saanud. Ta maeti sinnasamasse tiigi saare peal, kus uss teda nõelas. Haua peale pandi püsti aga mälestuskivi, kuhu rõngas uss välja raiutud. See kivi oli veel hiljuti saare peal näha, aga nüüd on ta ajahamba käes kõdunenud. Tiigi kaevamine jäi proua surmaga pooleli. Tiik ei ole enam nii sügav kui esimene. Kolmat tiiki ei kaevatud enam.

J. M. Eisen. Esivanemate varandus. Sinisukk, 2000

Haimre mõisa park

*asub Rapla maakonnas, ajalooliselt Läänemaal
Märjamaa kihelkonnas.*

Esimesed teated Haimre mõisa kohta pärinevad 1420. aastast. Mõis on sajandite jooksul kuulunud eri aadliperekondadele: von Bühlidele, von Uexküllidele, von Hoyningen-Huenedele, von Buxhoevedenitele. Viimane omanik enne 1919. aasta võõrandamist oli P. W. von Straelborn. Maareformiga jagati mõisa maad taludeks.

- ❖ *kõrvalhoonete rühm*
- ❖ *tiikidesüsteem*
- ❖ *pargipaviljoni varemed*
- ❖ *võimsad lehised*

Suurejooneline varaklassitsistlik härrastemaja ehitati 18. sajandi lõpul. 1905. aasta rahutuste ajal põletati peahoone maha, seda ei taastatudki. Tänapäeval on selle asukohas vaid paekivist müüride varemed, mille kive on kasutatud mujal ehitustel. Mõisasüdames on säilinud hulk kõrvalhooneid: valitsejamaja, mõisa ait, sepikoda, kuivati, magasiit ja paest pargimüüri katkeid. Tugevasti ümberehitatud klassitsistlik triiphoone juurdeehitus on kohandatud elamuks, osaliselt on taastatud jääkelder ja paekivist laotud kaaravaga pargisild.

Haimre park on looduskaitse all aastast 1964, selle pindala on 13,1 hektarit.

Mõisahoonet ümbritses algselt barokse kujundusega park. Peahoone laiendamisel muudeti see vabakujuliseks ja täiendati puudega. Peahoone ees oli teega piiratud avar esiväljak, taga väiksemad pargiaasad. Palmimaja ja kasvuhooned paiknesid peahoone suhtes nurga all. Mõisas kasvatati potililli. Inglise stiilis looduslähedane park rajati teisele poole teed 19. sajandi keskel. Mõisa aednikuna töötas sel ajal H. A. Dietrich (1820–1898), Eesti esimene seeneteadlane, kes huvitus ka samblikest ja vetikatest.

Haimre park koosneb kolmest osast: hävinud peahoonet ümbritsev puistu, sellest lõuna pool asuv vabakujuline nn Hirvepark ja eraldipaiknev väike lehisteest koosnev puudetukk Kastile viiva tee ääres. Härrastemajast kirdes pargi piiril on lage Roosimägi, kus olevat kasvanud roosid. Hirvepargi kujunduses on tähtis koht tiikide süsteemil. Kompositsioonis vahelduvad väheldased lagendikud veepeeglitega. Kolm tiiki on omavahel ühendatud kanaliga. Neljanda, suurima tiigi lõunaosas on lage poolsaar. See pargiosa on suhteliselt suletud, tiheda puistuga. Looklevatel

jalutusteedel viisid varem üle kanalite sillad. Ühe tiigi läänekaldal asuvast väga suurest neogooti stiilis pargipaviljonist on säilinud suhteliselt terviklikud paemüürid. Võimalik, et seda hoonet kasutati riietusruumina, kui käidi ujumas. Loodest mõisasüdame poole suunduvat teed ääristab tammeallee.

Park on keskmise liigirikkusega, seal kasvab 36 liiki, võõrliike 20 (2006). Enamuse moodustavad lehtpuud, peamised puuliigid on saar, pärn ja tamm. Saari ohustab seenhaigus, nn saaresurm. Okaspuudest kasvavad pargis siberi nulg, euroopa ja vene lehis, harilik kuusk, harilik elupuu; põõsastest ebajasmiin, mage sõstar, vaarikas, enelad. Suurimateks puudeks on harilik tamm (Ü = 362 cm), vene lehis (Ü = 335 cm), euroopa lehis (Ü = 336 cm), eurovene lehis (Ü = 320 cm), harilik saar (Ü = 310 cm), harilik pärn (Ü = 310 cm) ja hall päklikpuu (Ü = 304 cm).

Pargis elavad kaitsealused nahkhiired: Nattereri lendlane, veelendlane, põhjanahkhiir, tõmmulendlane ja suurkõrv ning kodukakk. Naturaliseerunud on kõrge maasikas, kirju lillia ja sosnovski karuputk.

Pargipaviljonist kirik

Hirvepargis asuvat omapärase arhitektuuriga hoonet hakati rahvasuus kutsuma muhameedi kabeliks ehk Muhamedi kirikuks. Haimre mõisniku poeg olevat ehitanud selle oma idamaise kallima jaoks. Alexander von Uexküll (1800–1854) oli abielus Bukarestist pärit A. Vacareskoga.

Teise jutu järgi olla mõisahärra endale Türgimaalt naise võtnud ja ehitanud sellele parki kabeli ehk mošee. Ilmselt hoonel puudus usuline otstarve, kuid esikülje gooti kaared ja veel 1960. aastatel nähtaval olnud islami sümbol poolkuu andis põhjuse nimetada pargipaviljon Muhamedi kirikuks.

Salakäik mõisa all

Rahvajutt räägib Haimres olnud kloostrist, selle müüridele olevat ehitatud mõisa sepapada.

Räägitakse maa-alusest käigust, mis algab härrastemaja keldrist ja suundub itta. Veel mõnikümmend aastat tagasi olevat sinna sisse pääsenud. Võlvidud käik olnud meetrilaiune ja pisut üle meetri kõrge. Mööda käiku saanud minna kuni hargnemiseni, edasi olnud osa käigust sisse langenud või nii madal, et liikuda oleks saanud ainult roomates.

Alu mõisa park

asub Rapla maakonnas, ajalooliselt Harjumaal Rapla kihelkonnas.

↪ *neogooti stiilis peahoone* Esmateated mõisast pärinevad 1409. aastast. Põhjasõja järel vahetas mõis tihti omanikke. 1858. aastal ostis Alu mõisa O. von Lilienfeld, kelle perekonna valdusse jäi mõis kuni võõrandamiseni 1919. aastal. Mõisahoones asus aastail 1923–1955 kool, seejärel masina-traktorijaam; hiljem oli maja EPT omanduses. 1999. aastast kuulub peahoone Kaitseliidule, tänapäeval tegutseb restaureeritud mõisas koolituskeskus.

↪ *tiikidesüsteem*

↪ *ausammas purustatud mälestusmärkidele*

Neogooti stiilis härrastemaja ehitati aastail 1862–1875 arhitekt P. F. W. Alischi projekti järgi. Massiivse neljakandilise nurgatorni ja väikeste nurgatornikestega ning sakmelise rinnatisega kuubikukujuline hoone meenutab keskaegset kindlust. Mõisahoone seinal on 1905. aasta sündmusi meenutav mälestustahvel. Kõrvalhooneid on säilinud vähe – valitsejamaja, neogooti stiilis kuivati ja tallid. Viinavabriku kohale ehitati 1970. aastal V. Pormeisteri projekti järgi funktsionalistlik kolhoosi keskusehoone.

Peahoone koos kõrvalhoonete ja pargiga on muinsuskaitse all. Park on looduskaitse all aastast 1959, selle pindala on 12,9 hektarit.

Looduslähedane vabakujuline park rajati 19. sajandi II poolel üheaegselt lossiga. Peahoone taga oli algselt väike terrassaed. Teedevõrk kujundati nii, et loss oleks igast suunast nähtav. Oluline roll oli veekogudel, monumentaalsele peahoonele avanevad kaugemalt peegeldustega vaated. Pargimaastiku ilmestamiseks kaevati 19. sajandi lõpul tiigid, mis ühtlasi varustasid tulutoovast piiritusefabrikut veega. Lossist lõunasse jäänud madal soine lepik juuriti välja ja kaevati rohkem kui 1,2 m sügavused tiigid. Väljakaevatud pinnas kuhjati kallaste ja saarte kõrgenduseks. Parki on mitmeid kordi ümber kujundatud. Park sai tugevasti kannatada 1967. aasta tormis, misjärel see 1975. aastal rekonstrueeriti Ü. Soku projekti järgi.

Alu pargis on hästi märgatav traditsiooniline pargikompositsioon: keskosa lage või hõreda puistuga, äärealad tihedad. Park jaguneb kaheks osaks, mida eraldab teineteisest tee. Peahoone on ehitatud pargi põhjaosas paiknevale veidi kõrgemale alale. Esiväljak on väike, seda ääristavad puud ja põõsad. Tagaväljaku lõpetab suur kolme saarega tiik. Härrastemajast avaneb vaade tiikidele ja pargisügavusse, suurimalt saarelt on vaatedelg suunatud lossile. Peahoone lähedal on tiigid korrapärase kujuga, kaugemal lookleva kaldajoonega. Tiike varustab veega Nihu oja. Saartel kasvab tihe puistu, suurimat saart ühendab kaldaga kaks kaarjat sillakest. Lossi lähedal tiike ühendaval kanalil asub graniitkuulidega kaunistatud sild. Grupiti istutatud puude ja põõsastega pargi põhjaosa läbivad paljud teed ja rajad. Lõunapoolsest pargiosast hõlmab enamiku tiikide süsteem, veesilmadest kaks jäävad pargi lääneserva. Suurima tiigi ääres paiknevad pinkidega puhkekohad. Idast

ja lõunast ümbritseb suurt tiiki tihhe puistu, mille koosseisus leidub ka võõrpuuliike. Pargis avati 2010. aastal ausammas purustatud mälestusmärkidele. See on kokku pandud Vabadussõjas langenute mälestussamba originaaltükkidest, mida selle taastamisel 1989. aastal kasutada ei õnnestunud.

Park on keskmise liigirikkusega, seal kasvab 51 taksonit puid ja põõsaid, neist 30 võõrliiki (2006). Põhipuuliigiks on saar, lisaks vaher ja tamm; saartel ja veepiiril kuusk, lepp ja sookask. Huvitavamateks liikideks on viltjas tuhkpuu, tõmbilehine viirpuu 'Rubra Plena', mandžuuria pähklipuu, valge pihlakas. Suurimaks puuks on pargis hõberemmelgas (Ü = 434 cm), lisaks arukask (Ü = 219 cm), kuldask (Ü = 218 cm) ja harilik kuusk (Ü = 217 cm).

Pargis elavad kaitsealused nahkhiired: põhja-nahkhiir, veelendlane ja tiigilendlane. Naturaliseerunud on mets-lõosilm, tiikides kasvab valge vesiroos.

Pargi edelaservas tiigi ääres asub infotahvel.

Rahvajutu järgi veeti Suurtiigi ja teiste tiikide vettpidavaks muutmiseks kohale hulganisti hundisavi, mida tambiti paksu tiheda kihina kaevandite põhja.

Tohisoo mõisa park

*asub Rapla maakonnas, ajalooliselt Harjumaal Hageri kihelkonnas.
Park pürneb põhjast Keila jõega.*

Tohisoo mõis asutati 16. sajandil. Mõis vahetas korduvalt omanikke. 1744. aastal ostis mõisa B. J. von Wrangell, kelle perekonna valdusse jäi mõis kuni võõrandamiseni 1919. aastal. 1923. aastal asus mõisa kool, aastail 1987–1992 tegutses hoones kultuurimaja. Tänapäeval on mõisahoones Kohila Koolituskeskus, parki on ehitatud puupõletusega keraamikaahi.

- ↪ *historitsistlik peahoone*
- ↪ *terrassaed*
- ↪ *endisaegseid teid*
markeerivad puuderead

Mõisa hooned paiknevad Keila jõe ning ajaloolise Tallinna-Viljandi maantee vahel Kohila alevi lõunaserval. Peahoone põletati maha 1905. aastal, sellest on jõe ääres säilinud keldrid. Praegune historitsistlik peahoone valmis 1914. aastaks, 1938. aastal ehitati majale peale teine korrus. Hoonet iseloomustab puhta vuugiga laotud maakivist soklikorrus. Tagaküljel on poolringikujuliselt eenduva terrassi

ja kõrgete treppidega veranda. Kõrvalhooned asusid rühmadena pargi äärtel, praeguseks on enamik neist varemetes.

Tohisoo park on looduskaitse all aastast 1959, selle pindala on 4,8 hektarit.

Kõige varasemast baroksest pargist on säilinud vähe. Ka jõe vastaskalda maastik kuulus kujunduslikult pargi juurde. Samaaegselt uue peahoone ehitamisega 20. sajandi algul muudeti pargi kujundust: siis istutati sinna suured juugendlikud okaspuugrupid. Park sai tugevasti kannatada 1967. aasta tormis. Parki rekonstrueeriti 2008. aastal: mõisa ees täiendati muruväljakut dekoratiivsete põõsastega, uuendati puistut, korrastati teid. Edaspidi ehitatakse välja puhkekohti ja park valgustatakse. Vabakujulise ansambli kujunduslikku kesktelge rõhutab lõuna poolt läbi pargi esiväljakule suunduv pärnaallee. Peahoone ees on avar kaheosaline muruväljak, sellest lääne ja põhja poole jääb tihedalt täis istutatud pargiosa. Praegune mõisahoone ehitati varasemast lääne poole ja selle ette kujundati uus ovaalse sissesõiduteega raamistatud väljak. Peahoone ees piirab muruala raudkett. Põliste pärnade read pargi sees tähistavad tõenäoliselt varasema tee asukohta. Hoone taga on korrapärase teedevõrguga kitsas terrassaed, mis jõe kaldal piirneb seda palistava kasealleega.

Park on keskmise liigirikkusega, seal kasvab 37 taksonit puid ja põõsaid, neist võõrliike 22 (2006). Puistu moodustavad valdavalt kodumaised liigid: pärn, kuusk, tamm, kask ja vaher. Noorem pargiosa on tihe ning kujundatud kontraste silmas pidades – seal vahelduvad kuusk-kask, nulg-pärn ja pärn-tamm-mänd. Sinna on istutatud ka võõrpuuliike: siberi nulge, mägivahtraid, läänepärnasid, vene lehiseid. Ehisaias peahoone taga on palju dekoratiivpõõsaid, kuid neid kasvab ka pargipuistu all. Suurimad puud on läänepärn ($\bar{U} = 349$ cm), euroopa lehis ($\bar{U}_{\max} = 245$ cm), harilik pärn ($\bar{U} = 270$ cm, $H = 32$ m) ja mägivaher ($\bar{U} = 110$ cm).

Pargis elavad kaitsealused nahkhiired: põhja-nahkiir, veelendlane ja suurkõrv.

Peahoone juures asub infotahvel.

Täiendav teave: ürituste korraldamine koolituskeskuses info@tohisoo.edu.ee

Tohisoo mõisaga seotud lugusid ja legende leiab C. Mothanderi raamatust „Parunid, eestlased ja enamlased“, Ilmamaa 1997.

Kirjandus

- Albu mõis. (2012). [www] <http://vald.albu.ee/vaatmisvaarsused.html>.
- Ants Laikmaa majamuseum. (2012). [www] <http://www.laikmaa.eu/>.
- Arad veed ja salateed. (2004). Järvamaa kohapärimus. / Koost M.-A. Remmel. Tartu.
- Arhiivikool. (2012). [www] <http://www.eha.ee/arhiivikool/index.php?>
- Brafman, E. (1980). Pargid Eestis. Tallinn: Eesti Raamat.
- EAS Turismiarenduskeskus. (2012). [www] <http://www.puhkaeestis.ee/et/>.
- EAS. (2011). Vihula valla mõisad edestasid Olustveret ja tuletorne. – Eesti Loodus, nr 6-7. [e-ajakiri] http://www.eestiloodus.ee/artikkel3931_3918.html.
- eElurikkus. [www] <http://elurikkus.ut.ee/>.
- Eesti (Nõukogude) Entsüklopeedia. (1985-2000). Tallinn: Valgus.
- Eesti arhitektuur. (1997). / Üldtoim V. Raam. Tallinn.
- Eesti giid. (2012). [www] <http://www.eestigiid.ee/>.
- Eesti Kirjandusmuuseum. (2012). [www] <http://www.folklore.ee>.
- Eesti Kirjandusmuuseum. (2012). Radar. [www] <http://www.folklore.ee/radar/>.
- Eesti Looduse Infosüsteem-Keskonnaregister. Keskonnateabe Keskus. (2012). [www] <http://www.eelis.ee>.
- Eesti maastikud. (2008). / Toim: E. Kaur, M. Kuusik, K. Sepp. Tänapäev.
- Eesti muuseumide infokeskus. (2012). [www] <http://www.muuseum.ee/>.
- Eesti mõisad. (1994). / Eesti ajalooarhiiv. Tallinn: Olion.
- Eesti Mõisakoolide Ühendus (2012). [www] <http://www.moisaturism.ee/>.
- Eesti mõisaportaal. (2012). [www] <http://www.mois.ee/>.
- Eesti Mõisate Ühendus.** (2012). [www] <http://www.manor.ee/>.
- Eesti ornitoloogiaühing. (2012). [www] <http://www.eoy.ee/kodukakk/>.
- Eesti pargid 1. (2007). / Üldkoost: O. Abner, S. Konsa, K. Lootus, U. Sinijärv. Tallinn: Varrak.
- Eesti parkide almanahh. (2007). / Toim T. Tammet. Muinsuskaitseamet, Keskkonnaministeerium. Tallinn.
- Eesti parkide almanahh 2. (2009). / Toim T. Tammet. Muinsuskaitseamet, Keskkonnaministeerium. Tallinn.
- Eesti turismigeograafia. (2012). [www] http://cmsimple.e-ope.ee/eesti_turismigeograafia/?Avalaht.
- Eisen, J. M. (2000). Esivanemate varandus. Sinisukk.
- Haapsalu piiskopilinnus. (2012). [www] <http://www.haapsalulinnus.ee/>.
- Hanila vald. (2012). [www] <https://hanila.kovtp.ee/et/vatla-mois>.
- Harjumaa muuseum. (2012). [www] <http://www.muuseum.harju.ee/>.
- Hein, A. (1989). Mäetaguse mõis. – Horisont, nr 9.
- Hein, A. (1996). Virumaa mõisaarhitektuur. Koguteos Virumaa.
- Hein, A. (2002). Eestimaa mõisad. Tänapäev.
- Hiiumaa. (2012). [www] http://www.hiiumaa.ee/cfiles/documents/Hiiu_rajad_eesti.pdf.
- Hiiumaa kogudused. (2012). Kärkla kiriku ehituslugu. [www] http://www.dago.ee/kirik/?page_id=64.
- Histrodamus. (2012). [www] <http://www.histrodamus.ee/>.
- Hlusova, K. (2008). Vaemla park ja mõisasüda: ajalugu, väärtused, matkarada. Suuremõisa tehnikum. [Lõputöö]. Suuremõisa.
- Ida-Virumaa kaitsealused pargid. (2009). Ida-Virumaa.
- Joonuks, H. (1969). Viru rannikul. Tallinn: Eesti Raamat.
- Järvamaa mõisad. Mis kusagil oli ja mis sellest järel on. (2009). / Koost R. Alas. Paide: Kuma.
- Järvamaa Mõisakoolide Ühing (2012). [www] <http://jmu.jarva.ee/index.php?>
- Kaare, E., Nurme, S. (2012). Palmse mõisa pargi inventeerimine ja rekonstrueerimise projekt. Artes Terrae OÜ, töö nr 43KP11. Tartu.
- Kadriorg. Loss ja park. (1988). / Koost H. Tamm. Tallinn: Valgus.
- Kadrioru park. (2012). [www] <http://www.kadriorupark.ee/>.
- Kalamaja kalmistupark avas väravad. (2009). [www] <http://www.tallinn.ee/est/uudised?id=26943>.
- Kas tunned maad. (1965). / Koost E. Varep. Tallinn: Eesti Raamat.

Kaur, E. (2005). Rannikurada mere ja metsa vahel. – Eesti Loodus, nr 7. [e-ajakiri] http://www.loodusajakiri.ee/eesti_loodus/artikkel1172_1150.html.

Keila-Joa mõis. (2012). [www] <http://www.schlossfall.com/>.

Keskonnaregister. (2012). [www] <http://register.keskkonnainfo.ee/>.

Kink, H., Hääl, M.-L. (2006). Linna allikad Tallinnas. – Eesti Loodus, nr 2.

Klaas, E. (2011). Kiltsi mõis muutub atraktiivsemaks. – Virumaa Teataja. [e-ajaleht] <http://www.virumaateataja.ee/542586/kiltsi-mois-muutub-atraktiivsemaks/>.

Kohila Koolituskeskus. (2012). [www] <http://www.tohisoo.edu.ee/>.

Kolk, T. (2012). Väärikas Eesti talupark. [www] <http://ht.ee/?main=159&newsID=225>.

Kumari, E. (1960). Looduskaitse teatmik. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

Kuuskemaa, J. (1985). Barokne Kadriorg. Tallinn: Perioodika.

Kuuskemaa, J. (2003). Väana silmapaistvused ja haihtunu. – Aed, nr 4.

Käär, U. (2010). Kalvi mõisa omanikuks said Vene ettevõtjad. – Eesti Päevaleht.[e-ajaleht] <http://www.epl.ee/news/majandus/kalvi-moisa-omanikuks-said-vene-ettevotjad.d?id=51281983>.

Künnapu, L. (1984). Haapsalu pargid. – Kunst ja Kodu 53.

Laane, M. (2006). Tartu ülikooli kuulsate geoloogide eraelust. – Eesti Loodus, nr 1.

Laugaste, E., Liiv, E. (1970). Muistendid vanapaganast. Eesti muistendid III. Hiiu- ja vägilasmuistendid. Tallinn: Eesti Raamat.

Lauri, U. (2011). Sõjast tulnud hiidlane istub Hiinast toodud rahnul – Hiiu nädal. [e-ajaleht] <http://hiiunadal.saartehaal.ee/print.php?content=artikkel&artid=1779&sub=1&sec=0>.

Lepatriinude suvised loodusretked Tallinnas. (2012). [www] <http://krissasssaa.site88.net/Matkamang/reis.php?id=4>.

Linnard, T. (2012). Kas Jõhvi park on riikliku looduskaitse all? – Põhjarannik. [e-ajaleht] <http://www.pohjarannik.ee/modules.php?name=News&file=print&sid=4981>.

Lukken, V., Sipelgas, K. (2009). Kiltsi mõisa park. Kiltsi mõisa pargi dendroloogiline uuring ja põhiprojekt. Tartu.

Läänemaa museum. (2012). [www] <http://www.muuseum.haapsalu.ee/>.

Maardu mõis. (2012). [www] <http://www.maardumois.ee>.

Maiste, J. (1996). Eestimaa mõisad. Tallinn: Kunst.

Mothander, C. (1998). Parunid, eestlased ja enamlased. Tartu: Ilmamaa.

Muinsuskaitseamet (2012). [www] <http://www.muinas.ee/register>.

Mõdriku mõis (kultuurilooline ülevaade). (2000). / Koost J. Teral. Tallinna Pedagoogikaukool.

Mäetaguse vald. (2012). [www] <http://www.maetagusevv.ee/>.

Mäetaguse mõisa hotell. (2012). [www] <http://www.moisahotell.ee/>.

Müürisepp, K., Vilbaste, G. (1966). Kadriorg. Tallinn: Eesti Raamat.

Nerman, R. (2008). Löwenruh' pargis käis läbi sajandite vilgas tegevus. – Tallinna Postimees. [e-ajaleht] <http://www.tallinnapostimees.ee/46995/lowenruh-pargis-kais-labi-sajandite-vilgas-tegevus/>.

Noarootsi vald. (2012). [www] <http://www.noavv.ee/vaatamisvaarsused.html>.

Nurme, S. (2010). Mäetaguse mõisa esiväljaku (Mäetaguse park) muinsuskaitse eritingimused ja heakorratuse põhiprojekt. Artes Terrae OÜ, töö nr 38HI/ET/KP10. Tartu.

Nurme, S., Saloste, K. (2010). Palmse mõisa alleede rekonstrueerimise projekt. Artes Terrae OÜ, töö nr 38HI/ET/KP10. Tartu.

Pae, T. (2003). Baltisakslaste perekonnakalmistud Eestis. Looduskaitsealaseid töid, VII kd. Tartu: Tartu Üliõpilaste Looduskaitsering.

Park on paradisi looduses ja kunstis. (2009). / Toim M. Kylvik, J. Maiste. Tartu: Eesti Maaülikool, (Tallinn: Iloprint).

Palmse mõis. (2012). [www] <http://www.palmse.ee/>.

Puhkus Eestis. (2012). [www] <http://www.puhkuseestis.ee/>.

Raigna, R. (2010). Kaunis Kalvi mõis sulle peagi turistidele üksed. – Virumaa Teataja. [e-ajaleht] <http://www.virumaateataja.ee/304879/kaunis-kalvi-mois-suleb-peagi-turistidele-üksed/>.

Rajamäe, M. (2009). Särevere mõis-muuseum ootab uuendusi. – Järva Teataja. [e-ajaleht] <http://www.jt.ee/84212/sarevere-mois-muuseum-ootab-uuendusi/>.

Ranniku, V., Sirel, H. (1978). Palmse õpperada. Tallinn: Eesti Raamat.

Raudver, G.-R. (1979). Haapsalu haljastus ja haljastaja läbi aegade. – Eesti Loodus 30, nr 3, lk 167–172.

Regio Eesti Teede Atlas. M 1:150 000. (2008). AS Regio.

Relve, H. (2000). Eesti põlispuud. Tallinn.

Rommel, M.-A. (2008). Mõisalegendid. Harjumaa. Tänapäev.

Riigimetsa Majandamise Keskus. (2012). [www] <http://www.rmk.ee/>.

Rohtmets, I. (2004). Kultuurilooline Eestimaa. Teekaaslane. Varrak.

Sakk, I. (2002). Eesti mõisad. Reisijuht. Tallinn.

Sander, H. (2006). Maardu mõis ja park. – Eesti Loodus, nr 1.

Sander, H., Levald, A. (2012). Loodus linnas, linn looduses. – Eesti Loodus, nr 9. [e-ajakiri] http://www.loodusajakiri.ee/eesti_loodus/index.php?artikkel=1093.

Simson, K. (2008). Algasid Tohisoo mõisapargi uuendustööd. – Maaleht. [e-ajaleht] http://www.maaleht.ee/news/uudised/eesti_uudised/algasid-tohisoo-moisapargi-uuendustood.d?id=23958413.

Sooan, I. (2011). De la Gardie loss saab aasta pärast korda. – Läänlane. [e-ajaleht] <http://www.laanlane.ee/article/de-la-gardie-loss-saab-aasta-p%C3%A4rast-korda>.

Suuroja, K. (2003). Eesti joad. Tallinn.

Suuroja, K. (2006). Põhja-Eesti klint. Eesti looduse sümbol. Tallinn.

Särg, A. (2005). Järvamaa mõisad ja mõisnikud. Argo.

Särg, A. (2006). Harjumaa mõisad ja mõisnikud. Argo.

Särg, A. (2006). Hiiumaa mõisad ja mõisnikud. Argo.

Särg, A. (2006). Ida-Virumaa mõisad ja mõisnikud. Argo.

Särg, A. (2007). Lääne-Virumaa mõisad ja mõisnikud. Argo.

Särg, A. (2007). Raplamaa mõisad ja mõisnikud. Argo.

Särg, A. (2008). Läänemaa mõisad ja mõisnikud. Argo.

Särg, A. (2010). Tallinna mõisad ja mõisnikud. Argo.

Tallinna loodus. (2009). / Koost M. Laur. Tallinn: Loodusajakiri.

Tamm, H. (1972). Põhja-Eesti pargid. Tallinn: Valgus.

Tarang, L. (2012). Friedrich Winkler - Läänemaaga seotud maastikuarhitektuuri ja aianduse pioneer. [www] <http://www.hot.ee/letarang/winkler.htm>.

Tarvel, E. (1983). Lahemaa ajalugu. Tallinn: Eesti Raamat.

Tobias, R. (2011). Noarootsi loodusinfokeskus tutvustab piirkonna eripära. – Lääne Elu. [e-ajaleht] <http://online.le.ee/2011/10/21/noarootsi-loodusinfokeskus-tutvustab-piirkonna-eripara/>.

Tohver, M. (2005). Eestimaa mõisapargid sügises. – Eesti Loodus, nr 9.

Toila gümnaasium. (2012). [www] <http://toila.edu.ee/kool/index.php?kodulugu=Legendid%204>.

Tomps, F. (2011). Mõisakeskused on Lahemaa visiitkaardid. – Eesti Loodus, nr 5. [e-ajakiri] http://www.eestiloodus.ee/artikkel3891_3850.html.

Uustal, M. (2007). Oru park ja promenaad. – Eesti Loodus, nr 9. [e-ajakiri] http://www.loodusajakiri.ee/eesti_loodus/artikkel2065_2042.html.

Oru park. (2010). Koost M. Uustal. Keskkonnaamet. Toila, Tallinn: Greif.

Vares, T. (2010). Hiiumaa esinduspark üllatab talvelgi. [www] <http://www.aialeht.ee/news/aialeht/tapio/article.php?id=41708585>.

Vares, T. (2010). Kärkla linnapargi huvitavaim puu – harilik valgepöök. [www] <http://www.aialeht.ee/news/aialeht/tapio/article.php?id=32001073>.

Vares, T. (2010). Müstiliselt mõjuv haruldus Kärklas – hiidelupuu. [www] <http://www.aialeht.ee/news/aialeht/tapio/article.php?id=31892593>.

Vihula mõis. (2012). [www] <http://www.vihulamanor.com/ee>.

Vihula mõisa pargi ja selle lähiumbruse muinsuskaitse eritingimused, heakorramise projekt. (2009). Lootusprojekt OÜ.

Vikipeedia. (2012). [www] et.wikipedia.org/wiki.

Väike-Maarja vald. (2012). [www] <http://www.v-maarja.ee/>.

Vääna mõisakool. (2012). [www] <http://www.vaanakool.edu.ee/>.

Õismaa, K. (1981). Haapsalu rajoon. Siin- ja sealpool maanteed. Tallinn.

Sisukord

Harjumaa.

- 3** Maardu mõisa park
- 8** Kolga mõisa park
- 13** Anija mõisa park
- 16** Saku mõisa park
- 20** Vääna mõisa park
- 23** Keila-Joa mõisa park

Tallinn

- 27** Löwenruh' park
- 30** Kopli kalmistupark
- 32** Kalamaja kalmistupark
- 35** Kadrioru park

Hiiumaa.

- 41** Kärdla linnapark
- 43** Kärdla rannapark
- 45** Suuremõisa mõisa park
- 49** Vaemla mõisapark

Ida-Virumaa.

- 53** Mäetaguse mõisa park
- 57** Kalvi mõisa park
- 61** Jõhvi linna park
- 63** Voka mõisa park
- 66** Narva Pimeaed
- 70** Oru park

Järvamaa.

- 78** Albu mõisa park
- 81** Rõugu talupark-dendraarium
- 85** Säreveere mõisa park

Läänemaa.

- 87** Pürksi mõisa park
- 90** Ants Laikmaa kodupark
- 93** Vatla mõisa park
- 96** Haapsalu lossipark ja Krahviaed

Lääne-Virumaa.

- 100** Kiltsi mõisa park
- 105** Mõdriku mõisa park
- 109** Vihula mõisa park
- 115** Sagadi mõisa park
- 120** Palmse mõisa park

Raplamaa.

- 127** Kehtna mõisa park
- 131** Vana-Vigala mõisa park
- 137** Haimre mõisa park
- 140** Alu mõisa park
- 143** Tohisoo mõisa park